

Kristina Randelović

SOCIJALNA ANKSIOZNOST – TEORIJE I MERE

[HTTPS://DOI.ORG/10.46630/ATM.2021](https://doi.org/10.46630/ATM.2021)

Glavni i odgovorni urednik:
Prof. dr Dušan Stamenković

Recenzenti:
Prof. dr Snežana Smederevac
Prof. dr Bojana Dimitrijević
Doc. dr Olivera Radović

Kristina Randelović

**SOCIJALNA ANKSIOZNOST
– TEORIJE I MERE**

Niš, 2021.

SADRŽAJ

UVODNA REČ AUTORA.....	7
1. SOCIJALNA ANKSIOZNOST – TERMINOLOŠKO I KONCEPTUALNO POJAŠNJENJE.....	9
1.1. O anksioznosti uopšte	9
1.1.1. <i>Anksioznost – adaptivna i maladaptivna karakteristika ličnosti...</i>	9
1.1.2. <i>Definisanje i merenje anksioznosti – stanje i osobina ličnosti</i>	12
1.2. Socijalna anksioznost	15
1.2.1. <i>Određenja socijalne anksioznosti</i>	15
1.2.2. <i>Komponente socijalne anksioznosti.....</i>	19
1.2.3. <i>Sržne kognitivne komponente socijalne anksioznosti</i>	26
2. SOCIJALNA ANKSIOZNOST I SRODNI KONSTRUKTI.....	31
2.1. Socijalno-anksiozni poremećaj i izbegavajući poremećaj ličnosti....	31
2.2. Stidljivost.....	37
2.2.1. <i>Definisanje stidljivosti</i>	38
2.2.2. <i>Istraživanja odnosa stidljivosti i socijalne anksioznosti.....</i>	42
2.3. Sklonost ka doživljavanju srama.....	47
2.3.1. <i>Odnos između socijalne anksioznosti i srama</i>	50
3. PODELE SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI.....	53
3.1. Kriterijumi podele i forme socijalne anksioznosti	53
3.2. Istraživanja na kliničkim uzorcima	57
4. TEORIJE I MODELI SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI	65
4.1. Evolucione teorije socijalne anksioznosti.....	65
4.1.1. <i>Psihobiološka teorija socijalne anksioznosti</i>	66
4.1.2. <i>Model procesiranja informacija.....</i>	71
4.1.3. <i>Empirijska provera Psihobiološke teorije socijalne anksioznosti ...</i>	81
4.1.4. <i>Procesni model socijalne anksioznosti.....</i>	83
4.1.5. <i>Kritički osvrt na Psihobiološku teoriju (i modele) socijalne anksioznosti</i>	95
4.2. Interpersonalne teorije socijalne anksioznosti	98
4.2.1. <i>Teorija samopredstavljanja</i>	98
4.2.2. <i>Teorija sociometra</i>	107

4.3. Model socijalne anksioznosti baziran na revidiranoj Teoriji osetljivosti na potkrepljenje.....	112
5. INSTRUMENTI ZA MERENJE SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI ...	131
5.1. Kraća forma Skale straha od negativne evaluacije.....	131
5.2. Skala straha od pozitivne evaluacije	134
5.3. Skala diskvalifikacije pozitivnih socijalnih ishoda	136
5.4. Upitnik procene verovatnoće pojave i posledica negativnih socijalnih događaja	138
5.5. Skala socijalne anksioznosti u interakcijama i Skala socijalne fobije.....	140
5.6. Skala socijalne anksioznosti.....	143
REFERENCE.....	145

UVODNA REČ AUTORA

Socijalna anksioznost predstavlja univerzalno ljudsko obeležje sa izrazitom adaptivnom vrednošću. U društvenim kontekstima u kojima je prisutna procena od strane drugih, poput intervjua za posao ili prezentacije na času, doživljaj anksioznosti može biti podsetnik da se postupa oprezno (npr., da se pažljivije razmisli pre nego što se nešto kaže, da se koncentrisano saslušaju pitanja koja se postavljaju itd.) ili pak može biti pokretač da osoba da sve od sebe. Osim toga, u situacijama u kojima se ostavljanje dobrog utiska čini malo verovatnim ishodom, i dalje je moguće izbeći socijalnu pretnju (kritiku, odbacivanje i sl.). To se ostvaruje na više načina – putem redukovanja (izbegavanja) interakcija sa drugima ili kroz intenzivnu pripremu za predstojeći nastup (interakciju). Stoga, socijalna anksioznost predstavlja osobinu ličnosti koja pomaže ljudima da spreče ili smanje „oštećivanje“ pozitivne slike o sebi, ali i značajnih međuljudskih relacija. Međutim, za neke ljude socijalna anksioznost je iscrpljujuće iskustvo koje narušava odnose sa drugima, remeti školsko i poslovno funkcionisanje i negativno utiče na mentalno zdravlje čoveka. U takvim slučajevima, socijalna anksioznost predstavlja disfunkcionalno obeležje ličnosti, pa čak i socijalno-anksiozni poremećaj, koji značajno umanjuje kvalitet života osobe.

Imajući u vidu značajne implikacije socijalne anksioznosti (za život ljudi generalno), ovaj fenomen je i dalje predmet brojnih istraživanja. Krajem 20. veka zabeležena je rapidna ekspanzija studija koje su se bavile proučavanjem socijalne anksioznosti, ali uglavnom iz kliničke perspektive. To vreme donelo je najuticajnije teorije i modele socijalne anksioznosti i socijalne fobije (socijalno-anksioznog poremećaja). Interesovanje za istraživanje socijalne anksioznosti ne jenjava ni danas, te postoji bogat istraživački opus na tu temu. Međutim, ovakvo stanje stvari je prisutno na inostranom podneblju, dok je kod nas sasvim drugačija slika. Pregledom dostupne literature sa naših prostora, može se uočiti nedostatak publikacija sa osnovnim informacijama o teorijskim i metodološkim smernicama za proučavanje socijalne anksioznosti, kao i oskudan broj empirijskih radova. Drugim rečima, proučavanje socijalne anksioznosti zasigurno je neopravdano marginalizovano kod nas.

Shodno iznetom, svrha ove knjige je da ponudi teorijske i metodološke osnove za proučavanje socijalne anksioznosti. Takođe, njena namena je da zainteresuje i podstakne studente i širu psihološku javnost da daju svoj doprinos razumevanju socijalno-anksioznog fenomena. U skladu s tim, poglavlja su posvećena sledećim temama:

- 1) određenjima socijalne anksioznosti;
- 2) razlikovanju socijalne anksioznosti od srodnih konstrukata (socijalno-anksiozni poremećaj, izbegavajući poremećaj ličnosti, stidljivost, sklonost ka doživljavanju srama);
- 3) kriterijumima podele socijalne anksioznosti i njenih formi (socijalna anksioznost u interakcijama, opservaciona socijalna anksioznost i/ili socijalna anksioznost izvođenja – strah od javnog nastupa);
- 4) teorijama i modelima socijalne anksioznosti (socijalno-anksioznog poremećaja) – evolucione teorije, interpersonalne teorije i model baziran na revidiranoj Teoriji osetljivosti na potkrepljenje;
- 5) instrumentima za merenje socijalne anksioznosti (mere samoprocene).

Kako je socijalna anksioznost kompleksan fenomen, njenom proučavanju je potrebno pristupiti multidisciplinarno, odnosno iz perspektive različitih psiholoških disciplina. Ova knjiga je pisana dominantno iz ugla psihologije ličnosti, ali se neminovno prepliću i pojedini aspekti iz kliničke i socijalne psihologije. Takođe, jednim delom, dotaknute su teme iz razvojne psihologije, ali i iz psiholoških disciplina koje su posvećene konstrukciji i kros-kulturnoj adaptaciji mernih instrumenata. Stoga, ostaje je nam nada da će ova monografija okupiti studente i psihologe različitih usmerenja sa ciljem integracije saznanja o socijalnoj anksioznosti.

1. SOCIJALNA ANKSIOZNOST – TERMINOLOŠKO I KONCEPTUALNO POJAŠNJENJE

1.1. O anksioznosti uopšte

Anksioznost potiče od latinske reči *anxietas* (uznemirenost, zabrinutost) i predstavlja univerzalno ljudsko obeležje. Ona može biti konceptualizovana i proučavana na različite načine – kao normalna i patološka karakteristika pojedinca, ali i kao stanje i osobina ličnosti. Bez obzira na određenja anksioznosti, ovaj fenomen karakterističan je po svojoj kompleksnosti i multidimenzionalnosti, te predstavlja izazovni zadatak za proučavanje u okviru različitih psiholoških disciplina.

1.1.1. Anksioznost – adaptivna i maladaptivna karakteristika ličnosti

Sa izuzetnom adaptivnom vrednošću u svakodnevnom životu čoveka, složena priroda anksioznosti ima svoje korene u evoluciji i predstavlja psihofiziološki, kognitivni i bihejvioralni mehanizam (Corr, 2011). Generalno govoreći, anksioznost predstavlja specifičan odgovor na percipiranu opasnost koji angažuje resurse organizma u cilju pripreme za suočavanje sa pretećim događajem. U tom smislu, anksioznost je prirodna reakcija na anticipaciju pretnje, te predstavlja mehanizam za uzbunu ili alarm. Iako anksioznost podrazumeva neprijatno iskustvo, ona ima važnu funkciju – čini nas budnim za potencijalne pretnje u okruženju.

Pored adaptivne strane, anksioznost se može ispoljavati i na disfunkcionalan način. Visoko izražena disfunkcionalna forma anksioznosti tretira se kao poremećaj i predstavlja patološko stanje koje uključuje: kognitivne, emocionalne, fiziološke i bihejvioralne poteškoće. Za razliku od funkcionalne forme anksioznosti, patološki vid je dugotrajniji, uporniji, sa intenzitetom koji je nesrazmeran jačini pretnje, te čini osobu bespomoćnom i nesposobnom da se nosi sa problemima.

Rezultat toga je ometano psihosocijalno i fiziološko funkcionisanje (Öhman, 2008). Dugoročno, štetni efekti anksioznih poremećaja značajno utiču na urušavanje mentalnog zdravlja osobe.

Prema dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5: American Psychiatric Association, 2013) i klasifikacijama mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja (ICD-11: World Health Organization, 2018) anksiozni poremećaji se klasifikuju na isti način. Neki od anksioznih poremećaja su: generalizovani anksiozni poremećaj, panični poremećaj, specifične fobije i socijalno-anksiozni poremećaj (socijalna fobija). Na primer, sržna karakteristika generalizovanog anksioznog poremećaja je prisustvo preterane brige o potencijalno negativnim događajima u različitim oblastima života i nemogućnost da se ona kontroliše (DSM-5: APA, 2013), kao i slobodno lebdeća anksioznost (ICD-11: WHO, 2018). Uprkos tome što u okviru pojedinih anksioznih poremećaja dominira intenzivan strah, a kod dugih je prisutna dominacija anksioznosti, njihova zajednička odlika je prenaplašeno prisustvo ovih stanja i izbegavajuće ponašanje (Mihić, 2019). Indikativno jeste da su navedeni savremeni dijagnostički i klasifikacioni sistemi mentalnih poremećaja (to su poremećaji u čijoj osnovi je strah – fobije i panični poremećaji), kao i poremećaji koji se baziraju na anksioznosti (npr., generalizovani anksiozni poremećaj), svrstani u istu grupu. Takođe, u ranijem dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-4: American Psychiatric Association, 2003) nije bilo pokušaja za razgraničenjem u definisanju anksioznosti i straha. Poteškoće u razlikovanju između anksioznosti i straha mogu biti rezultat sličnosti u njihovim emocionalnim manifestacijama, kao i u čestom zajedničkom javljanju (Smederevac, Mitrović, Čolović, & Nikolašević, 2014). Osim toga, oba stanja su defanzivne prirode i koncentrisana na pretnju, uključujući negativne emocije i specifične fiziološke reakcije (Öhman, 2008). Ipak, strah se razlikuje od anksioznosti jer se javlja kao odgovor na jasno definisani stimulus (ili realnu pretnju) i motiviše organizam da se brani, pre svega, izlaskom iz situacije. Na taj način, strah predstavlja reakciju na neposrednu/realnu pretnju. S druge strane, pojava anksioznosti je podstaknuta anticipacijom, više ili manje stvarnim, pretećim stimulusom (npr. neizvesnost, potencijalno opasni i/ili potencijalno negativni događaji) i praćena je anticipacijom, pripravnosću i tenzijom (Mihić, 2019; Öhman, 2008). Anksioznost je, dakle, usmerena na budućnost i predstavlja reakciju uzbuje i pripreme organizma za odbranu. Pored toga, karakteristična je po prisustvu

zabrinutosti koja uključuje kognitivnu komponentu anksioznosti i podrazumeva misli o mogućim nepoželjnim posledicama koje su intruzivne i teško se kontrolišu.

Bilo da se radi o pozitivnim (npr., radost) ili negativnim emocijama (npr., anksioznost, strah itd.), osnovna distinkcija između funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija zasniva se na kriterijumima prilagođavanja pojedinca okolini – funkcionalne emocije unapređuju prilagođavanje okolini, dok disfunkcionalne emocije ometaju adaptaciju. U tom kontekstu, funkcionalne emocije odgovaraju normalnim reakcijama koje se doživljavaju u svakodnevnom životu, dok se disfunkcionalne emocije odnose na kliničke i subkliničke probleme (David & Cramer, 2010). Dejvid i Kramer (David & Cramer, 2010) navode dve konceptualizacije negativnih funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija – unitarni i binarni model distresa. Prema unitarnom modelu distresa (Russell & Carroll, 1999), disfunkcionalne (ili patološke) emocije, poput anksioznosti i depresivnosti, razlikuju se od svojih funkcionalnih pandana (npr., zabrinutosti i tuge) samo po pitanju intenziteta. Međutim, shodno binarnom modelu distresa (Ellis & Harper, 1975), funkcionalne i disfunkcionalne emocije su konceptualizovane kao kvalitativno različite u smislu subjektivnog iskustva, osnovnih uverenja (racionalnih ili iracionalnih) i posledica (adaptivnih ili neprilagođenih) (David & Cramer, 2010). Važno je da kvalitativna razlika ne mora nužno isključivati kvantitativnu, jer i funkcionalne i disfunkcionalne emocije mogu biti niskog ili visokog intenziteta. Dakle, socijalno-anksiozni poremećaj je više od biti socijalno-anksiozan, u smislu da čovek ne može imati socijalno-anksiozni poremećaj, a da ne bude socijalno-anksiozan, ali može biti socijalno-anksiozan, a da nema socijalno-anksiozni poremećaj. Takođe, prema binarnom modelu distresa, socijalno-anksiozni poremećaj nije samo intenzivnija socijalna anksioznost, već nešto drugo – različito se doživljava, drugačije prate različita uverenja i dovode do različitih posledica. Prema tome, ono što suštinski razlikuje funkcionalne i disfunkcionalne emocije nije njihov intenzitet, već njihov kvalitet (sadržaj).

Istraživački nalazi potkrepljuju postojanje kvalitativnih razlika između funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija. Na primer, iracionalna uverenja u stresnim situacijama dovode do visokog nivoa anksioznosti i povećanog sistolnog krvnog pritiska, dok racionalna uverenja vode ka porastu zabrinutosti i smanjenom sistolnom krvnom pritisku (Harris, Davies, & Dryden, 2006). Osim toga, visoki nivoi iracionalnih

uverenja povezani su sa disfunkcionalnim, ali ne i sa funkcionalnim emocijama (David, Ghinea, Macavei, & Kallay, 2005; David, Schnur, & Belloiu, 2002).

Uprkos izvesnoj empirijskoj podršci kvalitativnih razlika funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija, nema nedvosmislenih dokaza u vezi sa ovim pitanjem. Naime, još uvek postoje neke nedoslednosti između teorijskog binarnog modela distresa i empirijskih podataka (David et al., 2005; Kassinove, Eckhardt, & Endes, 1993; Opris & Macavei, 2005). U istraživanju kvalitativnih razlika između funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija (koje se tiču subjektivnog iskustva, na studentskom uzorku i uz korišćenje pridevskih deskriptora), nisu detektovane kvalitativne razlike (Kassinove et al., 1993). Naime, zaključak ovog istraživanja je da ljudi ne mogu kvalitativno razlikovati funkcionalne od disfunkcionalnih emocija. Razlika je kvantitativna jer disfunkcionalni deskriptori intenzivnije izražavaju negativne emocije. Za razliku od navedenog istraživanja, Opris i Makavei (Opris & Macavei, 2005) sprovode studiju u kojoj su ispitanici procenjivali na Likertovoj petostepenoj skali dva aspekta uparenih emocija – koliko je uparen par emocija različit i kakav je njihov intenzitet (funkcionalna-funkcionalna, funkcionalna-disfunkcionalna, disfunkcionalna-disfunkcionalna). Dobijeni nalazi ukazuju na kvalitativne razlike između funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija. Dejvid sa saradnicima (David et al., 2005) izveštava da funkcionalne i disfunkcionalne emocije nisu zasićene odvojenim faktorima, što ukazuje na moguće preklapanje funkcionalnih i nefunkcionalnih emocija. Takođe, zabeležene su pozitivne korelacije između iracionalnih uverenja i opšteg distresa i funkcionalnih emocija. Nekonzistentnost u nalazima ukazuje na važnost dodatnih istraživanja u cilju rasvetljavanja kvalitativnih i kvantitativnih razlika između funkcionalnih i disfunkcionalnih emocija.

1.1.2. Definisanje i merenje anksioznosti – stanje i osobina ličnosti

U domenu afekata, definisanje anksioznosti zavisi od teorijskog modela koji se uzima u obzir. Tako, na primer, anksioznost se određuje kao povišena aktivacija i neprijatnost (Barrett & Russell, 1998), visok nivo tenzije (Thayer, 1989), negativni afekat (Watson & Tellegen, 1985), kao i pojačana budnost organizma (Schimmack & Grob, 2000).

Iako se anksioznost može tretirati kao emocionalno stanje, de-

finisanje anksioznosti putem ABCD komponenti: afekat (affect – A); ponašanje (behavior – B); kognicija (cognition – C) i želja (desire – D), predstavlja integrativni pristup u definisanju i proučavanju anksioznog fenomena (Wilt, Oehlberg, & Revelle, 2011). Ovaj pristup potiče iz oblasti psihologije ličnosti, gde se ličnost definiše kao koherentan obrazac afekata, ponašanja, kognicije i želja (Revelle & Wilt, 2008). Samim tim, određenje anksioznosti kroz navedene komponente, navodi nas na zaključak da je reč o dimenziji ili crti ličnosti.

Prema Spilbergeru (Spielberger, 1966; 1983), *stanje anksioznosti* predstavlja psihofiziološku prolaznu reakciju na averzivne draži koja uključuje osećanje napetosti, neprijatne misli i pojačanu aktivnost autonomnog nervnog sistema. Subjektivni, svesno opaženi i prolazni doživljaji strepnje, napetosti i zabrinutosti mogu varirati s obzirom na intenzitet. S druge strane, *anksioznost kao osobina* odnosi se na relativno stabilne individualne razlike u sklonosti da se reaguje doživljajem napetosti i nelagodnosti na percipiranu pretnju. Drugim rečima, anksioznost definisana kao osobina ličnosti odnosi se na individualne razlike u verovatnoći da osoba doživi stanje anksioznosti u stresnim situacijama (Spielberger, 1983). Pojedinaac sa izraženom osobinom anksioznosti percipiraće više pretnji i doživljavaće jaču anksioznost u odnosu na osobu sa nisko izraženom crtom anksioznosti. Prema tome, potrebno je razlikovati predispoziciju da se reaguje na određeni način u specifičnim situacijama od trenutnog odgovora na pojedine stimulse. Spilberger i saradnici (Spielberger, Gorsuch, & Lushene, 1970) obe forme anksioznosti (stanje i osobinu) tretiraju kao jednodimenzionalne konstrukte. Prema tom pristupu, postoji generalna osobina anksioznosti, odnosno predispozicija za porastom stanja anksioznosti u različitim pretećim situacijama.

Inventar za procenu anksioznosti kao stanja i osobine ličnosti – STAI inventar (State-Trait Anxiety Inventory; Spielberger, 1983), dobro je poznata i široko korišćena operacionalizacija ovih konstrukata. Ovaj instrument je doživeo brojne adaptacije, a jedna od njih je urađena i za naše govorno područje. U pitanju je srpska verzija Upitnika anksioznosti kao stanja i osobine ličnosti – STAI (Mihić i Novović, 2018).

Za razliku od jednodimenzionalnog pristupa Spilbergera i saradnika (Spielberger et al., 1970), Endler i saradnici (Endler, Parker, Bagbi, & Cox, 1991) naglašavaju multidimenzionalnu prirodu stanja i osobine anksioznosti. Shodno tome, stanje anksioznosti ima dve bazične komponente: kognitivne reakcije i autonomne ili emocionalne

reakcije. Kognitivne reakcije se odnose na ruminativne misli koje se koncentrišu oko sopstvene neadekvatnosti i potencijalnih neuspeha. Autonomne ili emocionalne reakcije su povezane sa aktivacijom simpatičkog nervnog sistema i uključuju reakcije poput: znojenja dlanova, ubrzanog rada srca, suvih usta, nedostatka daha... Osobina anksioznosti odnosi se na individualne razlike u doživljavanju napetosti i zabrinutosti u određenim vrstama pretećih situacija.

Istraživanje Endlera i saradnika (Endler, Hunt, & Rosenstein, 1962; Endler & Okada, 1975) nam je, s jedne strane, dao odgovor na pitanje kako ljudi mogu doživeti anksioznost u različitim situacijama, dok je, s druge, njihovo proučavanje imalo za cilj sistematizaciju situacija koje izazivaju anksioznost.

Rezultati tih istraživanja sugerišu da se preteći situacioni kontekst može podeliti na četiri kategorije, a to su:

- 1) socijalna evaluacija;
- 2) fizička opasnost;
- 3) nove i nejasne situacije;
- 4) svakodnevna rutina.

U kategoriju socijalne evaluacije spadaju situacije koje uključuju posmatranje, ocenjivanje i procenjivanje od strane drugih (npr. radne, školske, sportske i druge socijalne situacije koje sadrže komponentu evaluacije). Druga kategorija situacija – fizička opasnost, obuhvata događaje koji su potencijalno ugrožavajući po fizički integritet osobe, odnosno situacije u kojima pojedinac može doživeti bol i biti fizički povređen (npr., operacija, povreda, bolest i sl.). Kategorija novih i nejasnih situacija podrazumeva okolnosti i događaje u kojima osoba nije sigurna šta se od nje očekuje. Te situacije mogu uključivati ljude i objekte, ali i sve zajedno (npr. boravak u nepoznatoj sredini, prisustvo neobičnom događaju, interakcija sa nepoznatim ljudima itd.). Poslednja kategorija se odnosi na uobičajene situacije u svakodnevnom životu kao što su oblačenje, obedovanje i sl.

Iako je Endler (Endler, 1983) naglašavao važnost situacija koje uključuju gubitak i konflikt za doživljavanje anksioznosti, u njegovu multidimenzionalnu skalu anksioznosti (EMAS; Endler Multidimensional Anxiety Scales; Endler, Edwards, Vitelli, & Parker, 1989), uključene su samo četiri prethodno pobrojane situacije. EMAS meri anksioznost kao osobinu (EMAS-T: subskale socijalne evaluacije, fizičke opasnosti, novih i nejasnih situacija i svakodnevnih situacija) i kao stanje (EMAS-S: subskala za procenu kognitivne zabrinutosti i

subskala za procenu autonomno-emocionalnih reakcija). Višefaktorska struktura osobine anksioznosti i stanja anksioznosti potvrđena je i empirijski (Endler, Edwards, & Vitelli, 1991; Endler et al., 1991). Osim navedenog, bitno je istaći da je Endler (Endler, 1983) postulirao interakcijski model anksioznosti po kome je ponašanje funkcija interakcije osobe i okoline. Ključna pretpostavka ovog shvatanja je diferencijalna hipoteza, po kojoj će se, razlike u promenama u stanju anksioznosti jedino pojaviti kada je vrsta situacije kongruentna sa osobinom anksioznosti. Na primer, očekuje se da će osoba sa izraženom osobinom anksioznosti (koja je vezana za situacije socijalne evaluacije), ispoljiti porast vrednosti u stanju anksioznosti samo kada je suočena sa procenom od strane drugih. S druge strane, osoba sa nisko izraženom sklonošću da anksiozno reaguje na socijalnu evaluaciju, manifestovaće manje promene u stanju anksioznosti. Ova hipoteza je dobila i empirijsku potvrdu u različitim situacijama, kao što je, na primer, javni govor (Muller, Endler, & Parker, 1990).

1.2. Socijalna anksioznost

Socijalna anksioznost predstavlja jednu od formi anksioznosti i služi istoj svrsi kao i anksioznost uopšte (uz naglasak da socijalna anksioznost čini organizam budnim kada je pretnja društvene prirode). Takođe, socijalna anksioznost može biti definisana na različite načine (osobina i stanje ličnosti/adaptivno i maladaptivno obeležje ličnosti) i predstavlja predmet proučavanja različitih psiholoških disciplina.

1.2.1. Određenja socijalne anksioznosti

Liri (Leary, 1983) ukazuje na dvostruki konceptualni status socijalne anksioznosti, predlažući korišćenje dva termina: socijalna anksioznost kao osobina (eng. *social anxiousness*) i kao stanje (eng. *social anxiety*). Socijalna anksioznost je, pre svega, dispozicija ličnosti, tj. sklonost da se na određene socijalne stimuluse reaguje razdražljivošću, nemirom i nelagodnošću (Leary, 1996). Stanje socijalne anksioznosti je prolazno iskustvo ili trenutni odgovor na određeni socijalni stimulus, te intenzitet socijalne anksioznosti može varirati tokom vremena i u zavisnosti od situacije. Uprkos tome, postoje relativno trajne individual-

ne razlike u intenzitetu i učestalosti doživljavanja socijalne anksioznosti, koje zavise od određenih bioloških faktora i iskustava (Schlenker & Leary, 1982). Većina ljudi povremeno doživi nesigurnost, strah i nervozu u odnosima sa drugim ljudima, a neki učestalo ili retko.

Liriji socijalnu anksioznost definiše kao kognitivno-afektivni sindrom koji se odlikuje fiziološkim uzbuđenjem (uzbuđenje simpatičkog nervnog sistema) i zabrinutošću ili strahom u vezi sa predstojećim, potencijalno negativnim ishodom za koji osoba veruje da nije u stanju da izbegne“ (Leary 1983a). Slično određenje predlažu i drugi autori (npr. Leary & Kowalski, 1995; Westenberg, 1998), opisujući socijalnu anksioznost kao kognitivno-afektivni sindrom karakterističan po izraženoj i perzistentnoj uznemirenosti i aktivaciji simpatičkog nervnog sistema, pri anticipaciji ili tokom socijalnih interakcija.

Potrebno je voditi računa o jasnom razgraničenju socijalne anksioznosti od drugih vidova anksioznosti. Naime, jedan od kriterijuma podele anksioznosti jeste na osnovu vrste situacija koja provocira njenu pojavu. S jedne strane, imamo situacije koje možemo kategorisati u nesocijalne stimulse (npr. fizička opasnost), a s druge, okolnosti koje se podvode pod socijalne stimulse (npr. društveno okupljanje). Iako vodi poreklo od društvenih entiteta i situacija, nije svaka anksioznost socijalna anksioznost. Anksioznost vezana za situacije koje sadrže komponentu socijalne evaluacije je socijalna anksioznost (Leary & Kowalski, 1995; Schlenker & Leary, 1982). Stoga, okolnosti koje izazivaju zabrinutost oko toga kako će nas drugi proceniti mogu se podvesti pod socijalno-preteće stimulse. Primeri takvih situacija su: procenjivanje, ocenjivanje ili posmatranje od strane drugih, prisustvo bitnih i cenjenih ljudi, publike, upoznavanje i interakcija sa nepoznatim ljudima ili osobama od autoriteta, javni nastupi, izloženost kritici ili centru nečije pažnje, izražavanje mišljenja i stavova, postavljanje pitanja, situacije heteroseksualnog rizika (npr. iniciranje romantičnog i/ili seksualnog kontakta) (Dimoski, 2015; Tovilović, 2004). Socijalna anksioznost se razlikuje od drugih formi anksioznosti po tome što je utemeljena na uverenju o prisustvu interpersonalne procene u realnom ili imaginarnom društvenom kontekstu. Ljudi mogu brinuti podjednako (ako ne i više) pri anticipiranju socijalne interakcije (interakcija sa zamišljenim entitetom), kao i pri samoj interakciji u društvenim okolnostima. Anticipacija ili aktuelna evaluacija od strane drugih u zamišljenom ili realnom socijalnom kontekstu, koja sa sobom nosi zabrinutog pojedinca sa pitanjem da li će ga i kako drugi vrednovati, provocira pojavu so-

cijalno-anksioznog doživljaja (Schlenker & Leary, 1982). Drugim rečima, ova forma anksioznosti javlja se kada su ljudi motivisani da ostvare povoljan utisak na druge, ali sumnjaju da će u tome uspeti (Schlenker & Leary, 1982). Dakle, mora postojati uverenje osobe da situacija sadrži nadzor ili procenu (bez obzira na to da li je tačno ili ne), kao i očekivanje negativne evaluacije kao verovatnog ishoda čije bi posledice bile štetne po pojedinca. Prema tome, suština socijalne anksioznosti je strah osobe da će se prikazati u nepovoljnom i neadekvatnom svetlu i da će zbog toga biti odbačena ili neprihvaćena od strane drugih (Leitenberg, 1990). Vilson i Rapi (Wilson & Rapee, 2005) podržavaju ovakvo određenje socijalne anksioznosti, ukazujući na činjenicu da negativna slika o sebi doprinosi uverenju o nepovoljnoj proceni od strane drugih kao verovatnom ishodu društvene interakcije. Liri i Kovalski (Leary & Kowalski, 1995) ističu da socijalno-anksiozni pojedinci imaju manje pozitivnu sliku o sebi, te i manja očekivanja u vezi sa pozitivnim procenama drugih ljudi. Dakle, način na koji osoba doživljava i procenjuje sebe utiče na to kako će se osećati u situaciji moguće ili aktuelne izloženosti komentarima drugih ljudi, a koji su vezani za njene osobine ličnosti, ponašanje i postignuće. Najjednostavnije rečeno, što pojedinac ima pozitivniju sliku o sebi biće opušteniji u prisustvu drugih i manje zabrinut u vezi sa utiscima koje ostavlja.

Brojne su situacije socijalne evaluacije, a ipak, ne izazivaju sve podjednako doživljaj socijalne anksioznosti. Konkretno, neke situacije, odnosno ljudi, imaju veću važnost za samog pojedinca, pa samim tim i veći potencijal da pokrenu socijalno-anksiozno ponašanje. Prema tome, okolnosti, koje potenciraju diskrepancu između potrebe da se ostavi željeni utisak i subjektivne procene osobe da je sposobna da to učini, povećavaju verovatnoću javljanja socijalno-anksioznog stanja i pojačavaju njegov intenzitet (Gilbert, 2001).

Prema Votsonu i Frendu (Watson & Friend, 1969), socijalna anksioznost se može nazvati evaluaciona anksioznost ili anksioznost zbog socijalne procene. Po ovim autorima, socijalna anksioznost predstavlja crtu ličnosti i obuhvata tri aspekta: *socijalno izbegavanje*, *distres* i *strah od dobijanja negativne procene od drugih*. *Socijalno izbegavanje* definisano je kao izbegavanje društva određenih ljudi, komuniciranja s njima i sl. Ovaj aspekt obuhvata aktuelno izbegavanje, želju za izbegavanjem, s tim što njegov opozit ne podrazumeva afilijativni motiv već odsustvo potrebe da se izbegavaju drugi. *Socijalni distres* određen je kroz iskustvo negativnih emocija, kao što su: uznemirenost, nape-

tost i nelagodnost u društvenim interakcijama. Suprotnost socijalnom distresu nije prisustvo pozitivnih emocija nego nedostatak neprijatnih emocionalnih doživljaja. *Strah od negativne evaluacije* predstavlja zabrinutost oko tuđih procena, distres u vezi sa njihovim negativnim procenama, kao i očekivanje da će nas drugi proceniti na nepovoljan način. Suprotnost ovome je nedostatak anksioznosti u vezi sa procenama drugih, ali ne i nužno potreba za pozitivnim evaluacijama. U osnovi straha od nepoželjne procene je nisko samopoštovanje, sa propratnim negativnim mislima i uverenjima u pogledu sopstvene ličnosti, te se ovaj aspekt socijalne anksioznosti može svrstati u kognitivnu komponentu. Dakle, prema Votsonu i Frendu (1969), socijalno-anksiozni pojedinci ispoljavaju tendenciju ka izbegavanju društvenih situacija (kada su suočeni s njima osećaju intenzivnu neprijatnost, nervozu i napetost, zabrinutost da će ih drugi negativno proceniti). Pomenuti aspekti socijalne anksioznosti, operacionalizovani su preko Skale socijalnog izbegavanja i distresa (Social Avoidance and Distress (SAD) scale) i Skale straha od negativne evaluacije (Fear of Negative Evaluation (FNE) scale) (Watson & Friend, 1969).

Na tragu Lirijevog (Leary, 1996) dimenzionalnog određenja socijalne anksioznosti, tj. definisanja socijalne anksioznosti kao dispozicione karakteristike ličnosti, Tovilović (2004) proverava latentnu strukturu skale socijalne anksioznosti. Rezultati ukazuju na postojanje četiri faktora socijalne anksioznosti:

- 1) socijalno-evaluaciona anksioznost;
- 2) inhibiranost u socijalno-neizvesnim situacijama;
- 3) nisko samopoštovanje;
- 4) hipersenzitivnost na odbacivanje.

Socijalno-evaluaciona anksioznost definisana je kao anksioznost koja se javlja u situacijama koje sadrže komponentu socijalne procene. Ispoljava se kao uznemirenost prilikom govora pred grupom ljudi (npr., kada je osoba posmatrana dok nešto radi, u komunikaciji sa autoritetom i sl.). *Inhibiranost u socijalno-neizvesnim situacijama* ukazuje na poteškoće funkcionisanja u određenim društvenim situacijama koje se manifestuju kao inhibirano ili suzdržano ponašanje, doživljaj sebe kao stidljive osobe i to u okolnostima koje su nove i nejasne (npr. teško uspostavljanje kontakta sa nepoznatim ljudima, pri čemu je prisutan osećaj da osoba nema dovoljno veština da komunicira sa takvim ljudima; ulaganje pojačanog napora da se prikrije ili prevaziđe stidljivost u nepoznatim i nedovoljno strukturisanim situacijama). *Nisko samopoštovanje*

podrazumeva negativnu ocenu samoga sebe. Osoba je uverena da manje vredi, ona je nesamouverena i pridaje veliku važnost tome šta drugi misle o njoj. Izražena osetljivost na tuđe mišljenje i potencijalno odbacivanje, određuje poslednji faktor socijalne anksioznosti – *hipersenzitivnost na odbacivanje*. Neki od indikatora ovog faktora su: strah od odbacivanja, bojazan od osude ili lošeg mišljenja drugih ljudi o pojedincu. Prema Tovilovićevoj (2004) navedena multidimenzionalna struktura skale socijalne anksioznosti potkrepljuje određenje socijalne anksioznosti kao evaluacione anksioznosti, kao i to da je njena centralna karakteristika strah od procene drugih ishoda.

Pomenuti faktori socijalne anksioznosti mogu biti definisani uz pomoć kognitivnog, afektivnog i bihevioralnog aspekta ličnosti. Tako, na primer, Švarcer (Schwarzer, 1986) izdvaja tri glavne komponente socijalne anksioznosti:

- 1) kognitivna komponenta – negativno vrednovanje sebe;
- 2) afektivna – napetost i nelagodnost u određenim društvenim situacijama;

- 3) bihevioralna – sklonost povlačenju u prisustvu drugih.

Imajući u vidu ovakvo određenje, socijalno-evaluaciona anksioznost i hipersenzitivnost (koje ukazuju na odbacivanje), odnose se na afektivnu komponentu, inhibiranost u socijalno-neizvesnim situacijama i na bihevioralnu, dok bi nisko samopoštovanje činilo kognitivni aspekt. Međutim, ne treba zanemariti činjenicu da se socijalna anksioznost može ispoljiti i kroz reakcije autonomnog nervnog sistema, tj. kroz tzv. fiziološke simptome. O komponentama socijalne anksioznosti biće više reći na narednim stranicama.

1.2.2. Komponente socijalne anksioznosti

Socijalna anksioznost, karakteristična po zabrinutosti zbog socijalne evaluacije i mogućnosti odbacivanja od strane drugih, obiluje specifičnim obrascima psihofiziološkog funkcionisanja. Kao takva, ova crta ličnosti može se definisati i proučavati putem specifičnih fizioloških manifestacija, misli, osećanja i ponašanja. Samim tim, može se reći da socijalnu anksioznost čine četiri međusobno povezane komponente. To su: *fiziološka*, *afektivna*, *kognitivna* i *bihevioralna*. Na narednim stranicama sledi pojašnjenje svake pojedinačne komponente.

Fiziološka komponenta. Fiziološke manifestacije socijalne anksioznosti predstavljaju rezultat pojačane aktivnosti simpatičkog nervnog sistema kao jednog od tri dela autonomnog nervnog sistema, čija je glavna uloga angažovanje telesnih resursa pod stresom. S obzirom na to da je suština naglašene reaktivnosti simpatičkog nervnog sistema pokretanje defanzivnih odgovora organizma (napad, bežanje, izbegavanje i blokiranje), socijalnu anksioznost možemo svrstati u odbrambene crte ličnosti. To znači da socijalna anksioznost predstavlja defanzivni odgovor na pretnje specifične društvene prirode jer priprema organizam na predstojeću opasnost i kao takva ima adaptivnu funkciju. Fiziološki odgovor na socijalno ugrožavanje uključuje: porast frekvence srčanog ritma, povećanje krvnog pritiska i mišićne tenzije, ubrzano disanje, crvenilo kože, drhtanje, znojenje itd. Kod izrazito vulnerabilnih osoba, socijalna anksioznost se može ispoljiti u vidu panike ili preintenzivnog straha i to kroz snažne fiziološke simptome (npr., preznojavanje, drhtanje, mučnina i bol u predelu želuca, vrtoglavica, otežano disanje, osećaj gušenja i bol u grudima, intenzivno ubrzano lupanje srca i sl.).

Iako je crvenilo kože (blushing) univerzalna pojava karakteristična za širi spektar emocija (npr., stid, sram, krivica, ponos), u relativno skorije vreme uvrštena je u DSM-5 „kao specifičan fiziološki simptom socijalno-anksioznog poremećaja“ (APA, 2013, p. 204). Istraživački podaci samo parcijalno potvrđuju vezu između socijalne anksioznosti i crvenjenja (za opširniji prikaz videti Nikolić, Colonesi, de Vente, Drummond, & Bögels, 2015). Nekonzistentnost u rezultatima može se pripisati korišćenju različitih mera crvenjenja: subjektivno (samoprocena), fiziološko (objektivno), procena posmatrača kao i ispitivanje različitih podvrsta socijalne anksioznosti (npr. generalizovana socijalna anksioznost, anksioznost u interakcijama, opservaciona socijalna anksioznost). Meta-analitička studija Nikolića i saradnika (Nikolić et al., 2015) pruža dokaze o vezi između crvenjenja i socijalne anksioznosti. Preciznije, socijalna anksioznost je najjače povezana sa subjektivnim crvenjenjem, najslabije sa fiziološkim merama crvenjenja (temperatura i protok krvi kroz obraze i vrat), a umereno sa procenama crvenjenja datim od strane posmatrača. Veza između fiziološkog i samopercipiranog crvenjenja je niska kod visoko socijalno-anksioznih ispitanika što ukazuje na to da pojedinci precenjaju pomenuti fiziološki odgovor organizma. Ovi nalazi potvrđuju fundamentalnu ulogu kognitivnih procesa u objašnjenju veze između crvenjenja i socijalne anksioznosti (Nikolić et al., 2015).

U literaturi je primetna diskrepanca u istraživačkim nalazima na temu odnosa nivoa kortizola (hormona stresa) i socijalne anksioznosti. U različitim studijama tokom socijalnog stresa, kod visoko socijalno-anksioznih, a u poređenju sa kontrolnom grupom, zabeležen je povećan, smanjen ili isti nivo kortizola (za opširniji prikaz videti Crisan, Vulturar, Miclea, & Miu, 2016. i Jamieson, Nock, & Mendes, 2013). Pomenuta diskrepanca u rezultatima može se objasniti metodološkom heterogenošću. Moguće objašnjenje redukovano nivoa kortizola kod socijalno-anksioznih individua, u situacijama društvenog stresa, doprinosi perzistentnosti socijalno-anksioznih simptoma. Drugim rečima, snižen kortizol dovodi do manje mobilizacije energije, sprečava socijalno-anksiozne osobe da se prilagode socijalno-ugrožavajućim situacijama i umanjuje njihovu uspešnost izvođenja. To za sobom povlači izraženije negativne pristrasnosti rasuđivanja (procenu verovatnoće i posledicu negativnih ishoda socijalne interakcije), koje pojačavaju doživljaj anksioznosti i izazivaju izbegavanje konkretnih situacija (Crisan et al., 2016). Proučavanje fiziološke komponente socijalno-anksioznog fenomena svakako predstavlja izazovno područje. Međutim, treba imati u vidu da optimalni nivo socijalne anksioznosti dovodi do adekvatnog fiziološkog odgovora koji utiče na organizam da se na funkcionalan način prilagodi situaciji. S druge strane, visoko izražena tendencija ka socijalno-anksioznom reagovanju, kao i socijalno-anksiozni poremećaj, dovode se u vezu sa disfunkcionalnostima na različitim nivoima ljudskog funkcionisanja (fiziološki, afektivni, kognitivni i bihevioralni).

Afektivna komponenta. Afektivna komponenta socijalne anksioznosti, ili, kako je pojedini autori (npr. Watson & Friend, 1969) nazivaju socijalni distres, odnosi se na doživljaj negativnih emocija, kao što su: uznemirenost, zabrinutost, napetost, nervoza, neprijatnost, nelagodnost, razdražljivost i strah u specifičnim društvenim okolnostima. Da socijalna anksioznost uključuje afektivnu komponentu ličnosti kako sa fenomenološkog tako i sa strukturalnog aspekta, govore podaci o dispozicijskoj osnovi socijalne anksioznosti (za opširniji pregled videti Naragon-Gainey & Watson, 2011).

Empirijska evidencija pokazuje da je socijalna anksioznost u negativnoj i umerenoj korelaciji sa pozitivnom emocionalnošću (Kashdan, 2007; Kashdan & Steger, 2006; Naragon-Gainey, Watson, & Markon, 2009). U okviru Petofaktorskog modela ličnosti i u poređenju sa kontrolnom grupom, pojedinci sa socijalno-anksioznim pore-

mećajem pokazuju izraženije skorove na subskalama za merenje svih faceta Neuroticizma (izuzev Impulsivnosti) (Bienvenu et al., 2004). Bihevioralno-genetičke studije izveštavaju o tome da, neuroticizam/negativna emocionalnost i ekstraverzija/pozitivna emocionalnost, čine veći deo genetičke zajedničke varijanse nekoliko internalizirajućih poremećaja, uključujući i socijalnu fobiju (npr. Bienvenu, Hettema, Neale, Prescott, & Kendler, 2007). Takođe, stresogene situacije evaluacije povećavaju nivo anksioznosti i negativnog afekta kako kod ispitanika opšte populacije (npr., Ranđelović, 2016), tako i kod kliničkih uzoraka, odnosno pojedinaca sa socijalno-anksioznim poremećajem (npr. Etkin & Wager, 2007).

Kognitivna komponenta. Kognitivne strukture i procesi, poput: bazičnih verovanja (šema), percepcije, interpretacije, procene, uverenja, misli, atribucije, očekivanja, samofokusirane pažnje, straha od negativne evaluacije itd., predstavljaju ključnu komponentu za razumevanje i objašnjenje socijalno-anksioznog fenomena u okviru kognitivnih modela socijalne anksioznosti i socijalne fobije (npr. Beck & Emery, 1985; Clark & Wells, 1995; Rapee & Heimberg, 1997; Schlenker & Leary, 1982). Osim toga, osnovna ideja kognitivnih modela socijalne anksioznosti jeste da kognicija predstavlja glavni medijator u odnosu između ugrožavajuće socijalne situacije i drugih komponenti socijalne anksioznosti (fizioloških simptoma, afekata i ponašanja). Socijalna anksioznost predstavlja relativno stabilnu tendenciju ka doživljavanju nelagodnosti, vezuje se za socijalne interakcije i izvođenja i kao takva je rezultat straha od negativne procene drugih. S druge strane, kognitivni modeli, konzistentnost u socijalno-anksioznom ponašanju pripisuju negativnim bazičnim verovanjima i negativnim pristrasnostima u obradi informacija (percepcija, interpretacija i memorija), koji su aktivni pre, tokom i nakon suočavanja pojedinca sa ugrožavajućom društvenom situacijom (Vagos & Pereira, 2012). Generalno govoreći, sadržaj šema anksioznih pojedinaca čine dva bazična verovanja:

- 1) da je svet opasno mesto (što za sobom povlači pristrasnu obradu podataka i dolazi do pogrešne percepcije i interpretacije stimulusa);
- 2) da osoba nema dovoljno sposobnosti da se nosi sa opasnošću, te sebe doživljava kao inferiornu i neefikasnu (Clark & Beck, 2010; prema Mihić, 2019).

U domenu socijalne anksioznosti, to bi podrazumevalo doživljaj socijalnog sveta kao opasnog koji vreba da ulovi našu grešku i da nas ismeje.

Empirijski podaci potvrđuju da je kod ispitanika sa povišenom sklonošću ka socijalno-anksioznom reagovanju izraženo subjektivno doživljavanje negativnih emocija, niska samoeфикаsnost (Kashdan, & Roberts, 2004) i osećanje inferiornosti (Gilbert, 2000a). Takođe, u specifičnom društvenom kontekstu, zabeleženo je prisustvo povišene samofokusirajuće pažnje (Mellings & Alden, 2000) i negativne pristranosti u interpretaciji stimulusa (Huppert, Foa, Furr, Filip, & Mathews, 2003). Pored negativnog vrednovanja sebe, u kognitivne aspekte socijalne anksioznosti spadaju: uznemiravajuće misli, anticipacija negativnih ishoda socijalnih događaja (npr., unutrašnji monolog N. N. lica – njegova borba sa samim sobom, izgledala bi ovako: „Sigurno će mi se smeјati, ispašću glup, osramotiću se!“), kao i usredsređenost na negativne stvari koje se trenutno doživljavaju ili se mogu doživeti (Randelović, 2016). Pojedinci sa izrazitim sklonostima ka socijalno-anksioznom reagovanju mogu ispoljavati kognitivne distorzije pre i tokom društvenih interakcija (Clark & Wells, 1995) i mogu imati visoko postavljene standarde za svoја ponašanja i postignuća, odnosno težnju ka perfekcionizmu (npr. „Moram uvek da zvučim inteligentno“; „Trebalo bi da uvek imam nešto interesantno da kažem“). Moguća su i iracionalna uverenja o posledicama svog ponašanja u socijalnom kontekstu (npr. „Ako se ne složim s nekim, biću odbačen“). Uz sve to, javlja se i ubeđenost da se mora ostaviti dobar utisak. U osnovi svega je strah od negativne procene drugih (Tovilović, 2004).

Bihevioralna komponenta. Ponašanja koja ukazuju na prisustvo socijalne anksioznosti variraju u zavisnosti od izraženosti same tendencije ka socijalno-anksioznom reagovanju, ali i od situacije u kojoj se osoba nađe. Kada je socijalna anksioznost naglašena, a situacija procenjena kao jako ugrožavajuća, od bihevioralnih indikatora mogu se registrovati izbegavanje ili napuštanje situacije (npr. izbegavanje javnog nastupa ili odlazak sa zabave koja je puna nepoznatih ljudi, prelazak na drugu stranu ulice kako bi se izbegao susret sa nekom osobom). Ove forme ponašanja nazivaju se *bezbedonosna ili sigurnosna ponašanja* (safety behaviours) i u bliskoj su vezi sa *pretećom kognicijom* (threat cognition), a to su, recimo, pojačana percepcija pretnje, iracionalna uverenja i sl. Bezbedonosna ili sigurnosna ponašanja su akcije usmerene na pribavljanje i održavanje osećaja sigurnosti u pretećim međuljudskim kontekstima. Ona mogu biti anticipatorna (izbegavanje) i konsekvantna (bežanje). Imaju preventivnu funkciju jer su u službi sprečavanja negativnih posledica socijalne interakcije (npr. poniženje)

(Salkovskis, 1991). Stoga, bezbedonosna ponašanja predstavljaju otvorene ili prikrivene postupke namenjene suzbijanju neželjenog ishoda ili minimiziranju njegovih posledica (Salkovskis, 1991). Tako, na primer, izbegavanje kontakta očima ili smanjenje verbalne komunikacije koriste se u cilju smanjenja mogućeg javnog sramoćenja ili poniženja (Gray, Beierl, & Clark, 2019). Paradoksalno, ova samozaštitna ponašanja mogu kod drugih izazvati negativne reakcije, što dodatno podstiče anksioznost koju osoba pokušava da prevlada. Naime, takva ponašanja mogu biti napadna i na taj način privući pažnju drugih. Umesto da negativne reakcije drugih osoba poveže s tim, ona ih tumači kao potvrdu svoje manje vrednosti, te se tako učvršćuje socijalno-anksiozni obrazac reagovanja.

Prema Velsu i saradnicima (Wells et al., 1995), ova ponašanja ne omogućavaju da socijalno-anksiozni pojedinci koriguju svoja pogrešna uverenja u vezi sa određenim socijalnim situacijama (izbegavanje izlaganja situaciji onemogućava učenje drugačijih obrazaca misli i ponašanja) i na taj način pomažu održanju socijalne anksioznosti. Drugim rečima, socijalno-anksiozni poremećaj perzistira zahvaljujući sigurnosnim ponašanjima tako što se iz nepojavljivanja „katastrofe“ u socijalnim situacijama donosi zaključak da su nepovoljni ishodni bili sprečeni sigurnosnim ponašanjima, a ne da su negativna očekivanja bila neutemeljena.

Međutim, istraživački nalazi (npr. Gray et al., 2019; Hirsch, Meynen, & Clark, 2004; Plasencia, Alden, & Taylor, 2011) ukazuju na to da pomenuta bezbedonosna ponašanja možemo podeliti u dve različite kategorije: izbegavanje i upravljanje impresijama i da ona imaju različite efekte na ponašanje. Izbegavajuća ponašanja uključuju upotrebu strategija izbegavanja, kao što su: izbegavanje kontakta očima, ostajanje po strani, smanjeno pričanje i sl. Upravljanje impresijama obuhvata ponašanja koja za cilj imaju pokušaj ostavljanja dobrog utiska, poput uvežbavanja rečenice pre nego što se izgovori ili intenzivne pripreme pred javni nastup, kako bi, kada dođe u tu situaciju, osoba imala što manje grešaka. Izbegavajuća ponašanja kod pojedinaca sa visokim nivoom socijalne anksioznosti u uskoj su vezi sa lošijim performansama (ocenjenim od strane partnera), smanjenom željom partnera za daljom interakcijom sa ispitanikom, kao i sa globalnim negativnim efektima po socijalnu interakciju, dok, s druge strane, upravljanje utiscima nije. S obzirom na to da su ispitanici u studijama Hiršove i saradnika (Hirsch et al., 2004) i Plasencije i saradnika (Plasencia et al., 2011) bili poedin-

ci sa dijagnostifikovanim socijalno-anksioznim poremećajem, Greja (Gray et al., 2019) je interesovalo da li su bezbedonosna ponašanja specifična samo za socijalno-anksiozne poremećaje ili i za neke druge poremećaje vezane za anksioznost (kao što je posttraumatski stresni poremećaj PTSP). Stoga, Grej je sa kolegama ispitivao pomenuta ponašanja kod tri grupe ispitanika (grupa sa socijalno-anksioznim poremećajem, grupa sa posttraumatskim stresnim poremećajem i kontrolna grupa). Nalazi pokazuju da su obe kategorije bezbedonosnih ponašanja, u poređenju sa ispitanicima sa PTSP-om i kontrolnom grupom, posebno naglašene kod socijalno-anksioznih pojedinaca. Ispitanici sa PSTP-om su imali izraženija izbegavajuća ponašanja u odnosu na kontrolnu grupu, s tim da tih razlika nije bilo kada su u pitanju ponašanja koja imaju svrhu da ostave dobar utisak. Osim toga, u okviru kontrolne grupe, a u poređenju sa izbegavajućim obrascem, izraženija su bila ponašanja koja predstavljaju upravljanje utiscima. Dakle, može se zaključiti da su obe forme bezbedonosnih ponašanja specifične i naglašene samo kod pojedinaca sa socijalno-anksioznim poremećajem, te rezultati ove studije mogu imati korisne praktične implikacije.

Osim izbegavanja i napuštanja ugrožavajuće društvene situacije, socijalno-anksiozne osobe se mogu i blokirati u pojedinim okolnostima (npr., nemogućnost artikulacije odgovora na pitanje profesora tokom ispitne situacije, što nije posledica nedovoljnog znanja nego straha koji parališe; ili u situaciji kada osoba ne očekuje da će se od nje zatražiti mišljenje na određenu temu pred skupom ljudi). Takve osobe imaju doživljaj kao da su ostale bez reči ili da su paralisane u prisustvu određenih individua (npr. autoriteta, atraktivnih osoba suprotnog pola) i pojava (npr., javna okupljanja, konferencije, poslovni sastanci itd.). S obzirom na to da je „zamrzavanje“ indikator straha, možemo reći da se socijalna anksioznost, u zavisnosti od individualnih sklonosti osobe kao i specifičnih karakteristika situacije, ispoljava kako u formi anksioznosti, tako i u formi straha. Dakle, socijalna anksioznost kako na fenomenološkom, tako i na ponašajnom nivou, pored anksioznosti, uključuje i strah (Gray & McNaughton, 2000).

Kod socijalno-anksioznih pojedinaca može se primetiti kontinuirano ili hronično izbegavanje određenih društvenih dešavanja i interakcija, kao što su: zabave, obedovanje u javnosti, sastanci na poslu, poslovi i radni zadaci koji podrazumevaju neki vid evaluacije, susreti i konverzacije sa ljudima koji su nepoznati ili nedovoljno poznati itd. To doprinosi smanjenom kvalitetu života.

Bihevioralni znaci koji ukazuju na socijalnu anksioznost podrazumevaju: prokrastinaciju, skretanje pogleda tokom razgovora ili smanjeni kontakt očima, mucanje, nervozno vrpoljenje, suzdržanost u podsticanju razgovora i izražavanju mišljenja. Neki od navedenih bihevioralnih indikatora socijalne anksioznosti mogu ukazivati na slabije razvijene socijalne veštine. Međutim, potrebno je voditi računa o tome da postoje socijalno-anksiozni pojedinci koji u ponašanju ne ispoljavaju nedostatak socijalnih veština pa su, samim tim, mogući i obrnuti slučajevi. Naime, smanjeno razvijene socijalne veštine mogu se vezivati za osobe kojima se ne pripisuje povišena socijalna anksioznost kao osobina ličnosti (Leitenberg, 1990).

1.2.3. Sržne kognitivne komponente socijalne anksioznosti

U okviru kognitivno-bihevioralnih modela (npr. Clark & Wells, 1995; Rapee & Heimberg, 1997), strah od negativne evaluacije smatra se centralnim kognitivnim mehanizmom koji je u osnovi povećanog doživljaja socijalne anksioznosti. Međutim, Viks i saradnici (Weeks, Heimberg, & Rodebaugh, 2008; Weeks, Heimberg, Rodebaugh, & Norton, 2008) ističu ulogu straha od evaluacije generalno, iznoseći shvatanje da strah od negativne i pozitivne procene predstavlja suštinsko obeležje socijalno-anksioznog fenomena.

Strah od negativne evaluacije (Fear of negativne evaluation – FNE) uključuje pretpostavku da su drugi spremni da kritikuju i daju nepoželjne procene (npr., da je neko neinteligentan, dosadan, nekompetentan, neatraktan i sl.). Dva uverenja su u osnovi ovog straha. Prvo uverenje može biti tačno ili netačno. Naime, osoba je čvrsto ubeđena da je sklona ispoljavanju ponašanja koja ne ostavljaju dobar utisak, te na taj način podstiče neprijatne reakcije drugih. Konkretno, osoba ima nepovoljan set uverenja o samom sebi (self-koncept). Drugo uverenje odnosi se na činjenicu da su ljudi generalno kritički nastrojeni prema drugima, iz čega proizilazi očekivanje da imaju manje povoljne utiske ne samo o konkretnom pojedincu već i o ljudima uopšte. Shodno tome, bez obzira na to kako se osoba ponašala, drugi će formirati manje poželjnu sliku o njoj (Leary, Kowalski, & Campbell, 1988).

Koncept straha od pozitivne evaluacije (Fear of positive evaluation – FPE) prvi put je proučavan od strane Arkina i Aplmena (Arkin & Appelman, 1983). Ovi autori su istraživali reakcije (nisko i visoko anksioznih ispitanika) na pozitivne i negativne procene njihovog izvo-

đenja, datih od strane procenjivača. Dobijeni rezultati su pokazali da nisko socijalno-anksiozni ispitanici, prilikom prijema negativnih povratnih informacija, doživljavaju intenzivniji bes negoli visoko socijalno-anksiozni, a da su se radovali primajući pozitivne procene. Kod visoko socijalno-anksioznih, zabeležen je doživljaj distresa. Arkin i Aplmen su to protumačili kao efekat neslaganja procene date od posmatrača sa mišljenjem osobe o sebi. Drugim rečima, doživljeni distress objašnjen je uverenjem socijalno-anksioznih subjekata da su pozitivne procene netačne. Podaci ovog istraživanja potvrđeni su i u kasnijim studijama (npr. Wallace & Alden, 1997). Volas i Aldenova (Wallace & Alden, 1997), suštinu straha od pozitivne evaluacije, kod izrazito socijalno-anksioznih individua, objašnjavaju uverenjem osobe da će povoljna procena njenog ponašanja, rada, učinka i ličnosti, data od strane drugih, uticati na povećanje kriterijuma koji će ubuduće biti okvir za procenu. Osobu muči sumnja da će uspeti u ostvarenju takvih standarda. Na taj način, pozitivne evaluacije dobijaju preteći ili averzivni karakter. Pomenuti autori, ističu da je aktuelni strah od pozitivne procene, u suštini, strah od eventualno negativne procene. Na ovaj način, Voles i Aldenova ukazuju na nedostatak razlikovanja između ovih konstrukata i postavljaju pred istraživače zadatak da ispituju da li je strah od pozitivne evaluacije zaista drugačiji konstrukt u odnosu na strah od negativne evaluacije.

U pokušaju objašnjenja straha od pozitivne procene, Viks i saradnici (Weeks et al., 2008a) se pozivaju na pojedina evolucionistička shvatanja prirode socijalne anksioznosti. Prema Gilbertu (Gilbert, 2001), socijalna anksioznost predstavlja mehanizam koji je ishod evolucije i čija je osnovna funkcija održanje hijerarhije u društvu. Pretpostavka je da socijalna anksioznost podstiče nenasilno ponašanje unutar društvene grupe ili zajednice, da izaziva strah od povećanja statusa ili napretka u društvu i time štiti osobu da ne uđe u sukob sa dominantnim članovima. Strah od napredovanja pomaže u prevenciji ili smanjenju negativnih posledica koje mogu nastati tokom interakcije sa pojedincima višeg društvenog statusa. Ovo se postiže poštovanjem i priklanjanjem takvim ljudima, odnosno submisivnim ponašanjem (izbegavanje konfrontacije, ljubazno osmehivanje itd.). Stoga, submisivnost ima evolutivnu svrhu signalizacije „moćnim“ drugima da ne treba da se plaše osobe koja ispoljava takvu vrstu ponašanja. Dakle, iz perspektive psihoevolucionističke teorije socijalne anksioznosti (Gilbert, 2001), obe forme straha (od ishoda tuđih procena – pozitivnih i negativnih) imaju adaptivnu funkciju.

I FPE i FNE služe očuvanju društvenog poretka, ali na drugačiji način. Pojedinci koji sebe doživljavaju kao niže u društvenoj hijerarhiji biće motivisani da ne ostavljaju pozitivne impresije kako ne bi drugi to protumačili kao pretnju po njihov status. Drugim rečima, ovi pojedinci bi nastojali da izbegnu sopstveni napredak u društvenom poretku. Međutim, istovremeno je prisutna i tendencija ka izbegavanju dobijanja loših procena jer bi to bila pretnja po ostanak u grupi, odnosno dobijanje negativnih procena povećalo bi šanse za izbacivanjem iz grupe, što bi opet uticalo na promenu društvene hijerarhije (Weeks, Rodebaugh, Heimberg, Norton, & Jakatdar, 2009). Dakle, osnovna funkcija socijalne anksioznosti je očuvanje stabilnosti društvene hijerarhije, ali u oba pravca – nagore (strah od pozitivne procene) i naniže (strah od negativne procene).

Oslanjajući se na ovakvo shvatanje funkcije socijalne anksioznosti, Viks i saradnici (Weeks et al., 2008a) iznose pretpostavku da će socijalno-anksiozne osobe reagovati nelagodnošću na pozitivne povratne informacije, te će umanjiti značaj takvih poruka, ili će ih diskreditovati. Ova hipoteza dobija i empirijsku potvrdu. Naime, nalazi pokazuju da je strah od pozitivne evaluacije u pozitivnoj vezi sa nelagodnošću zbog dobijanja pozitivnih procena, dok je u negativnoj korelaciji sa tačnošću percipiranja pozitivnih povratnih informacija. Pored toga, distres (izazvan pozitivnim informacijama), kao i tendencija da se omalovaže iste ili učine netačnim, nisu u značajnoj vezi sa strahom od negativne evaluacije (Weeks et al., 2008b). Ovi podaci ukazuju na značaj pozitivne evaluacije za objašnjenje socijalne anksioznosti, ali i na distinkciju između sržnih kognitivnih karakteristika pomenutog fenomena.

Generalno govoreći, dosadašnja istraživanja su pokazala da zabrinutost, u vezi sa procenom uopšteno, ima noseću ulogu u javljanju socijalno-anksioznih simptoma i da su strah od pozitivne i negativne procene različiti konstrukti, međusobno usko povezani. Viks i saradnici (Weeks et al., 2008a; Weeks et al., 2008b) dobijaju potvrdu dvofaktorskog strukturalnog modela socijalne anksioznosti, koji ukazuje na važnost obe forme straha za objašnjenje i razumevanje pojačanog doživljaja nelagodnosti u specifičnim društvenim okolnostima. Rezultati eksplorativne i konfirmativne faktorske analize pokazuju da su FNE i FPE različiti, ali povezani konstrukti, sa korelacijom od oko .65, .74, .60, u zavisnosti od toga o kojoj studiji je reč (Fergus et al., 2009; Weeks et al., 2008a; Weeks et al., 2008b). Takođe, strah od pozitivne evaluacije, mimo straha od negativne procene, ima dodatnu varijansu u objaš-

njenju socijalne anksioznosti (Fergus et al., 2009; Weeks et al., 2008a; Weeks et al., 2008b). FPE ostvaruje visoku i pozitivnu korelaciju sa merama submisivnog ponašanja, što predstavlja potvrdu konstrukt validnosti FPE-a (FPE i submisivnost su konstrukti bazirani na psioevolucionističkoj koncepciji socijalne anksioznosti). O snažnoj diskriminativnoj validnosti FPE-a govore podaci o razlici između FPE-a i drugih konstrukata. Naime, ne postoji značajna veza između FPE-a i depresije, osetljivosti na anksioznost, perfekcionizma i samosažaljenja. Pored kontrole indikatora depresije i osetljivosti na anksioznost, FPE značajno korelira sa opservacionom socijalnom anksioznošću, uz poseban naglasak da, nakon kontrole socijalne anksioznosti, poslednje pomenuti konstrukti nisu značajno povezani sa FPE-om (Weeks et al., 2008b).

Sve u svemu, empirijski nalazi potvrđuju da su FNE i FPE sržne kognitivne komponente socijalne anksioznosti kako na nekliničkim (Weeks et al., 2008b), tako i na kliničkim uzorcima (Weeks, Heimberg, Rodebaugh, Goldin, & Gross, 2012). Oslanjajući se na navedene rezultate, Viks i Hovelova (Weeks & Howell, 2012) postuliraju Model bivalentnog straha od evaluacije (The Bivalent Fear of Evaluation Model – BFOE) prema kome obe forme straha od procene imaju jedinstveni doprinos u objašnjenju socijalne anksioznosti. Aktuelna istraživačka pitanja tiču se pitanja distinktivnosti straha od pozitivne i negativne procene, kao i njihovog jedinstvenog doprinosa u predikciji jačine socijalno-anksioznih simptoma kako na uzorcima iz opšte populacije (Reichenberger et al., 2019), tako i uzorcima koji obuhvataju ispitanike sa dijagnostifikovanim socijalno-anksioznim poremećajem (Johnson et al., 2020).

2. SOCIJALNA ANKSIOZNOST I SRODNI KONSTRUKTI

Kako je teorijsko definisanje pojmova važno za njihovu operacionalizaciju i proučavanje, vrlo je bitno napraviti jasnu distinkciju između socijalne anksioznosti i konstrukata koji se u literaturi ponekad koriste kao sinonimi, ili su određeni na način koji ne pravi suptilnije razlike između njih. Nije retkost da se socijalna anksioznost koristi kao pojam koji obuhvata različite konstrukte, te se time stvara terminološka zbrka, koja otežava njihovo proučavanje. Tako, na primer, stidljivost i socijalna anksioznost se kao pojmovi često naizmenično koriste. Iako oni donekle opisuju preklapajuće konstrukte, razlike u definiciji, konceptualizaciji i merenju ovih pojmova su od presudne važnosti kako u teoriji, tako i u praksi. Upotreba specifične i tačne terminologije određuje u kojoj je meri pojam adekvatno shvaćen i pouzdano istraživano.

2.1. Socijalno-anksiozni poremećaj i izbegavajući poremećaj ličnosti

Da bi se objasnile i razumele suštinske razlike između socijalne anksioznosti kao dispozicije ličnosti, socijalno-anksioznog poremećaja i izbegavajućeg poremećaja ličnosti, neophodno je prvo razjasniti dimenzionalno tumačenje prirode socijalno-anksioznog fenomena, a s tim u vezi i spektar socijalne anksioznosti.

Socijalna anksioznost se može predstaviti na kontinuumu koji se naziva *spektar socijalne anksioznosti*. Prema MakNilu i Rendalu (McNeil & Rendall, 2014), ovaj kontinuum počinje odsustvom socijalnih strahova, prerasta u uobičajenu stidljivost i umerenu socijalnu anksioznost, pa nastavlja do izrazite socijalne anksioznosti, koja može preći u socijalno-anksiozni poremećaj (SAP) ili socijalnu fobiju (SF). (Slika 1).

Slika 1. Kontinuum socijalne anksioznosti i socijalnih strahova u opštoj populaciji (adaptirano prema McNeil & Randall, 2014, p. 5)

Ovakav prikaz socijalne anksioznosti u skladu je sa ranije iznetim dimenzionalnim pristupom (Leary, 1996), prema kome socijalnu anksioznost tretiramo kao dimenziju na kojoj se mogu uočiti razlike u izraženosti same tendencije. Ovo se podudara i sa mišljenjem pojedinih autora (Rapee, 1995) o dimenzionalnoj prirodi SAP-a. Konkretno, u osnovi SAP-a nalazi se izrazito naglašena dispozicija ka socijalno-anksioznom ponašanju. Dakle, ako socijalnu anksioznost posmatramo kao dimenziju, a poremećaje kao tačke na kontinuumu, onda SAP predstavlja njeno značajno povišenje. Međutim, iako je znatan broj empirijskih nalaza u skladu sa dimenzionalnim viđenjem SAP-a (Bögels et al., 2010; Crisan et al., 2016; Ruscio, 2010; Weeks, Norton, & Heimberg, 2009), pravljenje distinkcije između socijalne anksioznosti i SAP-a, na temelju kvantitativnih razlika, nije jednoglasno. Stoga, još uvek nije jasno da li je razlika između socijalne anksioznosti i SAP-a samo kvantitativna ili je i kvalitativna (za opširniji pregled savremenih teorija socijalno-anksioznog poremećaja videti Mihić, 2019). Drugim rečima, kako nije do kraja jasno da li su razlike između socijalne anksioznosti i socijalno-anksioznog poremećaja samo kvantitativne ili su i kvalitativne, osnovno pitanje koje se nameće jeste: da li su patološke forme socijalne anksioznosti uključene u normalnu distribuciju kao ekstremni slučajevi na negativnom polu, ili se ti oblici distribuiraju u okviru zasebnog kontinuumu? Osim toga, mora se uzeti u obzir da naglašena tendencija ka socijalno-anksioznom reagovanju jeste nužan, ali ne i dovoljan uslov za razvoj SAP-a. Moguće je da osoba ima pojačanu sklonost ka socijalno-anksioznom ponašanju, ali da ne razvije simptome koji bi ukazivali na poremećaj.

Shodno iznetom, može se zaključiti da socijalna anksioznost predstavlja univerzalno ljudsko obeležje koje se tretira kao dimenzija i da su individualne razlike kvantitativnog tipa. To dalje znači da se mere izraženosti ove dispozicione karakteristike normalno raspo-

deluju u opštoj populaciji i da samo mali broj ljudi u potpunosti ne oseća socijalnu anksioznost ili je doživljava toliko intenzivno da se može dijagnostifikovati SAP (SF). Ovu tvrdnju dokumentuju i podaci o učestalosti SAP-a u opštoj populaciji, koja se kreće između 8% i 13% (Kessler et al., 2005; Ruscio et al., 2008; Somers, Goldner, Waraich, & Hsu, 2006). Iako pojedinci sa dijagnostifikovanim SAP-om čine manji deo kontinuuma, u poređenju sa ostalim anksioznim poremećajima, sa životnom prevalencom od 6.7% u Evropi (Fehm, Pelissolo, Furmark, & Wittchen, 2005) i 12.1% u Sjedinjenim Američkim Državama (Ruscio et al., 2008), SAP je jedan od najčešćih poremećaja. Početak poremećaja se vezuje za ranu adolescenciju, sa prosečnom starošću koja se kreće između 14 i 16 godina (Kessler et al., 2005). Životna prevalenca SAD-a kod mladih od 18 godina iznosi 9.2% (Merikangas et al., 2010). SAP je zastupljeniji kod žena nego kod muškaraca i ova je razlika izraženija među adolescentima (APA, 2013).

Mimo ovih statističkih podataka, postavlja se pitanje: gde je granica između normalne zabrinutosti oko ostavljanja utisaka na druge i klinički značajnog nivoa socijalne anksioznosti? Drugim rečima, koji su to kriterijumi koji razdvajaju adaptivnu socijalnu anksioznost od SAP-a? Odgovor se nalazi u savremenim dijagnostičkim i statističkim priručnicima za mentalne poremećaje. Prema DSM-5 kriterijumima (APA, 2013), SAP predstavlja intenzivan i uporan strah od jedne ili više socijalnih situacija (npr., razgovor sa strancem ili vršnjakom, odlazak na zabavu), aktivnosti izvođenja (npr., jedenje na javnom mestu, korišćenje javnog toaleta), ili od nekih formi javnog nastupa (npr., držanje javnog govora ili prezentacije). Ove situacije uvek izazivaju anksioznost ili strah, a karakteristične su po tome što uključuju izloženost nepoznatim ljudima ili suočavanje sa mogućim procenama drugih. Ostali DSM-5 kriterijumi SAP-a obuhvataju:

- 1) strah od ispoljavanja znaka anksioznosti ili od ponašanja koja će biti negativno evaluirana, odnosno strah da će osoba biti uvređena, osramoćena, postićena i odbačena;

- 2) izbegavanje socijalnih situacija ili njihovo trpljenje uz intenzivan distres;

- 3) neproporcionalnost anksioznosti i straha spram realne opasnosti;

- 4) trajanje simptoma najmanje 6 meseci;

- 5) značajne poteškoće u važnim oblastima ljudskog funkcionisanja (škola, posao, porodica itd.).

Kod socijalne anksioznosti je prisutna anksioznost ili strah, ali i ulazak osobe u situaciju (ponekad i izbegavanje), dok kod SAP-a postoji učvršćeni obrazac izbegavanja ili ulazak u situacije uz pojačani distres. Ova razlika je bitna jer pokazuje da nisu svi socijalno-anksiozni ljudi skloni izbegavanju određenih situacija, niti su oni skloni izbegavanju, socijalno-anksiozni. Osim toga, iako je sam doživljaj neprijatan, socijalna anksioznost ne mora biti maladaptivan obrazac ponašanja, dok je SAP karakterističan po ometanju svakodnevnih aktivnosti (školsko funkcionisanje, socijalne odnose itd.), ili po izazivanju značajne patnje. To znači da normalna socijalna anksioznost predstavlja „posedovanje zdrave količine“ socijalnog straha koji upozorava na mogućnost dobijanja negativne procene okoline. Na taj način, socijalna anksioznost predstavlja korisnu i adaptivnu osobinu koja omogućava detektovanje relevantnih socijalno-pretećih stimulusa (bez gubljenja fizioloških i psiholoških resursa, odgovaranjem na benigne ili irelevantne socijalne stimulse). Za razliku od toga, prenaplašena rezonanzivnost na draži socijalnog karaktera (kod SAP-a) iscrpljuje organizam i remeti funkcionisanje. Preciznije rečeno, osobe sa prenaplašenom tendencijom ka socijalno-anksioznom reagovanju, kao i one kojima je dijagnostifikovan SAP, doživljavaju socijalnu anksioznost i u situacijama koje realno nisu preteće.

Ako doživljavamo umerenu strepnju vezanu za to kakav ćemo utisak ostaviti na druge (npr., na osobu koju cenimo i opažamo kao autoritet), ako razgovaramo sa osobom koja nam se sviđa i ako nas ona motiviše da se pripremimo i pokažemo u što boljem svetlu, onda govorimo o konstruktivnoj socijalnoj anksioznosti. Intenzitet ovakve anksioznosti možemo kontrolisati jer nas ona ne sputava nego podstiče da budemo bolji. Većina ljudi se oseća i ponaša na ovaj način, ali postoje pojedinci koji su lišeni ovih doživljaja (psihopate i sociopate) ili su pak oni toliko naglašeni da ih remete u svakodnevnom funkcionisanju (SAP). Kada je osoba svesna važnosti ostavljanja dobrog utiska i/ili izbegavanja negativne procene, a ti doživljaji sami po sebi ne predstavljaju imperativ, onda govorimo o zdravom funkcionisanju. Međutim, problem se javlja kada je osoba opterećena ostavljanjem povoljnih impresija (ili izbegavanjem svake mogućnosti da se doživi neželjena posledica), a sama nije uverena da poseduje kapacitete da to uradi. Kada predstavljanje sebe na što bolji način donosi preopterećenje i kada osećamo da nas anksioznost preplavljuje i remeti u ponašanju, onda smo na terenu disfunkcionalnog funkcionisanja. Osim toga, svi smo mi

društvena bića i u našoj je prirodi da se brinemo oko toga kako ćemo se ponašati pred drugima i da li ćemo biti prihvaćeni ili odbačeni, te odsustvo ili preintenzivno prisustvo takvih osećanja može predstavljati indikator odstupanja od adaptivnog ponašanja.

Za razliku od MakNilovog i Rendalovog spektra socijalne anksioznosti, Rapi (Rapee, 1995) predlaže nešto drugačiji (uz više nijansi) dimenzionalni prikaz socijalne anksioznosti (Slika 2).

Slika 2. Kontinuum socijalne anksioznosti (Rapee, 1995)

Prema Rapiju, na početnom delu kontinuuma (koji se može gradacijski prikazati), nalaze se osobe koje karakteriše potpuno odsustvo socijalne anksioznosti. Zatim slede pojedinci sa normalnom sklonošću ka ostavljanju povoljnih utisaka, a prate ih osobe sa naglašenom stidljivošću. Nakon toga su pozicionirani ljudi koji ispoljavaju blaže socijalne strahove i izbegavajuća ponašanja. Na drugom ekstremu dimenzije nalaze se pojedinci sa istaknutim socijalnim strahovima u većini socijalnih situacija, a na samom kraju su osobe sa izbegavajućim poremećajem ličnosti (IPL).

IPL se može prepoznati po izrazitoj socijalnoj inhibiciji, osećanju neadekvatnosti i osetljivosti na negativne kritike i odbacivanja. Ovaj poremećaj ličnosti uzrokuje značajne probleme koji utiču na sposobnost interakcije sa drugima i održavanja odnosa u svakodnevnom životu. S obzirom na to da osobe sa IPL-om imaju ekstremno naglašen strah od kritike ili odbacivanja od strane drugih, one nastoje da ograniče svoje aktivnosti kako bi izbegle sve potencijalne neprijatnosti. Takve individue su preosetljive na kritiku, imaju nisko samopoštovanje i teže samoizolaciji (izbegavaju školske, društvene i poslovne aktivnosti).

IPL predstavlja jedan od najčešćih poremećaja ličnosti, sa životnom prevalencom u opštoj populaciji od 1.7%, dok je procena komorbiditeta IPL-a sa ostalim psihijatrijskim poremećajima 14.7%. SAP je najčešća komorbiditetna dijagnoza IPL-u (za opširniji prikaz videti Weinbrecht, Schulze, Boettcher, & Renneberg, 2016). Rezultati meta-analičke studije pokazali su da se IPL dodatno dijagnostikuje

kod 46% osoba sa SAP-om (Friborg, Martinussen, Kaiser, Overgard, & Rosenvinge, 2013). Prema DSM-5 (APA, 2013), svi poremećaji ličnosti uključuju:

- 1) oštećenja u funkcionisanju ličnosti;
- 2) prisustvo patoloških osobina ličnosti.

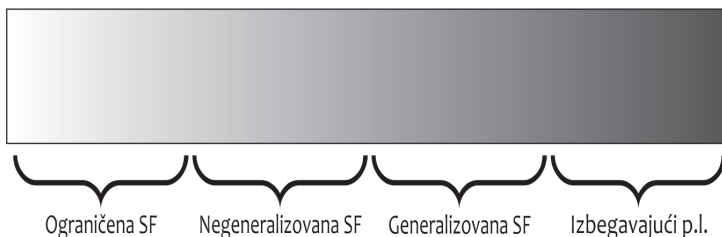
Što se tiče oštećenja u funkcionisanju ličnosti u okviru IPL-a, karakteristične su poteškoće u sledećim oblastima: identitet, samousmeravanje, empatija i intimnost. Strepnja, povlačenje, anhedonija i izbegavanje intimnosti predstavljaju patološke osobine ličnosti kod osoba sa IPL-om.

Iako se u okviru Rapijevog kontinualnog prikaza socijalne anksioznosti može uočiti generalizovani tip socijalnih strahova (generalizovana socijalna fobija), a što je u skladu sa DSM-4, mora se napomenuti da DSM-5 ne izdvaja kao zasebnu kategoriju ovaj tip SAP-a. Umesto toga, DSM-5 jasno razdvaja situacije u kojima osoba može da doživi socijalni strah i razvrstava ih u tri kategorije:

- 1) situacije koje izazivaju strah od interakcije sa drugima;
- 2) situacije koje izazivaju strah jer je osoba posmatrana dok nešto radi;
- 3) situacije javnog nastupa („performance only“ fear; APA, 2013, p. 203).

Kako bi se stekao uvid u izmene načinjene u okviru DSM-5, treba spomenuti ranije podele (kontinuum), koje se tiču podvrsta poremećaja i koji su vezani za socijalnu anksioznost. U pitanju je podela na:

- 1) nespecifičnu ili ograničenu socijalnu fobiju (drugi naziv je fokusirana ili diskretna), koju karakterišu stahovi u određenim, specifičnim društvenim situacijama;
- 2) negeneralizovanu socijalnu fobiju;
- 3) generalizovanu socijalnu fobiju;
- 4) izbegavajući poremećaj ličnosti (Brown, Heimberg, & Juster, 1995) (videti Sliku 3).

Slika 3. Kontinuum socijalno-anksioznog poremećaja
(adaptirano prema Brown et al., 1995)

Ovaj dimenzionalni prikaz, kao i Rapijev kontinuum socijalne anksioznosti, nameće zaključak da se generalizovani SAP i IPL nalaze na istom kontinuumu i da je razlika između njih samo kvantitativna. Međutim, to pitanje je još uvek otvoreno i ne mogu se zanemariti kvalitativne razlike između SAP-a i IPL-a. Jedna od njih tiče se češćeg prisustva IPL-a i to kod rođaka osoba koje boluju od shizofrenije, što ukazuje da je IPL ne samo deo socijalno-anksioznog spektra već i shizofrenog (Bögels et al., 2010). U relativno skorašnjoj studiji (Lampe & Sunderland, 2015), koja je sprovedena na velikom uzorku odraslih pojedinaca (N = 10, 641), osim što su ukazali na to da su disfunkcionalnosti kod IPL-a izraženije nego kod SAP-a, dobijeni podaci nisu pružili dovoljno dokaza o kvalitativnim razlikama između SAP-a i IPL-a. Stoga, buduća istraživanja bi trebalo da doprinesu razrešenju razlika i složenog odnosa između ova dva poremećaja.

U okviru navedenih dimenzionalnih prikaza (McNeil & Rendall, 2014; Rapee, 1995), može se uočiti da se određene forme socijalne anksioznosti označavaju kao stidljivost. Drugim rečima, ovi autori smatraju da je razlika između socijalne anksioznosti i stidljivosti samo kvantitativna. Osim toga, i Liri (Leary, 1983a) je posmatrao stidljivost kao jednu od formi socijalne anksioznosti. Međutim, postoje i drugačija mišljenja, te sledi detaljnije određenje stidljivosti, kao i njenih relacija sa socijalnom anksioznošću.

2.2. Stidljivost

U svakodnevnom govoru mogu se naći primeri u kojima se ponašanje socijalno-anksiozne osobe opisuje kao stidljivo. Međutim, neretko i u istraživanjima nedostaje jasnoća povodom korišćenja ovih pojmova.

U literaturi su prisutne različite definicije stidljivosti. Različite teorijske perspektive i rezultati studija nastoje da objasne vezu između stidljivosti i socijalne anksioznosti. Uprkos postojanju relativno duge tradicije proučavanja ovih konstrukata, još uvek je prisutna nejasnoća u pogledu njihovog razlikovanja. To nam samo potvrđuje da je pomenuti problem još uvek otvorena, aktuelna i relevantna istraživačka tema.

2.2.1. Definisanje stidljivosti

Jedan deo ljudi povremeno doživi stidljivost, ali za njih se ne može reći da su stidljive osobe. Samo ukoliko postoji relativna vremenska i situacijska stabilnost u ispoljavanju stidljivog ponašanja, onda možemo govoriti o crti ličnosti. Prema tome, stidljivost možemo definisati kao stanje i kao dispozicionu karakteristiku ličnosti, ili odliku temperamenta. Stanje stidljivosti podrazumeva reakciju koju svako može da iskusi u specifičnim situacijama (kontakt sa nepoznatim osobama u novim situacijama, pri interakciji sa osobama višeg društvenog statusa ili tokom formalnih prilika). Ta reakcija uključuje nelagodnost i motivaciju izbegavanja situacija koje doprinose tome. Stidljivost kao osobina odnosi se na tendenciju izbegavanja socijalnih situacija zbog osećanja zabrinutosti i neprijatnosti, kao i zbog brige oko procene drugih (Buss, 1986b).

Prema Briggsu, „crta stidljivosti slična je drugim negativno emocionalno obojenim crtama jer uključuje složenu kombinaciju afektivnih, somatskih i kognitivnih elemenata. Generalno, crta stidljivosti podrazumeva sklonost da se reaguje pojačanom anksioznošću, povučenošću, neraspoloženjem i nespretnošću u prisustvu drugih“ (Briggs, 1988; p. 291). Jasno se vidi iz ovih kratkih opisa da su ponašanja, povezana sa stidljivošću i socijalnom anksioznošću, veoma slična. U prilog tome ide i Zimbardovo određenje stidljivosti kao „posebnog stanja pojedinca karakterističnog po naglašenoj egocentričnoj preokupaciji i zabrinutosti oko društvene procene, zbog čega osoba ispoljava inhibirajuće i izbegavajuće ponašanje“ (Zimbardo, 1982; pp. 467–468).

Zbog sličnosti ponašanja koja odlikuju stidljivost i socijalnu anksioznost, neki autori smatraju da je stidljivost preteča socijalne anksioznosti. Da bi se to razumelo, potrebno je osvrnuti se na Bussovo (Buss, 1986a) razlikovanje dva oblika stidljivosti:

- 1) *plašljiva stidljivost* (fearful shyness);
- 2) *samosvesna stidljivost* (self-conscious shyness).

Plašljiva stidljivost se pojavljuje tokom druge polovine prve godine života, a njen okidač je prisustvo nepoznatih ljudi. Kako ova forma stidljivosti započinje pre formiranja koncepta o sebi (pre 6. godine života), uključuje genetsku komponentu plašljivosti kao odliku temperamenta. Tipičan odgovor na nove socijalne situacije je opreznost, povlačenje, traženje utehe i sigurnosti u majčinom naručju, dok intenzivnije reakcije uključuju i plakanje. Ovakva reakcija ima svoju adaptivnu svrhu i nije isključivo vezana za ljudske bebe već je karakteristika

i mladunčadi ostalih sisara. Prisustvo nepoznatih odraslih predstavlja opasnost, te se plašljiva stidljivost javlja kao reakcija na pretnju okoline. Zbog stimulusa koji pokreće ovu reakciju, plašljiva stidljivost se ponekad naziva i anksioznost zbog stranaca (stranger anxiety). Međutim, ovaj naziv nije u potpunosti odgovarajući, jer, pored nepoznatih ljudi ili novih socijalnih situacija, intruzivnost drugih (nametljiv pristup, neposredna fizička i psihološka blizina) predstavlja primarni stimulus koji izaziva pojavu ove stidljivosti.

Uobičajeno je da tokom odrastanja dolazi do smanjenja plašljive stidljivosti. Deca tokom brojnih interakcija nauče da nepoznati ljudi ne predstavljaju opasnost tako što razviju određene strategije suočavanja. Međutim, kod izvesnog broja dece plašljiva stidljivost perzistira. Tome doprinose iskustva sa agresivnim i odbijajućim odraslim i vršnjacima, pa se, tokom odrastanja, više ne manifestuje plakanjem i begom iz situacije, nego inhibicijom govora, interakcijom sa drugima, anticipatornom anksioznošću i zabrinutošću oko negativne evaluacije (sa sazrevanjem menja se način ispoljavanja plašljive stidljivosti). Kako deca odrastaju, počinju da budu svesna sebe, sveta oko sebe, socijalnih normi i standarda, te negativne procene drugih o njima dobijaju na značaju. Negativne posledice tuđih procena tumače se kao kazna, a okidač za pojavu plašljive stidljivosti predstavlja i mogućnost dobijanja negativne evaluacije od strane drugih. Na taj način plašljiva stidljivost predstavlja uvod u pojavu socijalne anksioznosti. Drugim rečima, na dovoljno zreloom nivou funkcionisanja jedinke, plašljiva stidljivost dobija formu socijalne anksioznosti.

Samosvesna stidljivost uključuje svest o svom selfu kao društvenom objektu, te se opisuje kao osećaj izloženosti pred drugima, centru pažnje i dostupnosti procena. Javlja se kada je na nekog usmerena pažnja ili kada se narušava nečija privatnost, kada se neko zadirkuje, preterano hvali ili kada se stupa u interakciju sa figurama od autoriteta. Manifestuje se kroz stid ili zbunjenost, crvenjenje i dezorganizovano ponašanje (Buss, 1986a). Biti predmet pažnje drugih čini istaknuti deo dečje svesti tokom ranog detinjstva. Buss je opisao ovu javnu samosvest kao „fokus na one aspekte selfa koje svako može da primeti: telo, lice, odeću, govor, gestikulaciju i manire“ (Buss, 1986b, p. 66).

Jedna od osnovnih razlika između plašljive i samosvesne stidljivosti je u tome što se prva vezuje za reakcije straha, a druga za reakcije stida i zbunjenosti. Osim toga, plašljiva stidljivost se povezuje sa negativnom emocionalnošću, a samosvesna sa kompleksnim kognitivnim

procesima iz kojih proizilazi zabrinutost oko toga kako će drugi proceniti nečiji javni self. Svest o samom sebi predstavlja metakognitivnu sposobnost uz pomoć koje posmatramo i procenjujemo sami sebe i koja utiče na formiranje doživljaja o samom sebi. Tokom odrastanja, usložnjavaju se kognitivni procesi povezani sa „samosvesnom“ stidljivošću i mogu uključivati pristrasne atribucije, zaokupljenost izgledom i utiskom, kao i nisko samopoštovanje. Nisko samopoštovanje izaziva osećaj inferiornosti i to može uticati na maladaptivno ispoljavanje samosvesne stidljivosti. U prilog razlici između ovih oblika stidljivosti ide podatak da je plašljiva stidljivost pod uticajem simpatičkog nervnog sistema, dok je samosvesna stidljivost pod kontrolom parasimpatičkog sistema. Oba ova sistema predstavljaju komponente autonomnog nervnog sistema, s tim što se simpatikus uglavnom aktivira kada postoji neka opasnost ili nagla promena (intruzivnost) i on priprema organizam za odbranu, dok je parasimpatikus aktivniji u stanju mirovanja i ima drugačije fiziološke efekte.

S obzirom na to da se pojava ove forme stidljivosti vezuje za period formiranja koncepta o sebi i porasta svesti o selfu kao socijalnom objektu (posle 6. godine), socijalizacija u tom period igra važnu ulogu u njenom razvoju. Proces osveščivanja sebe kao društvenog objekta praćen je kritikama ponašanja ili odlika ličnosti, tako da se izloženost ljudima povezuje sa negativnom evaluacijom. Shodno tome, iskustva socijalizacije, koja mogu dovesti do samosvesne stidljivosti, uključuju preterano naglašavanje važnosti onoga što drugi misle o izgledu i ponašanju pojedinca. Kao rezultat ovih faktora, Bus sugerise da će samosvesna stidljivost, u kasnijim godinama, biti okarakterisana kognitivnim distresom zbog negativne procene nečijeg društvenog ja, ali će uključivati i malo fiziološkog uzbuđenja (Buss, 1985). Takođe, on precizira da će doći i do inhibicije ponašanja, ali da ovaj činilac može biti manje ozbiljan negoli slučaj plašljive stidljivosti.

Iz priložene Busove teorije stidljivosti, a zbog toga što socijalna anksioznost uključuje karakteristike oba oblika stidljivosti (naglašena fiziološka pobuđenost i kognitivni distres), ne može se napraviti jasna razlika između stidljivosti i socijalne anksioznosti. Uostalom, Bus smatra da je socijalna anksioznost konstrukt višeg reda sastavljen od četiri srodne, ali različite samosvesne emocije (konstrukti nižeg reda): nelagodnost, sram, stid i anksioznost zbog publike. Sve ove emocije povezane su sa javnom samosvesnošću i javljaju se, pre svega, u socijalnom kontekstu.

Pored Busovih shvatanja stidljivosti, postoje i druga poimanja koja prave nešto jasniju distinkciju između stidljivosti i socijalne anksioznosti. Tako, na primer, Azendorf (Asendorpf, 1990) smatra da, pored negativnog afekta i izbegavajućeg ponašanja, stidljivost sadrži i komponentu pozitivnog afekta i pristupajućeg ponašanja. Zato se stidljivost određuje kao emocionalna i bihevioralna ambivalentnost (strah i zadovoljstvo) koja se doživljava tokom društvenih situacija i karakteriše istovremenim pristupanjem i kraćim povlačenjem (Asendorpf, 1990). Drugim rečima, stidljivost predstavlja kompleksan fenomen koji proizilazi iz dve suprotstavljene motivacije: pristupanja i izbegavanja. Smatra se da stidljiva deca imaju želju i motivaciju za interakcijom sa vršnjacima, ali su istovremeno i anksiozni i socijalno strašljivi da im pristupe (Crozier, 1995). Zbog ovog motivacionog konflikta se u ponašanju može uočiti suzdržanost i povlačenje. Upravo ova komponenta pozitivnog afekta i pristupajućeg ponašanja razlikuje stidljivost od socijalne anksioznosti. Osim toga, stidljivost može uključivati socijalnu anksioznost kao komponentu, ali socijalna anksioznost ne mora da vodi ka stidljivom ponašanju.

Stidljivost, takođe, ne treba mešati sa introverzijom. Još su Čik i Bus (Cheek & Buss, 1981) demonstrirali da se stidljivost može nezavisno meriti u odnosu na socijabilnost (preferencija da se bude s drugima radije nego biti sam). Oni su konstruisali dve odvojene skale za merenje ovih konstrukata i utvrdili da je korelacija između njih umerena i negativna ($r = -.30$). To znači da ljude sa izraženom stidljivošću ne prati nužno potreba da budu sami. Drugim rečima, pojedine stidljive osobe su prilično društvene. Introverzija podrazumeva slabu motivaciju pristupanja drugima, ali nije prisutno nastojanje da se aktivno izbegava interakcija (tzv. neplašljiva tendencija ka samoći) (Coplan & Weeks, 2010). Tako, na primer, stidljivo dete će želeti da se igra sa drugom decom, ali će biti nervozno u pokušaju da im se pridruži u igri. Oklevaće jer će se brinuti da neće biti uključeno ili da će ga oni zadirkivati i odbaciti. Za razliku od toga, nedruštveno dete biće zadovoljno što se igra samo i odbijaće pozive svojih vršanjaka (razlozi mogu biti brojni: više voli da se igra samo, ne zanima ga šta oni rade ili ne voli aktivnosti i igre druge dece...)

Osim toga, stidljivost predstavlja facet (crtu ličnosti) – konstrukt nižeg reda, dok introverzija predstavlja bazičnu dimenziju ličnosti – konstrukt višeg reda. Takođe, u prilog razlici između stidljivosti i introverzije može se navesti podatak da je u okviru Petofaktorskog

modela ličnosti (Costa & McCrae, 1992) samosvesnost (samousredsređenost) ili stidljivost, facet (crta ličnosti) koja ulazi u sastav neuroticizma kao bazične dimenzije ličnosti. Osobe sa visoko izraženom samosvesnošću sklone su emocijama stida i zbunjenosti. One su osetljive na ruganje jer se osećaju manje vrednim u odnosu na druge. S druge strane, introverti izgledaju stidljivo ne samo zbog nabrojanih karakteristika već zbog toga što nisu zainteresovani za društvo drugih ljudi.

S konceptualne tačke gledišta, stidljivost je smeštena u okvirima neuroticizma, u sklopu Petofaktorskog modela ličnosti. S tim u vezi, stidljivost u domenu Ajzenkovog PEN modela ulazi u sastav introverzije (Eysenck & Eysenck, 1985; prema Briggs, 1988). Međutim, iz empirijske perspektive, podaci su nešto drugačiji. Nalazi ranijih (npr. Briggs, 1988), ali i skorašnjih istraživanja (npr. Kwiatkowska & Rogoza, 2019), koja polaze od različitih modela ličnosti (Ajzenkov PEN model i Model velikih pet), pokazuju da se stidljivost smešta negde između neuroticizma i introverzije. Očigledno je da stidljivost deli neke od karakteristika i neuroticizma i introverzije.

2.2.2. Istraživanja odnosa stidljivosti i socijalne anksioznosti

Postoje brojna istraživanja na temu objašnjenja i razumevanja relacija između stidljivosti i socijalne anksioznosti. Među njima, izdvajaju se istraživanja grupe autora na čelu sa Hejserovom (Heiser, Turner, & Beidel, 2003; Heiser, Turner, Beidel, & Roberson-Nay, 2009). U svojim studijama, ovi autori polaze od izvesnog broja hipoteza, a one su sledeće:

1) u suštini, stidljivost i socijalna fobija dele iste karakteristike (npr., socijalne strahove i ponašanja izbegavanja) (Rapee, 1988; prema Heiser et al., 2003). Rezultati istraživanja Tarnera i saradnika (Turner, Beidel, & Townsley, 1990; prema Heiser et al., 2003), ukazuju na sličnosti u somatskim (drhtanje, crvenjenje, znojenje), kognitivnim (strah od negativne evaluacije) i bihejvioralnim (distres i izbegavanje socijalnih situacija) simptomima socijalne fobije i stidljivosti.

2) postoje razlike između stidljivosti i socijalne fobije. Jedna od istaknutih ogleđa se u prevalenci. Procenat ljudi koji sebe smatraju stidljivim je znatno veći od procenta ljudi sa socijalnom fobijom. Tako, na primer, 20% do 48% osoba sebe procenjuje stidljivim (Henderson & Zimbardo, 1998); 3% do 5% dece i adolescenata pate od socijalne fobije (Rapee, Schniering, & Hudson, 2009), a 10% do 15% odraslih ima taj

poremećaj (Bögels et al., 2010). U prilog tretiranju stidljivosti i socijalne fobije (kao različitih fenomena) ide Kardučijevo shvatanje. Po njemu, stidljivost nije mentalno oboljenje već je reč „o normalnom aspektu ličnosti“ (Carducci, 1999, p. 6; prema Heiser et al., 2003). Drugim rečima, stidljivost predstavlja karakteristiku ličnosti, odnosno temperamenta, dok je socijalna fobija dijagnostički entitet.

3) socijalna fobija je ekstremna forma stidljivosti (Henderson & Zimbardo, 1998; Marshall & Lipsett, 1994; prema Heiser et al., 2003). Ova pretpostavka reprezentuje dimenzionalnu perspektivu u tumačenju prirode socijalne anksioznosti (McNeil & Randall, 2014; Rapee, 1995).

4) stidljivost i socijalna fobija imaju brojna zajednička obeležja, s tim što je stidljivost širi i heterogeniji konstrukt. Stidljivost se može preklapati sa blažim formama socijalne fobije, ali se može i „proširiti izvan spektra socijalne fobije“ (Heckelman & Schneier, 1995, p. 11; prema Heiser et al., 2003).

U cilju provere iznetih pretpostavki, studija Hejserove i saradnika (Heiser et al., 2003) je osmišljena kako bi se testiralo preklapanje stidljivosti i socijalne fobije kod različitih grupa ispitanika. To je postignuto ispitivanjem odnosa stidljivosti i socijalne fobije, ali i odnosa stidljivosti prema drugim poremećajima (poremećaji anksioznosti, poremećaji raspoloženja, poremećaji vezani za zloupotrebu supstanci, poremećaji ličnosti, između ostalog i izbegavajući poremećaj ličnosti).

Rezultati istraživanja nisu podržali prvu hipotezu jer pokazuju da je od stidljive grupe ispitanika samo njih 18% ispunilo kriterijume socijalne fobije. Dakle, 82% stidljivih nije socijalno fobično. Stoga, Hejserova i saradnici zaključuju da nisu u pitanju dva identična fenomena. U prilog ovome idu nalazi drugih istraživanja koji pokazuju da samo 12% adolescenata (koji sebe vide kao stidljive) zadovoljava kriterijume prisustva socijalne fobije (Burstein, Ameli-Grillon, & Merikangas, 2011).

Nalazi ne podržavaju ni drugu hipotezu jer je prevalenca socijalne fobije među stidljivim ispitanicima 18%, a to je znatno više u odnosu na prisustvo socijalne fobije među nestidljivim osobama (3%). U tumačenju ovog nalaza, Hejserova se poziva na rezultate prethodnih istraživanja. Procenat stidljivih osoba sa socijalnom fobijom je znatno viši od prevalencije socijalne fobije u opštoj populaciji (2% do 8%; Kessler et al., 1994; Schneier et al., 1992; prema Heiser et al., 2003). Ovo znači da stidljive osobe imaju veću mogućnost ispunjavanja kriterijuma za prisustvo socijalne fobije. Osim toga, 35% stidljivih pojedinaca se

može svrstati u kategoriju izbegavajućeg poremećaja ličnosti (Turner, Beidel, & Townsley, 1992; prema Heiser et al., 2003). Na osnovu ovoga, Hejserova i saradnici zaključuju da su stidljivost i socijalna fobija povezani. Međutim, uprkos očiglednoj vezi između ovih fenomena, jasno je da biti stidljiva osoba ne podrazumeva nužno biti i socijalno-anksiozna, odnosno socijalno-fobična osoba.

Treća hipoteza, takođe, ne dobija empirijsku verifikaciju. Uprkos nalazu o pozitivnoj i umerenoj korelaciji između stidljivosti i socijalne fobije, zabeleženo je značajno preklapanje u skorovima stidljivosti između stidljivih osoba sa socijalnom fobijom i stidljivih bez socijalne fobije. Uz to, stidljivost objašnjava svega 22% varijanse u socijalnoj fobiji. Na osnovu ovoga, Hejserova i saradnici zaključuju da veza između stidljivosti i socijalne fobije nije dovoljno jaka da bi se sa sigurnošću zaključilo da je socijalna fobija samo ekstreman oblik stidljivosti.

Jedino je četvrta hipoteza potvrđena. Većina stidljive grupe (82%) ne ispunjava kriterijume socijalne fobije, ali zato više stidljivih ispunjavaju te kriterijume u odnosu na nestidljive (17.7% u odnosu na 2.9%). Hejserova je oprezana u donošenju zaključaka, te navodi da se ne može sa sigurnošću tvrditi da veći procenat stidljivih na kraju postane socijalno-fobično, jer se takav ishod smatra malo verovatnim, budući da su ispitanici već prošli kroz period najvećeg rizika za razvoj socijalne fobije (srednja adolescencija). Drugim rečima, malo je verovatno da će ta grupa ispitanika razviti socijalnu fobiju kasnije tokom života. Stoga, dobijeni procenti trebalo bi da budu relativno stabilni kroz vreme.

Na osnovu svega može se zaključiti da je stidljivost širi i heterogeniji konstrukt negoli socijalna fobija (anksioznost), kao i da stidljivost i socijalna fobija (anksioznost), iako pozitivno povezane, nisu komponente jednog istog konstrukta.

Zanimljiv je i podatak da mnogi ljudi, koji za sebe kažu da su bili izuzetno stidljivi kao deca, ne ispunjavaju ni jedan od kriterijuma nekog psihijatrijskog poremećaja kao odrasli. Osim toga, čak 50% osoba sa dijagnozom socijalne fobije nisu videli sebe kao stidljive ranije u životu (Cox, MacPherson, & Enns, 2005). Dakle, postoji slaba podrška direktnoj vezi između ekstremne stidljivosti u detinjstvu i socijalne fobije kasnije u životu.

U nastojanju daljeg razjašnjavanja problematike odnosa između stidljivosti i socijalne fobije, direktno poredeći izraženo stidljive osobe (sa dijagnozom i bez dijagnoze socijalne fobije i drugih mentalnih poremećaja) i nestidljive osobe bez psihijatrijske dijagnoze, Hejserova

sa saradnicima sprovodi još jedno istraživanje (Heiser et al., 2009). Utvrđeno je da visoko socijalne osobe sa socijalnom fobijom ispoljavaju znatno veći broj socijalnih strahova, izbegavanja društvenih situacija, negativnih misli i somatskih simptoma od stidljive grupe bez socijalne fobije, ali zato poslednje pomenuta kategorija ima izraženije simptome u poređenju sa nestidljivim osobama. Ovakvi podaci idu u prilog dimenzionalnom tumačenju prirode socijalne anksioznosti. Međutim, nalaz, da među stidljivim pojedincima ima značajnog broja onih bez socijalnih strahova, sugeriše parcijalnu potvrdu kvalitativnih razlika.

Kako su navedeni nalazi samo deo istraživačkih napora da se razgraniči stidljivost od socijalne fobije, sledi sumativni prikaz dosadašnjih saznanja na tu temu (Clark & Beck, 2010; prema Mihić, 2019):

1) stidljivost predstavlja facet (crtu) ličnosti ili dimenziju individualnih razlika. Socijalno-anksiozni poremećaj (socijalna fobija) je dijagnostička kategorija ili duševni poremećaj;

2) dok su za socijalno-anksiozni poremećaj vezane istaknuta anksioznost i panične reakcije, u okolnostima procene od strane drugih ljudi, stidljivost odlikuje suzdržanost i inhibiranost u društvenim situacijama;

3) stidljive osobe imaju kapacitet da ispoljavaju normalno društveno ponašanje, dok je kod osoba sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja veća verovatnoća za ispoljavanjem disfunkcionalnih oblika ponašanja;

4) stidljivost se vezuje za ređa ponašanja izbegavanja, dok su ovi oblici ponašanja češći i uporniji kod socijalno-anksioznog poremećaja;

5) prevalenca stidljivosti u opštoj populaciji je visoka, dok je kod socijalno-anksioznog poremećaja niska;

6) počeci javljanja stidljivosti vezuju se za predškolski period (izuzev plašljivog tipa stidljivosti koji se javlja u prvoj godini života), a rana i srednja adolescencija je kritično razdoblje za pojavu socijalno-anksioznog poremećaja;

7) za razliku od socijalno-anksioznog poremećaja kog karakteriše izražena disfunkcionalnost, stidljivost se povezuje sa manjom disfunkcionalnošću.

Ono što se može primetiti kroz ovaj sumativni prikaz dosadašnjih saznanja o odnosu stidljivosti i socijalno-anksioznog poremećaja jeste da pobrojane karakteristike stidljivosti zapravo predstavljaju istovremena obeležja i socijalne anksioznosti. Nameće se pitanje gde je kamen spoticanja koji ne dozvoljava precizno razlikovanje stidljivosti

i socijalne anksioznosti. Brukova i Viloubijeva (Brook & Willoughby, 2019) smatraju da je problem u mernim instrumentima koji bi trebalo da mere različite konstrukte, a zapravo mere isto. Stoga, ove autorke, na uzorku od 801 ispitanika, zadaju 10 instrumenata koji se koriste u svrhu merenja stidljivosti i socijalne anksioznosti. Pored toga, za procenu diskriminativne validnosti ovih skala uključuju i dve subskale socijalnosti. Polazeći od hipoteze da različite skale samoprocene stidljivosti i socijalne anksioznosti mere jedan generalni bazični konstrukt, Brukova i Viloubijeva daju dokaze u prilog tome, a sve kroz rezultate nekoliko različitih analiza, a oni su sledeći:

- 1) svih 10 skala umereno visoko do visoko međusobno korelira;
- 2) podaci eksplorativne faktorske analize su saglasni sa ovim nalazima (podaci najbolje podržavaju postojanje jednog faktora);
- 3) rezultati konfirmatorne faktorske analize ukazuju na korelaciju između latentnih varijabli u iznosu od .99, što sugeriše da se radi o identičnim konstruktima;
- 4) podaci eksplorativne faktorske analize pokazuju sledeće:
 - a. velika većina ajtema različitih skala je zasićena jednim glavnim faktorom. Ti ajtemi se odnose na: anksioznost ili strah od negativne evaluacije, nelagodnost, samosvesnost ili samofokusiranost, socijalnu interakciju, stid, nadzor ili ispitivanje i autoritet;
 - b. samo mali broj ajtema predstavlja zasićenje na drugom faktoru, a oni se odnose na anksioznost ili strah od socijalne interakcije i stidljivost
 - c. jedan ajtem se nalazi na trećem faktoru (anksioznost ili strah od izvođenja).

Na osnovu dobijenih nalaza, Brukova i Viloubijeva zaključuju da različite skale stidljivosti i socijalne anksioznosti mere isti konstrukt. To podržavaju i rezultati ispitivanja diskriminativne validnosti skala jer su jačina i smer korelacija između skorova na različitim skalama stidljivosti i socijalne anksioznosti, s jedne strane, i skorova na skalama socijalnosti, s druge strane, dosta slični. U sumiranju zaključaka iz svoje studije, Brukova i Viloubijeva se pozivaju na stav (Fiske, 1971; prema Brook & Willoughby, 2019) po kome je neophodno da istraživači imaju jasnu ideju o tome šta uključuju (ili isključuju) kao indikator određenog konstrukta i da taj izbor treba da se zasniva na jednoznačnoj definiciji konstrukta i njegovim jedinstvenim kvalitetima. U suprotnom, nastaviće se zabuna oko definisanja i merenja stidljivosti i soci-

jalne anksioznosti. Dakle, uprkos dugoj tradiciji istraživanja stidljivosti i socijalne anksioznosti (oko 50 godina), potrebno je izvršiti reviziju njihovi teorijskih i operacionalnih definicija. Ovo otvara prostor za buduće istraživačke napore, pre svega u oblasti psihologije individualnih razlika i psihometrije.

2.3. Sklonost ka doživljavanju srama

Pored toga što većina ljudi poseduje kapacitet za doživljaj emocije srama, trebalo bi istaći i individualne razlike i podložnosti da se iskusi sram u nizu situacija koje uključuju neku vrstu neuspeha ili prekršaja (Tangney, Stuewig, & Mashek, 2007). Shodno tome, sram se može definisati i proučavati kao emocija (eng. shame), ali i kao dispoziciona karakteristika ličnosti (eng. shameproneness).

Istovremeno, sram predstavlja samosvesnu i moralnu emociju. Samosvesne su one emocije koje proističu iz procesa samorefleksije i samoevaluacije. Spram valence, ove emocije mogu biti pozitivne (npr., ponos) i negativne (npr., sram, osećanje krivice i dr.). Za razliku od primarnih emocija (strah, bes/ljutnja, radost, tuga, gađenje i iznenađenje), samosvesne emocije su kompleksne jer uključuju svest o različitim aspektima sopstvene ličnosti (na primer, telo, identitet, samopoštovanje, slika o sebi...), ali i svest o tome kako nas drugi doživljavaju i procenjuju. Takođe, samosvesne emocije podrazumevaju razumevanje sopstvenog ponašanja, naših relacija sa drugim ljudima i društvenom zajednicom, kao i uviđanje o kršenju određenih ličnih, moralnih i društvenih standarda i normi. Treba istaći da je kod ovih emocija self objekat i da se one javljaju u onim kontekstima za koje osoba procenjuje da su značajne za self. Pri tome se vrši procena kako u odnosu na self, tako i u odnosu na druge ljude koji su uključeni u određeni kontekst (Tangney et al., 2007).

Sram se svrstava i u moralnu emociju jer pruža značajne povratne informacije o društvenoj i moralnoj prihvatljivosti ponašanja, te funkcioniše kao neka vrsta emocionalnog moralnog barometra (Tangney et al., 2007). Potrebno je razjasniti da se sram može javiti anticipatorno, ali i reaktivno. To znači da sram vrši snažan uticaj na moralnu odluku i izbor, a samim tim i na aktuelno i potencijalno ponašanje. Stoga, osobe koje imaju naglašeniju sklonost ka doživljavanju

srama češće će imati u svom iskustvu osećanje anticipatornog srama (da nešto ne treba uraditi jer je to loše), ali i srama koji je rezultanta već završene akcije (učinjene prevare, krađe, laganja itd.).

Iako se sram javlja zbog niske ili negativne ocene sopstvenog ponašanja u potencijalnoj ili aktuelnoj situaciji, moguća je i pojava eksternog (prenesenog) srama. Ovaj vid srama podrazumeva doživljaj sramote zbog drugih ljudi i njihovog neprimerenog ponašanja. Sram kao negativna samosvesna emocija proizilazi iz izloženosti javnosti i neodobravanja nekog nedostatka ili prestupa (Tangney et al., 2007). Na osnovu ove definicije može se pogrešno zaključiti da se sram javlja samo u situacijama kada su drugi prisutni i svesni neuspeha i prestupa (nalazi određenih istraživanja govore i drugačije). Podaci do kojih je došla Tangnijeva sa saradnicima (Tangney et al. 1994; prema Ristić, 2016) pokazuju da se sram najčešće doživljava u prisustvu drugih ljudi, ali ju je značajan broj ispitanika izvestio o doživljavanju srama dok su bili sami. Osim toga, dok opisuju situacije koje izazivaju sram, rezultati ove studije ukazuju na to da ispitanici izveštavaju o naglašenoj zabrinutosti zbog tuđih procena selfa. Sasvim je očekivano da će posramljena osoba, fokusirana na samoevaluaciju, biti zabrinuta oko tuđih procena. Razmišljanje o sebi kao lošoj osobi nije daleko od razmišljanja o tome kako će nas drugi proceniti (Ristić, 2016). Ovo shvatanje ima potvrdu i u empiriji, a nalazi istraživanja Smita i saradnika (Smith, Webster, Parrot, & Eyre, 2002) govore u prilog tome da se ljudi usredsređuju na tuđe procene jer osećaju sram, a ne obrnuto. U situacijama kada smo sami, a doživljavamo sram, self kao posmatrač osuđuje sam sebe i prekorava se („Kako si to mogao da pomisliš ili uradiš?“). Međutim, iako za pojavu srama nije nužno realno prisustvo drugih koji će primetiti i svedočiti o nečijim nedostacima, neuspesima i prekršajima, doživljaj srama je često praćen zamišljanjem toga kako bi neadekvatan self izgledao u očima drugih (Tangney, 1995).

Dakle, ukoliko govorimo o karakteristikama ličnosti, onda osnovna sklonost ka doživljavanju srama predstavlja neprijatna emocija (ona zahvata ceo self koji se samovrednuje na negativan način), kao i osećaj bespomoćnosti ili pasivnosti u ispravljanju uočene greške, što mora da se uradi sa celokupnim selfom (Tangney, 1990). Kada je u pitanju stanje u kome se nalazi posramljeni pojedinac, njegov trenutni emocionalni status može se opisati osećanjem inferiornosti, bezvrednosti i nemoći. Prisutna je i želja da se nestane, sakrije ili pobegne, dok se na bihevioralnom nivou to izražava prikrivanjem nedostataka ili po-

vlačenjem iz situacije (Tangney, 1992). Takođe, posramljeni pojedinci izveštavaju o doživljaju fizičkog skupljanja i smanjivanja, nedostatku kontrole nad sopstvenim ponašanjem, utisku da su posmatrani od strane drugih, ali i o zabrinutosti o tome šta će drugi misliti o njima (Tangney, 1993b; prema Ristić, 2016). Neretko je sklonost ka doživljavanju srama praćena besom, hostilnošću i preusmeravanjem odgovornosti sa sebe na spoljašnje faktore (npr. Tangney et al., 2007).

Veza između srama i agresivnosti je dobro empirijski dokumentovana (npr. Bear, Uribe-Zarain, Manning, & Shiomi, 2009). Jedno od objašnjenja ove povezanosti pokazuje da je sram, kao izrazito bolno i averzivno iskustvo, povezan sa tendencijom okrivljavanja drugih za svoje poraze, što onda dovodi do agresivnosti prema drugima (Tangney, Wagner, Fletcher, & Gramzow, 1992). Takođe, preusmeravajući bes izvan selfa, osoba pokušava da vrati osećaj kontrole koji se često gubi prilikom doživljavanja srama (Lewis, 1971; prema Ristić, 2016). U prilog iznetom idu i rezultati istraživanja koji govore o pozitivnoj povezanosti između srama i eksternalizirajućih problema – poremećaji ponašanja, delinkvencija, antisocijalni poremećaj ličnosti (Bilmes, 1967; Cassorla, 1986; Wright, 1987; prema Ristić, 2016).

Trejsijeva i Robinson (Tracy & Robins, 2004) smatraju da su suštinske odlike srama usredsređenost i globalna negativna evaluacija selfa. Pored samofokusirane pažnje i globalne negativne samoocene, pretpostavke o negativnim procenama drugih, takođe, predstavljaju važnu kognitivnu komponentu srama.

Gilbert (Gilbert, 2000b) razlikuje dve vrste srama: unutrašnji (internalizovani) i spoljašnji (eksterni) sram. Unutrašnji ili internalizovani sram je povezan sa negativnim samoevaluacijama (npr. doživljaj sebe kao beskorisne, inferiorne i neadekvatne osobe) i samodirektivnim afektima, kao što je npr. samogađenje. Ova forma srama je povezana sa kognicijama i emocijama koje osoba ima o sebi. Ona uključuje određene samoprocene, koje se mogu odnositi na različite aspekte selfa: fizičke karakteristike, karakter, ponašanje itd. Gilbert (Gilbert, 2014) povezuje unutrašnji sram sa samokritikom i razlikuje različite vrste i funkcije samokritike. Na primer, neke osobe su samokritične jer znaju da mogu bolje i žele da napreduju i isprave greške. Drugi su pak samokritični jer imaju negativne procene sebe. Eksterni sram (ili svest o stigmati) uključuje procene onih aspekata za koje verujemo da će drugi odbiti ili suditi o njima ukoliko postanu javni. Kognitivni domen

ove vrste srama odnosi se na viđenje pojedinca kako drugi procenjuju njegov self. Spoljašnji ili eksterni sram uključuje ideje da drugi imaju negativne ocene o konkretnoj osobi.

Dakle, unutrašnji sram se odnosi na subjektivnu procenu ili vrednovanje sebe, dok je kod eksternog fokus na tome kako nas drugi vide iz naše perspektive. Iako ove dve vrste srama često prate jedna drugu i mogu biti u visokoj korelaciji (Cook; 1996; Goss, Gilbert, & Allan, 1994; prema Gilbert 2014), one mogu biti i nezavisne. Tako je, na primer, moguće da osoba poseduje osobine ličnosti (npr. licemer-nost) ili ponašanja (npr. prevare) za koje zna da su visoko negativno vrednovane od strane drugih (eksterni sram ili stigmatizacija), a da u isto vreme ne doživljava interni ili unutrašnji sram koji bi se ogledao u naglašenom averzivnom iskustvu sa usredsređivanjem na sebe (npr., „Kako sam mogao ovo da uradim?“) i prekornim ponašanjem na koje se gleda kao dokaz sopstvene manjkavosti (npr., „Ja sam loša osoba“).

Sram se deli i na kulturološki i idiosinkratički. Kod kulturološkog srama, subjekt se srami zbog toga što je prekršio neke kulturne norme, a kod idiosinkratičkog zbog toga što je pogazio neke svoje privatne idealne standarde (Kolarević i Pucar, 2009). Dakle, sram predstavlja dispoziciju i stanje ličnosti. Aktivira se u situacijama kada osoba procenjuje da je nekim svojim postupkom mogla da potvrdi ili je potvrdila negativnu sliku o sebi (Kolarević i Pucar, 2009).

2.3.1. Odnos između socijalne anksioznosti i srama

Kognitivni modeli socijalne anksioznosti podržavaju sličnost u određenju tendencije ka doživljavanju srama i socijalne anksioznosti. U modelu Klarka i Velsa (Clark & Wells, 1995), socijalna anksioznost se karakteriše snažnom željom za ostavljanjem dobrog utiska na druge, ali i uverenjem da se to neće postići. Takođe, ovi autori smatraju da se u okviru socijalne fobije, kao ekstremne forme socijalne anksioznosti, pojavljuje naglašena samofokusiranost. Pored toga, Rapi i Hajmberg (Rapee & Heimberg, 1997) iznose shvatanje da se u osnovi pojave socijalne anksioznosti nalazi procena da je verovatnoća dobijanja negativne procene od drugih visoka, dok se snažno priželjkuje upravo suprotno vrednovanje. Ovi modeli socijalne anksioznosti uključuju slične mehanizme, koji su u osnovi sklonosti ka doživljavanju srama (samo-usredsređenost i uverenje da smo negativni u očima drugih). Pored

ove konceptualne sličnosti između socijalne anksioznosti i sklonosti ka doživljavanju srama, empirijska građa upućuje na to da ljudi sa visokom socijalnom anksioznošću ispoljavaju veću učestalost i izraženost negativnih samoocena (Schulz, Alpers, & Hofmann, 2008), što je takođe definišuća komponenta sklonosti ka doživljavanju srama (Cândea & Szentágotai-Tâtar, 2017). Rezultati istraživanja pokazuju da je sram kao dispozicija ličnosti povezana sa socijalno-anksioznim simptomima. Tako, na primer, Gilbert (Gilbert, 2000b) utvrđuje relativno visoku korelaciju između sklonosti ka doživljavanju srama i socijalne anksioznosti kako na kliničkom, tako i na uzorku ispitanika iz opšte populacije. Simptomi socijalno-anksioznog poremećaja su značajno povezani sa sklonošću ka doživljavanju srama, pa čak i nakon kontrole drugih simptoma anksioznosti, sklonosti ka osećanju krivice i depresivnih simptoma. Takođe, smanjena sklonost ka sramu je povezana sa smanjenjem simptoma socijalne anksioznosti (Fergus, Valentiner, McGrath, & Jencius, 2010). Osim toga, podaci sugerišu da, u odnosu na zdrave pojedince, pojedinci sa socijalno-anksioznim poremećajem imaju viši nivo sklonosti ka doživljavanju srama (Hedman, Ström, Stünkel, & Mörtberg, 2013). Istraživanja na uzorku studenata saopštavaju umereno pozitivnu korelaciju između socijalne anksioznosti i tendencije ka doživljavanju srama, kao i srama kao stanja (Cândea & Szentágotai-Tâtar, 2017). Zbog konceptualne i empirijske povezanosti socijalne anksioznosti i srama postavlja se pitanje: da li je uopšte moguće biti socijalno-anksiozan bez osećaja srama? No, kako Gilbert sa saradnicima zaključuje (Gilbert et al., 1994; prema Gilbert, 2014, p. 42), „mnogo više rada je potrebno da bi se uočile suptilne razilke između socijalne anksioznosti i sklonosti ka doživljavanju srama“.

Međutim, na osnovu svega do sada izloženog o socijalnoj anksioznosti i sramu, mogu se izvući određeni zaključci. Prvo, reč o emocionalnim dispozicijama koje se javljaju u interpersonalnom kontekstu. Drugo, obe emocije su negativne i samosvesne i kao takve mogu izazvati veću ili manju intrapsihičku neprijatnost. Ipak, doživljaj socijalne anksioznosti je manje bolno i razorno iskustvo u odnosu na doživljaj srama koji izaziva snažne samoponižavajuće reakcije celog selfa – doživljaj da smo uradili nešto nečasno, sramotno ili nepristojno (da smo prevarili partnera ili slagali šefa). S druge strane, za socijalnu anksioznost je tipična napetost, nervoza, uznemirenost ili socijalni strahovi koji su u vezi sa otkrivanjem socijalno nepoželjnih karaktersitika ličnosti (npr., praviti greške zbog kojih će nas drugi doživeti kao manje

inteligentne i spretne osobe). Ove razlike u emocionalnoj komponenti između sklonosti ka doživljavanju socijalne anksioznosti i srama, mogu se, jednim delom, pripisati činjenici da je sram moralna emocija. S tim u vezi, socijalna anksioznost ima više osnova u temperamentu, dok se za sram može reći da je emocionalna dispozicija koja je vezana za karakter ličnosti i ishode socijalizacije. Takođe, socijalna anksioznost i sram dele zajedničku osnovu (samofokusiranost i negativnu sliku o sebi) i njihova pojava proizilazi iz nepostizanja standarda. Ti standardi se mogu ticati socijalno poželjnog ponašanja, poput: inteligentnog, zabavnog, kreativnog i sl., ali i moralnog ponašanja: pomoć drugima u nevolji, saobraćajni ili neki drugi vid prekršaja, varanje na ispitu ili na poslu, krađa i dr. Nepostizanje moralnih standarda specifično je za doživljaj srama. Zbog ove moralne konotacije, sram je bolnije i averzivnije iskustvo jer su izraženije negativne posledice po self i identitet. Prirodno je da ćemo lakše podneti ukoliko smo ostavili utisak nespretnosti, nekomunikativne i zatvorene osobe, negoli da u očima drugih budemo loša osoba.

Dakle, pored sličnosti socijalne anksioznosti i srama, postoje razlike koje ih čine heterogenim konstruktima.

3. PODELE SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI

U jednom od početnih radova koji su se bavili problemom definisanja kriterijuma podele i formi socijalne anksioznosti, navodi se podatak da, raznovrsni nazivi socijalne anksioznosti, koje beleži dotadašnja literatura (npr. socijalno-evaluaciona anksioznost, anksioznost zbog sastanka, scenska anksioznost – „stage fright“ i dr.), predstavljaju odraz preferencija teoretičara u korišćenju određenih termine ili fraza, kao i odraz specifičnih vrsta situacija u kojima se socijalna anksioznost pojavljuje (npr. ukoliko je osoba na sastanku, onda je to anksioznost zbog sastanka; ukoliko je vezana za scenu, onda je u pitanju scenska anksioznost itd.) (Schlenker & Leary, 1982). Ovom pristupu nedostajali su jasno i precizno definisani kriterijumi na osnovu kojih bi se izvršila podela socijalne anksioznosti. Ukoliko zanemarimo činjenicu da je u osnovi ista psihološka reakcija na različite društvene situacije, moramo naglasiti otežano razvrstavanje socijalne anksioznosti prema ključnim kriterijumima. Ako se uzme u obzir broj situacija koje aktiviraju socijalnu anksioznost, onda postoji onoliko vrsta socijalnih anksioznosti koliko i situacija. Ovakav pristup je bio od male teorijske i praktične koristi. Zbog toga, istraživači tog perioda otpočinju potragu za osnovnim dimenzijama koje bi pružile heurističku klasifikaciju različitih formi socijalne anksioznosti. Njihov rad nastavljaju istraživači koji su se bavili razvrstavanjem situacija u kojima se javljaju određeni socijalni strahovi. Ovo se odnosi na osobe sa dijagnostifikovanim socijalno-anksioznim poremećajem.

3.1. Kriterijumi podele i forme socijalne anksioznosti

Oslanjajući se na ranu koncepciju strukture socijalnih situacija Džonsa i Džerarda (Jones & Gerard, 1967; prema Schlenker & Leary, 1982), Šlenker i Liri objašnjavaju podelu socijalne anksioznosti na osnovu strukture same situacije koja je odgovorna za njihovu pojavu. Prema Džonsu i Džerardu, društveni setinzi se razlikuju u stepenu do

kog ponašanja ljudi slede nekoga ili do kog nivoa su zavisna od njihovog odgovora. Shodno ovom kriterijumu, interakcije u socijalnim situacijama razvrstavamo u dve kategorije:

- 1) kontigentne (nestrukturisane ili nepredviđene) interakcije;
- 2) nekontigentne (strukturisane ili predviđene) interakcije.

U kontigentnim interakcijama, ponašanje osobe umnogome zavisi od ponašanja drugih koji učestvuju u njoj (pri čemu se mora naglasiti da društvena uloga i pravila interakcije nisu skroz jasni). Na primer, sadržaj i tok neformalne konverzacije ne zavisi samo od pojedinca već i od drugih koji učestvuju u njoj. Učesnici u ovim interakcijama moraju biti fleksibilni i spremni da sopstvena ponašanja usklađuju spram povratnih informacija drugih. To znači da, iako postoji neki plan i cilj interakcije, oni mogu da podležu promenama koje predstavljaju reakciju na tuđe povratne informacije. Na primer, ako imamo plan da vodimo dijalog s nekim u cilju razrešavanja neke dileme, sagovornik na to može odgovoriti monologom koji ne pruža mnogo prilika za diskutovanje. To bi podrazumevalo izmenu našeg plana interakcije jer povratna informacija ne predstavlja adekvatan način za ostvarenje cilja. S druge strane, u nekontigentnim interakcijama, ponašanje osobe je jasno određeno i, pre svega, vođeno od same osobe, sa minimalnim uticajem ponašanja drugih (npr., glumac u pozorištu, osoba koja drži govor pred publikom, muzičar koji svira i/ili peva, đak koji prezentuje gradivo u školi i sl.). Ponašanje u nekontigentnim interakcijama je unapred pripremljeno i osmišljeno, sa manjim prostorom za modifikaciju u skladu sa reakcijama publike. Iako su ovi planovi prilično strukturisani, oni mogu trpeti izvesne izmene koje su rezultat improvizacije. Improvizacija može biti odgovor na nepredviđene reakcije publike ili rezultat nedovoljne pripremljenosti izvođača.

Kako razlike između kontigentnih i nekontigentnih interakcija odražavaju ekstremne tačke na kontinuumu strukture socijalnih situacija, Šlenker i Liri dele socijalnu anksioznost na dve široke klase:

- 1) *anksioznost u kontigentnim interakcijama;*
- 2) *anksioznost u nekontigentnim interakcijama.*

Heteroseksualna anksioznost, anksioznost pri razgovoru sa strancima ili nepoznatim ljudima i osobama od autoriteta, primeri su socijalne anksioznosti u kontigentnim interakcijama. Nekontigentne interakcije obuhvataju javna izvođenja (sa unapred pripremljenim materijalom za prezentovanje ili izvođenje), kao što su: držanje govora, umetničko, sportsko izvođenje i sl.

Liri (1983a), analogno ovoj podeli, navodi dve vrste socijalne anksioznosti:

- 1) *interakcijska anksioznost;*
- 2) *anksioznost pred publikom.*

Prva bi odgovarala anksioznosti u kontigentnim interakcijama, a druga anksioznosti u nekontigentnim interakcijama. Prva vrsta se aktivira prilikom anticipacije ili aktuelnog susretanja sa drugim ljudima (npr., započinjanje i održavanje razgovora sa ljudima, bilo u dijadama, bilo u grupama; sastanak sa nekim nepoznatim; razgovor sa atraktivnom osobom i sl.), dok se anksioznost pred publikom sastoji od nelagodnosti ili bojazni od izvođenja pred drugima (npr., prezentovanje pred grupom ljudi – u školi ili na poslu, držanje javnog govora i sl.). Iako obe forme socijalne anksioznosti imaju zajedničku osnovu – zabrinutost oko ostavljanja utisaka na druge, individualne razlike među ljudima doprinose da jedna od navedenih formi bude izraženija u odnosu na drugu. Na primer, u kontigentnim interakcijama, ljudi se kontinuirano prilagođavaju osobi s kojom su u interakciji što podrazumeva posredovanje određenih socijalnih veština i ličnosnih obeležja (npr., socijalna inteligencija, fleksibilnost itd.). To može povećati verovatnoću pojave sumnji u vezi sa adekvatnim odgovorom na fluktuacije u interakciji. Ukoliko se osoba, iz bilo kojih razloga, oseća nesposobnom da brzo i adekvatno odgovori na povratne informacije drugih, za nju može biti karakteristična pojačana težnja ka doživljavanju socijalne anksioznosti u interakcijama. Toj istoj osobi, s druge strane, mogu više odgovarati situacije koje po strukturi pripadaju nekontigentnim interakcijama jer uključuju jasnu strukturu i plan interakcije, te će manje neprijatnosti i zabrinutosti doživljavati u takvim društvenim kontekstima. Mogući su i obrnuti slučajevi, ali i slučajevi da kod određenih pojedinaca budu naglašena oba oblika socijalne anksioznosti. Pored pomenutih razlika, interakcijsku anksioznost i anksioznost zbog publike možemo razdvojiti i po bihejvioralnim indikatorima. Osoba koja doživljava nelagodnost i zabrinutost u kontigentnim interakcijama, može se prepoznati po tome što smanjuje kontakt očima, manje priča i pokušava da se povuče iz date situacije. Međutim, manje je verovatno (izuzev u nekim ekstremnim okolnostima) da se ovo ispolji u situaciji koja podrazumeva nekontigentnu interakciju. Takva ponašanja bi, svakako, uticala na još veće „oštećenje“ slike o sebi, kao i na veći porast socijalne anksioznosti (Leary, 1983a).

Dakle, može se zaključiti da su situacioni činioci značajne determinante javljanja socijalne anksioznosti i da se prema njima vrši pode-la iste. Međutim, osoba koja doživljava socijalnu anksioznost prilikom javnog nastupa ne mora imati takvo iskustvo u interakciji sa nepozna-tom i privlačnom osobom suprotnog pola. Prema tome, socijalna ank-sioznost se aktivira na one aspekte situacije koje osoba procenjuje kao relevantne i u kojima nije sigurna da će uspeti da ostavi dovoljno dobar utisak na druge. Individualne razlike u doživljaju socijalne anksiozno-sti su više stvar subjektivnog doživljaja samih okolnosti negoli objek-tivnih karakteristika istih. Stoga, dispoziciona obeležja ličnosti, kao i interakcija individualnih i situacionih faktora, daju doprinos u objaš-njenju obrazaca pojave i ispoljavanja socijalne anksioznosti. Preciznije rečeno, kriterijumi klasifikacije socijalne anksioznosti se vezuju za si-tuacioni kontekst, dok njeno javljanje i manifestacije zavise od različ-i-tih grupa činilaca i njihovih međusobnih odnosa.

Polazeći od Lirijeve konceptualizacije socijalnih strahova, danas je u širokoj upotrebi podela socijalne anksioznosti na dve klase:

- 1) *socijalna anksioznost u interakcijama* (social interaction anxiety – SIA);
- 2) *opservaciona socijalna anksioznost* (social observation anxiety – SOA).

Socijalna anksioznost u interakcijama se odnosi na distres u si-tuacijama koje uključuju direktne socijalne interakcije sa drugima (raz-govor sa nekom nepoznatom osobom na zabavi ili izražavanje stava na sastanku). Ovu formu socijalne anksioznosti karakteriše percepcija socijalne ugroženosti selfa tokom interakcija sa drugim ljudima. S tim u vezi, prisutna je zabrinutost oko ostavljanja utisaka nedovoljno elo-kventne i zanimljive osobe koja neće znati da se uključi u konverzaci-ju pa će biti ignorisana. *Opservaciona socijalna anksioznost* se definiše distresom u vezi sa situacijama koje podrazumevaju da nas drugi nepo-sredno posmatraju ili da nastupamo pred drugima (npr., javni nastupi, obedovanje u društvu drugih ljudi itd.). Za ovaj oblik socijalne anksi-oznosti tipična je zabrinutost oko pokazivanja znakova uznemirenosti, kao što su: drhtanje, crvenjenje, znojenje i sl. (Mattick & Clarke, 1998).

Međutim, iako je reč o širokoj upotrebi ove podele socijalne anksioznosti, nalazi istraživanja, koja su sprovedena na kliničkim uzor-cima (ispitanici sa dijagnostifikovanim socijalno-anksioznim poreme-ćajem – socijalnom fobijom), sugerišu na postojanje više od dve klase socijalnih situacija u kojima se ispoljava socijalna anksioznost. Drugim

rečima, postavlja se pitanje: da li dve forme socijalne anksioznosti dovoljno precizno i obuhvatno reprezentuju socijalne situacije u kojima se pojavljuju socijalni strahovi? Da bi se dobio odgovor na ovo pitanje, potrebno je osvrnuti se na rezultate sprovedenih istraživanja na kliničkoj populaciji.

3.2. Istraživanja na kliničkim uzorcima

Podaci iz studije Holta i saradnika (Holt, Heimberg, Hope, & Liebowitz, 1992), koja je sprovedena na uzorku od devedeset jednog (91) socijalno-fobičnog ispitanika, ukazuju da se socijalne situacije (njih 17) koje izazivaju socijalne strahove, mogu grupisati u četiri široka domena:

1) situacije *formalnog govora i interakcija* (gluma, izvođenje ili držanje govora pred publikom; saopštavanje izveštaja pred grupom; govor na sastanku; učestvovanje u malim grupama);

2) situacije *neformalnog govora i interakcija* (odlazak na zabavu, organizovanje zabave, upoznavanje nepoznatih ljudi, pozivanje nekoga koga ne poznajemo dobro itd.);

3) socijalne interakcije koje zahtevaju *asertivnost, odnosno borbu za vlastita prava* (razgovor sa ljudima od autoriteta, izražavanje neslaganja ili neodobravanja prema ljudima koji se ne poznaju dovoljno dobro, vraćanje robe u prodavnicu, odupiranje visokom pritisku prodavca);

4) situacije u kojima osoba oseća da je neko *posmatra i procenjuje* (npr. dok nešto radi, piše, jede, pije i sl.).

Safren sa saradnicima (Safren, Turk, & Heimberg, 1998), u nastojanju da utvrdi faktorsku strukturu Skale socijalne fobije (Social Phobia Scale; SPS) i Skale za procenu anksioznosti u socijalnim interakcijama (Social Interaction Anxiety Scale;SIAS; Mattick & Clarke, 1998), organizuje istraživanje na uzorku od 167 ispitanika kojima je dijagnostifikovana socijalna fobija. Ove skale su odabrane jer predstavljaju široko korišćene instrumente za merenje anksioznosti u socijalnim interakcijama (SIAS), kao i za procenu straha od procene drugih tokom aktivnosti izvođenja ili aktivnosti koje podrazumevaju tuđu opservaciju (opservaciona socijalna anksioznost/situacije izvođenja). Ove istraživače je interesovalo da li ajtemi u okviru ovih skala mere različite aspekte socijalne anksioznosti. Rezultati konfirmatorne faktorske ana-

lize nisu potvrdili dvofaktorski model socijalne anksioznosti, dok su nalazi eksplorativne faktorske analize pokazali trofaktorsko rešenje. Ti faktori su identifikovani kao:

- 1) *interakcijska anksioznost;*
- 2) *anksioznost zbog posmatranja drugih;*
- 3) *strah da će drugi primetiti simptome anksioznosti.*

Ovi podaci sugerišu da je interakcijska socijalna anksioznost jednodimenzionalni konstrukt, dok je opservaciona socijalna anksioznost multidimenzionalna. Drugim rečima, strah od posmatranja drugih i strah da će drugi primetiti simptome anksioznosti, odražavaju različite aspekte socijalne anksioznosti. Safren sa saradnicima zaključuje da, iako se svrstavaju u istu kategoriju, ove socijalne strahove treba procenjivati odvojeno. Ovo bi značilo da se neki ljudi mogu plašiti posmatranja drugih (dok obavljaju određenu aktivnost), ili samo da će drugi primetiti njihove simptome anksioznosti, dok se drugi, recimo, mogu plašiti obe klase situacija. Pored navedenih rezultata, podaci hijerarhijske regresione analize pružili su početne dokaze da ova tri faktora predstavljaju različite aspekte jednog faktora višeg reda, tj. socijalne anksioznosti. Autori zaključuju da je prilikom procene socijalne fobije potrebno uključiti sva tri domena socijalnih situacija/strahova. Iako je većina ajtema značajno zasitila jedan od tri faktora, pružajući time dokaze o trofaktorskom rešenju, sedam ajtema (17.5%) je imalo saturaciju na više faktora. To znači da su pomenuti ajtemi odražavali situacije koje mogu uticati na pojavu više od jedne forme socijalne anksioznosti. Na primer, ajtem „Postajem nervozan ukoliko moram da razgovaram sa nekim ko je autoritet“ imao je zasićenja na dva faktora. To ukazuje da „ova situacija uključuje komponentu socijalne interakcije (razgovor sa drugom osobom i interakciju sa njom), ali i komponentu izvođenja (strah da će nadređena osoba primetiti znake nervoze)“ (Safren et al., 1998, p. 452). Na kraju, Safren sa saradnicima zaključuje da SIAS i SPS ne sadrži sve moguće situacije u kojima se pojavljuju socijalni strahovi. Prema njima, SPS ne sadrži mnoge stavke koje procenjuju različite situacije javnog govora (npr. prezentovanje na sastanku, držanje zdravice na venčanju). Stoga, predlažu da se naredne studije usmere ka utvrđivanju šireg dijapazona socijalno pretećih situacija.

Nastavljajući tamo gde je stao, Safren sa saradnicima (Safren et al., 1999) proverava faktorsku strukturu Liboviceve skale socijalne anksioznosti (Liebowitz Social Anxiety Scale, LSAS; Liebowitz, 1987). LSAS-a obuhvata subskale za procenu straha i izbegavanja u situacija-

ma koje uključuju socijalnu interakciju i izvođenje/posmatranje drugih. Uzorkom je obuhvaćeno 382 socijalno-fobična ispitanika. Rezultati konfirmatorne faktorske analize nisu potvrdili dvofaktorsku strukturu instrumenta, ukazujući na postojanje potrebe za daljim ispitivanjem strukture LSAS-a. Nalazi eksplorativne faktorske analize upućuju na četvorofaktorsko rešenje, a faktori su imenovani na sledeći način:

- 1) *socijalna interakcija* (razgovor sa nepoznatim i manje poznatim osobama);
- 2) *javni govor* (npr., izveštavanje o nečemu pred grupom);
- 3) *posmatranje od strane drugih* (npr., pisati dok neko to posmatra);
- 4) *jedenje i pijenje u javnosti* (npr., jesti sa drugima u javnim prostorijama).

Ovi faktori su pokazali zadovoljavajuću konvergentu i diskriminativnu validnost. Autori izvode zaključak da postoje četiri globalne kategorije socijalnih strahova koje se procenjuju LSAS-om. Takođe, nalazi sugerišu da su, u socijalnim interakcijama, anksioznost i izbegavanje unidimenzionalni, dok su anksioznost i izbegavanje, koji se vezuju za izvođenje i posmatranje – višedimenzionalni. Rezultati o unidimenzionalnosti i višedimenzionalnosti merenih konstrukata u skladu su sa podacima iz prethodne studije (Safren et al., 1998). Shodno dobijenim podacima, Safren smatra da skor, koji se dobija primenom subskale za merenje anksioznosti i izbegavanja u situacijama izvođenja/posmatranja drugih, ne predstavlja dovoljno osetljivu meru zbog multifaktorske prirode socijalnih strahova. Naime, Safren pokazuje da taj zbirni rezultat može biti prilično heterogen. Na primer, socijalno-fobični ispitanik, čiji se primarni strah odnosi na situacije posmatranja, ali koji se ne plaši ili ne izbegava javni nastup ili javno jedenje i pijenje, dobio bi nizak skor na ovoj subskali. Stoga, Safren predlaže da se skorovanje LSAS-a vrši na osnovu dobijene četvorofaktorske strukture instrumenta.

U cilju ispitivanja multidimenzionalne prirode socijalne fobije, Peruđi i saradnici (Perugi et al., 2001), na uzorku od 153 osobe sa dijagnozom socijalne fobije, primenjuju LSAS. Za razliku od rezultata prethodne studije, podaci ovog istraživanja pokazuju da LSAS ima petofaktorsku strukturu. LSAS faktori su sledeći:

- 1) *interpersonalna anksioznost;*
- 2) *anksioznost prilikom formalnog govora ili razgovora;*
- 3) *stranac/autoritet anksioznost;*
- 4) *anksioznost zbog jedenja, pijenja dok drugi posmatraju;*
- 5) *anksioznost dok se radi nešto dok drugi posmatraju.*

Rezultati faktorske analize pokazuju jasno izdvajanje dimenzije interpersonalne anksioznosti, dok, sa druge strane, anksioznost izvođenja uključuje još četiri dimenzije. Iako se zaključci donekle razlikuju u odnosu na nalaze istraživanja Safrena i saradnika (Safren et al., 1999), ono što im je zajedničko jeste nalaz da je interakcijska anksioznost jednodimenzionalna, dok je anksioznost izvođenja/posmatranja multifaktorska. Perudi razlike u podtipovima anksioznosti izvođenja pripisuje različitim postupcima uzorkovanja i različitom broju ispitanika.

Ono što je zajedničko ovim faktorsko-analitičkim studijama jeste identifikovanje faktora koji uključuju:

- 1) socijalnu anksioznost u interakcijama (Safren et al., 1998, 1999);
- 2) strahove koji se odnose na to da osoba bude posmatrana ili da drugi primete njenu anksioznost (Perugi et al., 2001; Safren et al., 1998);
- 3) anksioznost u javnom nastupu (Perugi et al., 2001; Safren et al., 1999).

Iako su ove studije pružile korisne informacije za identifikovanje i razumevanje osnovnih dimenzija socijalno-anksioznog poremećaja ili situacija u kojima se javljaju socijalni strahovi, postoje dva važna ograničenja koja sprečavaju generalizaciju znanja u ovoj oblasti. Prvo, sve gore citirane studije oslanjaju se na selektivne kliničke uzorke, a ne na velike uzorke iz populacije koji su dovoljno reprezentativni. Stoga, upitna je generalizabilnost dobijenih nalaza. Drugo, nijedan od modela, koji su konceptualno izvedeni ili indentifikovani eksplorativnom faktorskom analizom, nisu testirani niti podržani rezultatima konfirmatorne faktorske analize.

Uočivši ove nedostatke, Koks i saradnici (Cox, Clara, Sareen, & Stein, 2008) sprovode studiju na ogromnom uzorku ispitanika. Naime, istraživanjem obuhvataju dva uzorka. Prvi predstavlja nacionalno reprezentativni uzorak (N = 9282) iz kog su selektovani pojedinci sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja (njih 1123). Koks deli ovaj poslednji uzorak split half metodom na dva dela, kako bi odvojeno sproveo eksplorativnu i konfirmatornu faktorsku analizu (N = 537 i N = 526). Drugi uzorak čini 36,984 neinstitucionalizovana pojedinca iz opšte kanadske populacije, starijih od 15 godina. Ispitanici su imali zadatak da procene da li je 13 socijalnih situacija kod njih ikada izazvalo osećanje anksioznosti, uplašivosti ili nelagodnosti. Neki od primera

situacija su: biti na sastanku s nekim ili ući u sobu u kojoj su drugi već prisutni. Dobijena je snažna empirijska podrška za trofaktorsko rešenje. Ono se ogledalo u tri situaciona domena:

- 1) *strahovi od socijalne interakcije;*
- 2) *strahovi od opservacije;*
- 3) *strahovi od javnog nastupa.*

Ono što predstavlja veliku prednost ovog istraživanja je to što je ovaj trofaktorski model dobijen eksplorativnom faktorskom analizom, ali je dalje proveren i verifikovan uz pomoć dve odvojene konfirmatorne faktorske analize. Takodje, podaci iz ovog istraživanja pokazuju da pojedinci sa generalizovanim socijalno-anksioznim poremećajem (oni koji ispoljavaju značajan distres u 7 ili više socijalnih situacija, od ukupno 13) imaju veću verovatnoću ispoljavanja strahova u socijalnim interakcijama i strahova u situacijama posmatranja, a sve to u poređenju sa osobama za koje je tipična negeneralizovana forma pomenutog poremećaja (ispoljavanje naglašenog distresa u 6 ili manje situacija). I ne samo to. Za osobe sa generalizovanim socijalno-anksioznim poremećajem tipičan je strah od javnog nastupa, plus preostale dve forme socijalnih strahova.

Situacije koje reprezentuju različite vrste socijalnih strahova prikazane su u narednoj tabeli (Tabela 1).

Tabela 1

Rezultati konfirmatorne faktorske analize (prema Cox et al., 2001, p. 482)

STRAHOVI OD DRUŠTVENE INTERAKCIJE	STRAHOVI OD OPSERVACIJE	STRAHOVI OD JAVNOG NASTUPA
Upoznavanje novih ljudi (0.94)	Raditi, a pritom biti posmatran od strane drugih (0.75)	Pričanje/odgovaranje na času (1.10)
Odlazak na zabave (0.79)	Pisati/jesti, a biti posmatran (0.74)	Gluma/izvođenje (0.45)
Biti na sastanku s nekim (0.75)	Polaganje ispita/intervjua (0.69)	
Razgovor sa ljudima koji su nepoznati (0.66)	Razgovor sa ljudima od autoriteta (0.70)	
	Korišćenje javnog toaleta (0.54)	

Napomena. Brojevi u zagradi predstavljaju standardizovane parametre procene dobijene na osnovu konfirmatorne faktorske analize.

Mora se napomenuti da su rezultati Koksove studije u skladu sa kategorizacijom strašljivih socijalnih situacija, koja se nalazi u okviru aktuelnog dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje. Podsećanja radi, prema DSM-5, situacije koje izazivaju socijalni strah uključuju interakcije, opservacije i javni nastup (APA, 2013).

Zanimljiv je podatak da je anksioznost od javnog govora (Public speaking anxiety – PSA; forma straha od javnog nastupa) najčešći oblik socijalnog straha i da jedna u pet osoba ispoljava ovaj vid anksioznosti (Leary & Kowalski, 1995). Takođe, kod 97% osoba sa socijalno-anksioznim poremećajem registrovan je naglašen nivo anksioznosti od javnog govora (Beidel & Turner, 2007; prema Bartholomay & Houlihan, 2016).

I dok postoji veliki broj rezultata istraživanja na temu utvrđivanja klase situacija (koje izazivaju određene socijalne strahove) na uzorcima odraslih pojedinaca sa socijalno-anksioznim poremećajem, generalizacija nalaza na populaciju dece i adolescenata sa ovim poremećajem je problematična. Naime, postoje kontekstualni i razvojni činioci koji utiču na razlike između odraslih i mladih (npr., život sa roditeljima, promene u strahovima koje su povezane sa uzrastom i mogućnostima za izbegavanje). Imajući u vidu navedeno, Kodal sa saradnicima (Kodal et al., 2017) prepoznaje važnost ispitivanja modaliteta strahova i izbegavanja kod mladih sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja. U tu svrhu, sprovedeno je istraživanje na uzorku od 131 ispitanika starosti od 8 do 15 godina, od čega je 55% bilo devojčica ($M = 12.00$; $SD = 2.00$). Svi ispitanici su odabrani zbog ispunjavanja kriterijuma prisustva socijalno-anksioznog poremećaja. Eksplorativnom faktorskom analizom bile su obuhvaćene 22 socijalne situacije, pri čemu su postojala dva skora za svaku od njih – strah od situacije i izbegavanje situacije. Rezultati faktorske analize su pokazali da se mogu identifikovati tri faktora koja definišu tri vrste socijalnih strahova. To su:

1) „*izvođenje* (npr., pisanje po tabli, davanje izveštaja ili čitanje naglas pred odeljenjem, odgovaranje na pitanja na času, muzičke i atletske performanse);

2) *opservacija* (npr., šetnja hodnicima, čas fizičkog, rad ili igranje sa grupom dece itd.);

3) *interakcija* (npr., razgovor sa osobom koju ne poznaješ dobro, postavljanje pitanja nastavniku ili traženje pomoći od njega i sl.)“ (Kodal et al., 2017, p. 44).

Može se zaključiti da su ove forme socijalnih strahova slične onim koji su dobijeni na uzorcima odraslih sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja (socijalne fobije).

Na osnovu svega do sada izloženog, može se uočiti prilična konzistentnost u klasifikacijama situacija koje provociraju pojavu socijalnih strahova kako na uzorcima odraslih, tako i na uzorcima dece iz kliničke populacije. Ako se uzme u obzir dimenzionalna priroda socijalno-anksioznog fenomena, onda se može zaključiti da se socijalna anksioznost kao crta ličnosti manifestuje kroz tri forme – socijalna anksioznost u interakcijama, opservaciona socijalna anksioznost i anksioznost od javnog nastupa. U trenutnoj literaturi, evidentno je da postoji nedostatak istraživanja na temu modaliteta socijalne anksioznosti na nekliničkim uzorcima. Stoga, postoji potreba za takvim studijama jer bi njihovi nalazi omogućili validiranje iznetog zaključka.

4. TEORIJE I MODELI SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI

U cilju prikaza značajnih teorija i modela socijalne anksioznosti (i socijalne fobije), odabrani su oni koji se mogu razvrstati u tri grupe:

- 1) evolucione teorije;
- 2) interpesonalne teorije;
- 3) model baziran na revidiranoj Teoriji osetljivosti na potkrepljenje.

4.1. Evolucione teorije socijalne anksioznosti

Tokom evolucije, ljudi su razvili pripremljenost za sticanje različitih strahova i fobija prema situacijama i objektima koje su ugrožavajuće (Seligman, 1971). Ohman i Dimberg (Ohman & Dimberg, 1978) proširuju ovu ideju i ističu da ljudska bića imaju urođeni strah od besnih lica. Oni smatraju da su facijalne ekspresije besa povezane sa bolnim i potencijalno opasnim posledicama (i to ne samo u ranoj istoriji čovečanstva već i u individualnim iskustvima većine ljudi). Opravdano su pretpostavili da su izrazi besa pozitivno povezani sa strahom, dok su izrazi sreće negativno. Empirijski rad ovih autora podržao je ideju da su ljudska bića, pri suočavanju sa pretnjama društvene prirode, geniski pripremljena da dožive anksioznost. Stoga, iz evolucionističke perspektive, socijalna anksioznost se posmatra kao način suočavanja sa ugrožavajućim međuljudskim kontekstom. Zbog sposobnosti da uspostavi i održi veze između pojedinaca, ali i između pojedinaca i društvene grupe, ona predstavlja adaptivno obeležje ličnosti jer je razvijena i utkana u psihički život ljudi, što povećava šanse za preživljavanje i produžetak vrste. Na nivou poremećaja, socijalna anksioznost gubi ovaj potencijal.

Razradu Selidžmenovog shvatanja socijalne anksioznosti nastavili su evolucionistički orijentisani teoretičari. Tako, na primer, Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) socijalnu anksioznost posmatraju kao način održavanja kohezije u društvu, odnosno kao pojavu izazvanu konkurencijom (status i resursi) (Gilbert, 2001). Liri i Kovalski (Leary & Kowalski, 1995) iznose shvatanje da je osnovna svrha socijalne ank-

sioznosti negovanje socijalne inkluzije i smanjenje rizika od isključenja iz društvene grupe ili odbijanja od strane drugih ljudi. Za razliku od pomenutih shvatanja, Baternorova (Buttermore, 2009) smatra da socijalna anksioznost nije predispozicija za reagovanje samo na jednu vrstu društvenih situacija (takmičenje/dominacija ili afilijativnost), već predstavlja opšti adaptivni odgovor na širi spektar društvenih situacija, kojima je zajednička karakteristika mogućnost dobijanja negativne procene od drugih. Slično tome je i shvatanje o komplemetaranoj prirodi socijalne anksioznosti, po kome ovaj fenomen uključuje i kompetitivnu i afilijativnu stranu ljudskog funkcionisanja (Gilboa-Schechtman, Shachar, & Helpman, 2014). I na kraju, Karasevičeva i Kihlmajerova (Karasewich & Kuhlmeier, 2020) smatraju da socijalna anksioznost nastaje kao ishod uslovne adaptacije – razvija se tokom ranog detinjstva kao odgovor na ugrožavajuće društvene stimulse i predstavlja način suočavanja sa određenim društvenim kontekstom tokom odraslog doba. Pomenuti pregled razvoja pogleda na fenomen socijalne anksioznosti, kao i neka dodatna tumačenja, opširnije su dati u razradi teorijskih pristupa, koja čini ovo poglavlje.

4.1.1. Psihobiološka teorija socijalne anksioznosti

Jedna od najuticajnijih evolucionih teorija socijalne anksioznosti je Psihobiološka teorija socijalne anksioznosti (i socijalne fobije) (Gilbert, 2001; 2014; Trower & Gilbert, 1989). U skopu ove teorije predložena su dva modela – Model procesiranja informacija (Trower & Gilbert, 1989) i Procesni model socijalne anksioznosti (Gilbert & Trower, 2001).

Centralna postavka u okviru psihobiološke teorije Trauera i Gliberta (Trower & Gilbert, 1989) jeste da je socijalna anksioznost psihološki mehanizam, proizvod naše evolucije, te predstavlja adaptivno obeležje koje se zadržalo u repertoaru psihičkog života ljudi, a sve zbog sposobnosti da održi koheziju hijerarhijski strukturisanih društvenih grupa. Iz perspektive ove teorije, socijalna fobija nastaje kao posledica neadekvatnog funkcionisanja dva opšta biološka i komplementarna sistema – sistema odbrane i sistema sigurnosti. Oba sistema omogućavaju ispunjavanje bioloških i društvenih motiva, ishod su filogenetskog razvoja ljudske vrste i njihova osnovna funkcija je preživljavanje. Dakle, ovi autori nastoje da objasne da socijalna anksioznost i socijalna

fobija proizilaze iz aktiviranja evoluiranih mehanizama za rešavanje pretnji unutar vrste (konspecifičnih pretnji), koje su igrale vitalnu ulogu u razvoju društvenih grupa.

Trauer i Glibert, osim razrade evolucione postavke socijalno-anksioznog fenomena, razvijaju i Model procesiranja informacija kao pomoćnog okvira u odgovorima na pitanja, poput: kako socijalno-anksiozni pojedinci obrađuju spoljašnje i unutrašnje informacije, kako izvode zaključke o ličnoj pretnji i kako pokušavaju da se nose sa takvom pretnjom?

Sistem odbrane

Sistem odbrane predstavlja filogenetski stariji/primitivniji oblik borbe za preživljavanje u odnosu na sistem sigurnosti. Njegov nastanak vezuje se za specifičnu genuzu socijalnih odnosa, tj. za nastanak društvenih grupa gde su dominacija i hijerarhija moći glavni oblici ustrojstva i funkcionisanja.

Veoma rano u evoluciji, preci koje delimo sa drugim primatima, verovatno su živeli u malim grupama, sastavljenim prvenstveno od rođaka kojima je dominirao jedan član, tzv. Alfa grupe (Boehm, 2011). U takvoj organizaciji života, resursi su se nalazili na jednoj centralnoj lokaciji i to je pospešivalo takmičenje između članova grupa. Da ne bi dolazilo do prejakog konflikta, odnosi između članova formirani su i regulisani po principu socijalnog ranga ili hijerarhije moći.

Osnovna funkcija sistema odbrane je percepcija i procena potencijalnih pretnji koje dolaze od drugih i ugrožavaju opstanak pojedinca. Te pretnje se vezuju za ugrožavanje položaja u grupi ili društvenog statusa, ali i resursa koji su potrebni za napredovanje u hijerarhiji. Angažovanje sistema odbrane praćeno je takmičarskim ponašanjem. Ljudi percipiraju druge kao potencijalnu pretnju pa borba za društvenu poziciju zavisi od veština i sposobnosti pojedinca da se odbrani od mogućeg ugrožavanja drugih. Što je veća razlika u pogledu statusa i drugih resursa (npr., bogatstva, titula i sl.), veća je i prednost u odnosu na druge članove grupe, ali i kontrola nad njima. Na taj način povećavaju se razlike i distanca između ljudi. Kod podređenih je prisutan strah od povreda dominantnijih članova grupe, odnosno stah od isključenje iz grupe, što je opet povezano sa strahom od gubitka statusa. Dakle, hijerarhijska organizacija se koncentriše oko potencijalnih povreda i kontrole nad resursima (hrana, seksualni partneri, potomstvo,

društvene pozicije, prijatelji itd.). Struktura grupe se zasniva na pažnji koja je usmerena na najdominantnije. Ovaj način interakcije nazvan je *agonističan* (takmičarski) ili konflikt-orijentisani mod (Chance, 1980; prema Trower & Gilbert, 1989). Ukoliko podređeni ne bi bili u stanju da prepoznaju i predvide ponašanja koja provociraju pretnju, grupa bi bila u stalnom stanju agonizma ili borbe. Stoga, anksioznost sprečava takva ponašanja i doprinosi održavanju hijerarhije grupe. Osim toga, ova anksioznost inhibira kreativno iniciranje i istraživanje, te je u agonističkoj grupi u velikoj meri prisutno pravilo slediti vođu. Na taj način, Trauer i Glibert (Trower & Gilbert, 1989) pretpostavljaju da socijalna anksioznost direktno proističe iz ovog evoluiranog sistema grupnog življenja. Dalje, oni sugerišu da socijalna anksioznost proizilazi iz određenog oblika socijalnog poređenja, pa samim tim, ima funkciju monitoringa sopstvenog ponašanja i procene mogućnosti povreda od strane drugih.

S obzirom na to da se pažnja vrti oko dominantnijih članova grupe, u situacijama potencijalne povrede ili realne povrede, podređeni, da bi obezbedili blizinu sa moćnim drugima, posežu za pokornim ponašanjem. „Tendencija ka vraćanju izvoru pretnje, naziva se *povratno bekstvo*“ (reverted escape; prema Trower & Gilbert, 1989, p. 21). Prema tome, socijalna anksioznost deluje motivaciono tako što, uz submisivne gestove, pokreće akciju vraćanja dominantnijoj osobi (npr., izbegavanje kontakta očima, tiho govorenje, stav tela koji ukazuje na nedostatak samopouzdanja). Pokorno ponašanje na taj način postaje strategija sprečavanja potencijalne agresije dominantnog člana i omogućava podređenom da se vrati i nastavi da živi u blizini nadređenog. Izostanak povratka za sobom povlači izopštavanje iz grupe, što predstavlja jednu od glavnih briga ljudi (Gilbert, 1984; prema Trower & Gilbert, 1989).

Još jedna važna odlika socijalno-anksioznih pojedinaca jeste prolazak kroz stresnog stanja *napregnute spremnosti* (Chance, 1980; prema Trower & Gilbert, 1989). To znači da su oni u stanju stalne pripravnosti i spremnosti da se povuku ili pošalju nepreteće (submisivne) signale moćnijim od sebe. Takvo ponašanje omogućava potčinjenim da zadrže članstvo u grupi i izbegnu dalje spuštanje niz hijerarhijsku lestvicu, čime zadržavaju pristup vitalnim resursima. Takođe, ono obezbeđuje mir i koheziju grupe jer stabilizuje i jača hijerarhijsku strukturu. To, zauzvrat, smanjuje nivo stresa kod članova grupe. Stoga, „u razvoju društvenih grupa u kojima su centralni odnosi moći, socijalna anksioznost postaje vitalna komponenta“ (Trower & Gilbert, 1989, p. 22).

Sistem sigurnosti

Nastanak ovog sistema vezuje se za potpuno drugačiju organizaciju društvenog života, a ona se naziva *hedonistički* (saradnički) mod (Chance, 1980; prema Trower & Gilbert, 1989). U hedonističkom režimu, resursi su raspršeni u okruženju. Članovi grupe, da bi došli do njih, moraju održavati koheziju grupe kroz angažovanje i negovanje udruženih aktivnosti, tj. formiranjem egalitarne strukture (Pierce & White, 1999). Na osnovu toga, ovaj način življenja podrazumeva da odnosi među ljudima funkcionišu po principu saradnje i prijateljskih stavova i osećanja. U takvim društvenim grupama drugi se doživljavaju kao izvor sigurnosti, podrške i pomoći.

Sa filogenetske tačke gledišta, sistem sigurnosti nastaje kasnije u odnosu na sistem odbrane. Prepoznavanje prijateljskih i neprijateljskih postupaka drugih ljudi, ima funkciju kontrole aktivnosti sistema odbrane. Suština sistema sigurnosti sastoji se u negovanju saradnje i uzajamne podrške. To se postiže izražavanjem prijateljskog ponašanja – osmesima, zagrljajima, poljupcima, rukovanjem, pozdravima i sl. Na taj način sistem pokreće pristupajuće ponašanje, koje za cilj ima udruživanje zajedničkih napora, a sve zarad ostvarivanja različitih ciljeva. Ovakva grupna dinamika omogućava smanjenje distance između ljudi. Kako se odnosi zasnivaju na osećanju sigurnosti, pripadnosti, prihvatanja, poštovanja i cenjenosti, ovakva organizacija života osigurava zadovoljenje ne samo bioloških nego i psiholoških potreba. Naime, ovakva interakcija omogućava emocionalno vezivanje i formiranje osećanja sigurnosti. Gilbert (Gilbert, 1989; prema Trower & Gilbert, 1989) smatra da hedonistički mod i sistem privrženosti (osećanjem emocionalne vezanosti, prihvatanja i sigurnosti), čine sistem sigurnosti.

Sistem sigurnosti ima važnu ulogu u deaktiviranju sistema odbrane. To znači da aktivacija sistema sigurnosti podrazumeva inhibiciju primitivnih formi društvene interakcije (hostilno-dominantnih). Stoga, kako bi osoba imala osećaj pripadnosti, ponašanja koja proizilaze iz sistema sigurnosti imaju za cilj da privuku pozitivnu pažnju drugih, ali i omogućće određeni prestiž (Gilbert, 2001, 2014). Privlačenje pozitivne pažnje drugih ostvaruje se nastojanjima osobe da bude procenjena kao sposobna, poželjna i korisna na određeni način. Ako uspe u svojim nastojanjima, ona od drugih dobija pozitivne signale, poput: simpatija, naklonosti, podrške i odobravanja. To deluju umirujuće jer stvara osećaj sigurnosti i jača pozitivnu sliku o sebi. Drugim rečima, osobe određenih kvaliteta imaju

socijalnu podršku, što ljude može da motiviše da se takmiče za pozitivnu socijalnu pažnju (Gilbert, 1989). Stoga, hedonistički ili saradnički orijentisani način interakcije zasniva se na sposobnosti stvaranja odnosa u kojima će biti međusobnog ulaganja (npr., prijatelji će se podržavati, braniti i deliće resurse).

Dakle, kada je kod ljudi angažovan sistem sigurnosti, oni traže osećaj pripadnosti i priznanje, a ne dominaciju ili submisivnost. Bitno je napomenuti da hedonistički mod podrazumeva vezivanje za grupu slanjem signala o tome šta se može ponuditi drugima (pokazivanje talenata, kompetencija, veština i sl.), a ne čime se drugi mogu ugroziti. Stoga, ključna razlika između hedonističkog i agonističkog moda jeste u tome što se prvi zasniva na nagrađivanju, a drugi na kažnjavanju (Trower & Gilbert, 1989).

Istraživački nalazi pokazuju da hedonistički mod interakcije uključuje kooperaciju, intervencije u cilju rešavanja konflikta, formiranje savezništva sa osobama različitog društvenog statusa, te da su uobičajena ponašanja ljudi socijalno pristupanje i iniciranje kontakata, pokazivanje velikodušnosti itd. (videti Tone et al., 2019). Takođe, ponašanja iz repertoara hedonističke interakcije povećavaju osećaj pripadnosti, ali doprinose i razvoju, održavanju i poboljšanju dugoročnih odnosa (videti Tone et al., 2019).

Neminovno je da funkcionisanje složenog društvenog života iziskuje kompatibilno funkcionisanje oba sistema. U zavisnosti od zahteva grupe i situacije, pojedinci bi trebalo da poseduju fleksibilnost u angažovanju različitih načina ponašanja (od takmičarstva do saradnje). Prema tome, u zavisnosti od situacije koja signalizira da li će drugi biti prijateljski (prihvatajući) ili neprijateljski (kritički) nastrojeni, efikasno socijalno funkcionisanje zavisi od sposobnosti da se aktiviraju ponašanja iz oba moda (Tone et al., 2019). Problem naglašeno socijalno-anksioznih osoba je pristrasnost u proceni društvenih interakcija. Čak i one situacije koje bi većina procenila kao sigurne, oni posmatraju kroz prizmu agonističkog moda, odnosno kao preteće (Gilbert, 2014; Trower & Gilbert, 1989). Zbog toga gube potencijalno ojačavajuća i prijatna iskustva u odnosima sa drugim ljudima. Takvi pojedinci su zabrinuti zbog mogućih psihičkih povreda, odnosno da će ih drugi proceniti kao inferiorne ili nedostojne, da će ih posramiti ili poniziti (Gilbert, 2000b, 2007).

Dakle, Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) smatraju da agonističan mod ili sistem odbrane deluje kroz procese procene i suočavanja, te navodi da socijalno-anksiozne osobe druge doživljavaju

kao neprijateljske i dominantne i da se plaše njihovih negativnih ocena. Ovakvi pojedinci mogu ispoljavati pokornost i povlačenje, a na nivou poremećaja i primitivnije akcije poput bekstva i izbegavanja povrede. Socijalno-anksiozna osoba nije u stanju da regrutuje još jedan evoluirani mehanizam za društvene odnose, tzv. hedonistički mod (sistem sigurnosti), u kojem su društvene grupe strukturirane u smislu saradnje, jednakosti i uzajamne podrške.

Iz ovoga se može zaključiti da je optimalni nivo socijalne anksioznosti najkorisniji u socijalnim interakcijama jer, u zavisnosti od karakteristika društvenog konteksta, omogućava fleksibilnu promenu procene i ponašanja. Socijalna anksioznost ne obezbeđuje adekvatnu percepciju socijalnih signala, kao ni odgovora na njih. Drugim rečima, umereni socijalni strah koji većina ljudi doživljava povremeno kao odgovor na stvarne socijalne pretnje ili izazove, ima adaptivnu vrednost. Tako se (iz ugla ove teorije) socijalna fobija tumači kao učestalije i izraženije mobilisanje sistema odbrane od onoga što je potrebno i korisno, kao i gubitak sposobnosti detekcije prijatanih aspekata odnosa sa drugima i uključivanja u njih. Socijalno-fobična osoba, psihološki je zatvorena u odbrambeni sistem, tako da su njeni sistemi procene i suočavanja usmereni na sagledavanje različitih pretnji i gubitka statusa (resursa) u neprijateljskom i konkurentnom svetu, ali i na odbranu od takvih opasnosti (Trower & Gilbert, 1989). Ovakvim osobama nedostaje sposobnost sagledavanja socijalnog okruženja kao nečeg što odlikuje zajedništvo, sigurnost, prijatnost i toplina.

Trauer i Gilbert pokušavaju da ukažu na to „da je socijalna anksioznost barem delimično prikladna za konkurentsko/odbrambeno okruženje i odnose u meri u kojoj pomaže pojedincu da preživi (iako teško napreduje), ali je neprikladna u kooperativnom/bezbednom okruženju i odnosima“ (Trower & Gilbert, 1989, p. 23). Drugim rečima, socijalna anksioznost predstavlja defanzivno obeležje ličnosti, ima adaptivnu vrednost, utemeljenu na sistemu dominacije i potčinjavanja (Gilbert, 2014).

4.1.2. Model procesiranja informacija

Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989), u težnji da objasne kako aktivacija biološkog odbrambenog mehanizma za borbu sa kon-specifičnim pretnjama utiče na procene i suočavanja, razvijaju *Model*

procesiranja informacija. Ovaj model uključuje hipotezu o urođenoj sposobnosti prepoznavanja pretnje. Naime, pretpostavlja se da je socijalna anksioznost usko povezana sa biološki pripremljenim „mentalitetom ili mentalnim sklopom“ (Gilbert, 1989), koji uključuje tendenciju da se društvene grupe doživljavaju kao hijerarhijski strukturisane, sa odnosima dominacije i pokornosti, selektivnog opažanja i tumačenja signala, usredsređivanja na self koji je pod pretnjom (kako je self percipiran u očima drugih), kao i preduzimanja određenih postupaka sa ciljem odbrane selfa tokom borbe za očuvanje statusa. U okviru ovog modela ističe se nedovoljno razvijena sposobnost za angažovanjem drugog, biološki pripremljenog mehanizama („hedonistički mentalitet“), što rezultira prenaglašavanjem kompetitivnih aspekata međuljudskih odnosa, a uz minimiziranje saradničkih i podržavajućih obeležja socijalnih interakcija.

U okviru ovog modela, Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) postuliraju postojanje dva glavna međusobno povezana procesa u ljudskom socijalnom funkcionisanju. Prvi proces se odnosi na *procenu* i uključuje: prijem, obradu, zaključivanje i evaluaciju. Drugi se pak tiče *koping sistema* i zadužen je za reagovanje. Ovi procesi mogu da funkcionišu na različite načine, a to zavisi od aktiviranih emocija i kognitivnih shema koje utiču na vrstu interpretacije društvenog okruženja i na određeni obrazac reagovanja. Za socijalnu anksioznost je tipična kognitivna shema koja proizilazi iz takmičarskog ili agonističkog moda. Ona se naziva *nadređena shema dominacije* (superordinate dominance schema) – nadređena jer diktira prirodu perceptivne/konceptualne društvene realnosti u okviru koje sva druga opažanja i aktivnosti dobijaju svoje značenje“ (Trower & Gilbert, 1989, p. 24). Najvažnija shema u okviru sheme dominacije je self-shema, jer ona igra centralnu ulogu u socijalnoj anksioznosti. Zapravo, kod socijalne anksioznosti proces procene i kopinga se regrutuju od strane selfa, a sve u cilju procene pretnje po self, ali i da bi se izašlo na kraj s njom.

Nadalje, Trauer i Gilbert smatraju da ljudi razvijaju predikcije potencijalnih poželjnih ili nepoželjnih ishoda (na bazi određenih bihevioralnih i drugih pokazatelja), a onda na osnovu tih predikcija odlučuju kako će se ponašati (Trower & Gilbert, 1989). Na osnovu toga, u sklopu sistema procene i koping sistema, ovi autori postuliraju postojanje ukupno tri vrste *očekivanja*.

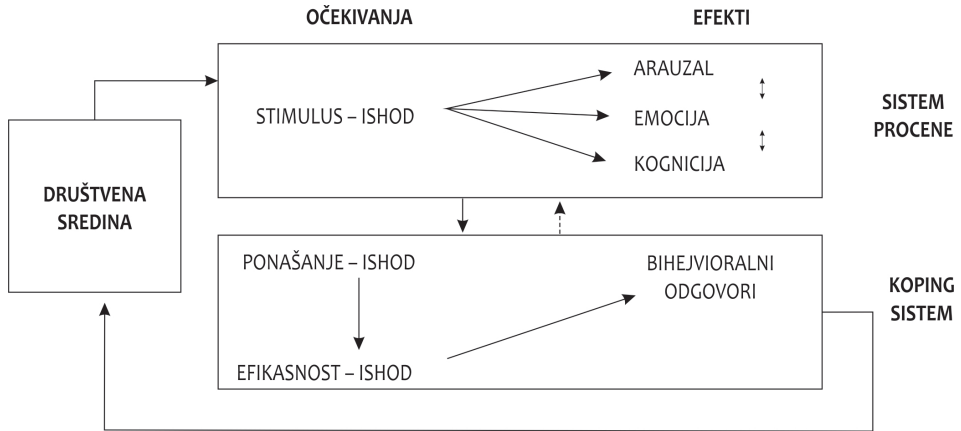
Sistem procene uključuje *stimulus – ishod očekivanja* (npr., predviđanja na osnovu socijalnih znakova koja imaju različite posledice). Kako je sistem procene zadužen za tumačenje i donošenje zaključaka o događaju (može se odnositi na unutrašnje i spoljašnje stimulse), mogući ishod interpretacije i evaluacije različitih stimulusa, kod socijalno-anksioznih osoba, je zabrinutost u vezi sa statusom selfa u hijerarhijski ili takmičarski organizovanom okruženju. Imajući u vidu da je tipična odlika anksioznih ljudi donošenje zaključaka koji se tiču budućnosti, Trauer i Gilbert ove zaključke nazivaju stimulus – ishod očekivanja. Na osnovu njih se vrši predviđanje o tome šta će se dogoditi pri pojavi određenog stimulusa. Jedan deo takvih očekivanja odnosi se na procenu toga kako će drugi evaluirati naše fizičke attribute, ponašanje, kao i ličnost generalno. Kod određenog broja ljudi, ova predviđanja pojavljuju se samo periodično, uz aktivaciju sheme dominacije (samo u nekim socijalno-relevantnim situacijama kao što je važan nastup pred većim brojem ljudi). Međutim, kod naglašeno socijalno-anksioznih osoba, takva očekivanja hronično su prisutna. To za sobom povlači hiperaktivaciju sheme dominacije, što vodi ka hipervigilnosti u monitoringu spoljašnjeg okruženja, koje može biti procenjeno kao potencijalno ugrožavajuće, ali i do učestalog samonadzora sopstvenog ponašanja tokom društvenih interakcija (Trower & Gilbert, 1989). Drugim rečima, socijalno-anksiozni pojedinci opterećeni su percepcijom hostilnih socijalnih znakova (pre će ih uočiti, ali čak i ako su socijalni signali neutralni ili pozitivni pripisaće im negativnu konotaciju – tzv. negativne pristrasnosti u opažanju i tumačenju socijalnih signala). Ovakve osobe su, takođe, zabrinute oko utisaka koje ostavljaju na druge.

Koping sistem obuhvata preostale dve vrste očekivanja:

1) *ponašanje – ishod očekivanja* (predviđanja da će određena ponašanja proizvesti određene posledice);

2) *efikasnost – ishod očekivanja* (predviđanja o tome da li se uspešno mogu izvršiti određene radnje).

Ova očekivanja dovode do određenih rezultata, odnosno efekata u okviru navedenih sistema (videti Sliku 4).

Slika 4. Prikaz uloge sistema procene i koping sistema (i drugih komponenti) kod socijalne anksioznosti (adaptirano prema Trower & Gilbert, 1989, p. 25)

Na nivou očekivanja, a u sklopu sistema procene, *negativni stimuli – ishodi očekivanja* (kod socijalno-anksioznog pojedinca) izazivaju anksiozna iskustva (efekti), koja se mogu definisati u terminima

Kognitivna self-shema odnosi se na dugotrajan i stabilan skup informacija koje se tiču uverenja, iskustva i generalizacije o samom sebi. Self-shema može biti bazirana na sledećim aspektima selfa: fizičke karakteristike (one koje se tiču pola: „Ja sam žena“); socijalni identitet (razne formalne i neformalne uloge osobe, poput: „Ja sam učiteljica“; „Ja sam majka“) i lični identitet (osobine ličnosti, talenti, stavovi, vrednosti i interesovanja: „Ja sam druželjubiva osoba“, „Ja sam talentovana za muziku“, „Ja sam neko ko je zainteresovan za planinarenje“). Znanje osobe o tome ko je i kakva je, centralno je u procesu obrade informacija koje su lično relevantne.

fiziološkog uzbuđenja ili arauzala, emocionalnog doživljaja i kognitivne self-sheme. Tako, na primer, negativno očekivanje u vezi sa stimulusom koji je povezan sa određenim ishodom može biti: „Stimulus x je opasan i uskoro će se pojaviti“, ili konkretnije – „Nadređeni sa posla predstavlja pretnju po moju pozitivnu sliku o sebi i počće da me procenjuje“. Ovakva vrsta očekivanja, na nivou efekata, izaziva *niz fizioloških simptoma* (ubrzano lupanje srca, znojenje itd.), kao i *osećaj napetosti, nerveze, uznemirenosti* zbog doživljaja da je self ugrožen, ali i *aktivaciju kognitivne self-sheme* koja rukovodi trenutnom obradom informacija, što čini da su kognitivni procesi često iskrivljeni na način koji je u

skladu sa self-shemom. To znači da navedeno negativno očekivanje vezano za stimulus – ishod može aktivirati uverenje osobe da je inferiorna, nedovoljno kompetentna i sposobna.

Nakon procene, pojedinac bira bihevioralne odgovore kao posledicu njegovih predviđanja o tome da li može uspešno izvršiti određene aktivnosti (efikasnost – ishod očekivanja). Upravo su ova zapažanja nastala pod uticajem prognoza o posledicama određenog ponašanja (ponašanje – ishod očekivanja). Posledice određenog ponašanja mogu biti: odbacivanje, marginalizovanje, sramoćenje, poniženje, ostavljanje utiska nekompetente osobe i sl. Drugim rečima, socijalno-anksiozna osoba bira koping strategiju na osnovu toga *šta može i šta treba da uradi* da bi odbranila self koji je u opasnosti. Na primer, pojedinac predviđa da *bi trebalo* intenzivirati pripremu i da bi ona *trebalo* da dovede do uspešnog rešavanja poslovnog zadatka i da on *može* to da iznese, te da će takav sled događaja uslediti odbranom selfa pred rizikom od dobijanja negativnih evaluacija datih od strane šefa. Stoga, osoba preduzima takvu vrstu aktivnosti (ili strategiju prevladavanja) kako bi zaštitila self.

Na osnovu svega može se zaključiti da je glavna funkcija socijalne anksioznosti povećanje osetljivosti pojedinca na pretnje i izbegavanje „napada“ koji bi rezultovali gubitkom statusa. U socijalnoj anksioznosti fokus je na budućim „napadima“.

Funkcija sistema procene i koping sistema

U daljoj razradi modela, pozivajući se na shvatanja drugih autora o njihovoj funkciji, Trauer i Gilbert nastoje da objasne glavnu funkciju sistema procene i koping sistema. Naime, prema Karveru, ovi sistemi su „dva sastavna dela jednog obuhvatnijeg samoregulišućeg ili kibernetičkog modela sa glavnom funkcijom negiranja ili minimiziranja razlika između dve procenjene vrednosti“ (Carver, 1979; Carver & Scheier, 1984; prema Trower & Gilbert, 1989, p. 25). Drugim rečima, jedna vrednost se procenjuje i upoređuje sa referentnom vrednošću ili standardom, sa svrhom utvrđivanja da li postoji diskrepanca između njih. Da bi bilo jasnije o čemu je reč, Trauer i Gilbert navode da se, u predstavljenom modelu na Slici 3, opisana funkcija pripisuje samo sistemu procene. Ukoliko nema diskrepance, neće biti ni dalje preduzetih aktivnosti. U slučaju postojanja nesklada, biće aktivirana ponašanja u cilju smanjenja razlika, što predstavlja funkciju koping sistema. Bitno je reći da se ovaj proces samoregulacije ne odvija u nedogled i da može biti prekinut zbog različitih uslova. Kada se prekine, vrši se procena verovatnoće smanjenja nesklada i to na osnovu trenutne situacije

i resursa osobe. Ako je ishod ove procene povoljan, nastavlja se proces smanjenja diskrepance. Međutim, ako rezultat nije pozitivan, osoba odustaje od pokušaja redukcije nesklada (Trower & Gilbert, 1989).

Da bi pojasnili gore izneto, Trauer i Gilbert navode Šlenkerovo i Lirijevo (Schlenker & Leary, 1982) shvatnije socijalne anksioznosti koje se zasniva na opisanom modelu samoregulacije. Šlenker i Liri smatraju da je u socijalnoj anksioznosti fokus na diskrepanci između željenog self-identiteta (standarda) i niskog očekivanja i da će se takav self-identitet konstruisati ili održati. Što je ova diskrepanca veća, izražena je i socijalna anksioznost, ali je i verovatnoća da će se pojedinac isključiti iz daljeg smanjivanja diskrepance, veća.

Međutim, postoje i drugi teoretičari čije se shvatanje socijalne anksioznosti temelji na nekoj vrsti diskrepance. Naime, u većini modela socijalne anksioznosti (tačnije socijalne fobije), određena vrsta neslaganja čini srž socijalno-anksioznog fenomena. Na primer, u Lirijevom modelu samoprezentacije (Leary, 2001a; 2010), kognitivno-bihejvioralnim modelima Klarka i Velsa (Clark & Wells, 1995) i Hofmana (Hofmann, 2007), navodi se nesklad između pojedinčeve želje da živi spram standarda drugih ljudi i percepcije njegove sposobnosti da to učini. U nekim drugim modelima (npr. Moscovitch, 2009; Rapee & Heimberg, 1997), naglašava se strah da self nije dovoljno sposoban za ispunjavanje društvenih očekivanja, odnosno tvrdnja da postoji jaz između percepcije tuđih očekivanja i mentalne predstave osobe o sebi (ali onakve kakvu je vide posmatrači).

U Gilbertovom evolutivnom modelu (Gilbert, 2001), socijalna anksioznost je opisana kao tendencija da se društvene situacije vide kao konkurentne, i, s tim u vezi, prisutan je nesklad između uverenja o tome šta je neophodno u borbi za visok društveni status i nečije opažene sposobnosti da to učini. Stoga, Gilbert (2001) tvrdi da je socijalna anksioznost vrsta takmičarske anksioznosti, izazvane u kontekstima gde pojedinac sebe vidi bez dovoljno poželjnih atributa koji su potrebni za takmičenje i borbu za viši položaj u hijerarhiji. Iz toga proizilazi doživljaj inferiornosti i podređenosti u odnosu na druge, a to je praćeno doživljajem da postoji rizik od gubitka statusa i kontrole nad društvenim resursima. Dakle, potencijalni gubitak statusa je glavna opasnost, tj. okidač socijalno-anksioznog ponašanja. Zato, ispoljavanje straha, povlačenje i, generalno, submisivno ponašanje, imaju zadatak da pošalju poruku da osoba ne predstavlja pretnju po dominantne druge i da spreče ili ograniče štetu proisteklu iz takvih socijalnih interakcija.

Mnoga bezbedonosna ponašanja, identifikovana kao bihevioralni deo socijalne anksioznosti, verovatno su deo strategije odbrane putem slanja submisivnih znakova.

Imajući ovo u vidu, može se reći da socijalna anksioznost ima dve primarne funkcije:

- 1) prepoznavanje pretnji koje dolaze od osoba višeg socijalnog statusa;
- 2) regulisanje pristupajućeg ili izbegavajućeg ponašanja u situacijama interakcije sa takvim pojedincima.

Povećavajući senzitivnost na statusne razlike i regulišući ponašanje pristupanja i izbegavanja, socijalna anksioznost smanjuje rizik od štete koja može nastati tokom interakcije sa „moćnim“ drugima. Prema tome, tokom evolucije, prepoznavanje dominacije i agresivnosti je postao bitan faktor u preživljavanju jedinke. Submisivan odgovor i povlačenje u tom smislu predstavljaju neku vrstu odbrane od mogućih posledica koje bi nastale ako se ne bi umirila agresivnost druge jedinke (Gilbert, 2001).

Nivoi funkcionisanja osobe

Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) idu još jedan korak dalje, iznoseći shvatanje o tri nivoa funkcionisanja pojedinca, u zavisnosti od interpersonalne strategije ili skupa pravila za postizanje cilja (standarda). Ti nivoi funkcionisanja su sledeći:

1) na prvom nivou postoje dve podvrste ciljeva:

a) prvi se odnosi na postizanje dominantnog položaja ili povećanja resursa u novom ili postojećem odnosu (npr., izboriti se za dominantnu poziciju u poslovnom odnosu ili ojačati već postignuti nadređeni položaj nad kolegom);

b) drugi predstavlja održavanje dominantnosti u već postojećoj konstelaciji odnosa (npr., sačuvati već postignut status na poslu). Strategija koja se koristi za postizanje ovih ciljeva je agresivno i hostilno ponašanje kad god se primeti da se drugi ponašaju na nedovoljno podređen način. Na osnovu ovoga, Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) iznose hipotezu po kojoj je kod socijalno-anksioznih osoba prisutna potreba za većom dominacijom i višim statusom u odnosu na druge, što istovremeno čini komponentu poželjnog self-identiteta. Međutim, kod njih je prisutna i sumnja/nisko očekivanje da će uspeti u tome, iz čega proističe veća anksioznost kada se pokuša sa primenom

dominantne strategije. Što je veća diskrepanca između navedenih stvari, izraženija je i anksioznost, ali i odustajanje od ostvarenja postavljenog cilja/standarda. Drugim rečima, ako se pokuša sa strategijom dominacije, očekuje se neuspeh. Da bi se spečio potencijalni gubitak statusa, socijalno-anksiozne osobe se zadovoljavaju već postojećom pozicijom. Upravo je poslednje navedeno, cilj drugog nivoa funkcionisanja.

2) Cilj ili standard drugog nivoa je izbegavanje povrede ili odbacivanja od strane dominantnijih drugih, kao i zadržavanje položaja koji je blizu takvih članova grupe (npr., biti poslušan i podređen drugima koji su na višoj poziciji). Interpersonalna strategija je izražena kroz tendenciju vraćanja izvoru pretnje (povratno bekstvo), odnosno usvaja se model ponašanja koji se karakteriše pokornošću i zadovoljenjem podređenim položajem. Ukoliko ova strategija ne urodi plodom, od nje se odustaje i biraju se odbrambene opcije koje služe zadovoljenju primitivnijih i bazičnih potreba, što predstavlja cilj trećeg nivoa funkcionisanja.

3) „Kada strategija pokoravanja ne funkcioniše, onda osoba, da bi izbegla pretnju dominantnijih od sebe, poseže za primitivnijim formama ponašanja, kao što su: borba, bekstvo, zamrzavanje, nesvestica, kamuflaža ili njihova kombinacija. U ekstremnim slučajevima (npr., u stanjima depresije) dolazi do potpunog odustajanja od borbe za opstanak“ (Trower & Gilbert, 1989, p. 27).

Rukovodeći se karakteristikama opisanih nivoa funkcionisanja i njihovih ciljeva, Trauer i Gilbert predlažu razvrstavanje ljudi u tri kategorije, te izvode još nekoliko hipoteza. Naime, po njima, *dominantni tipovi ljudi* (npr., narcistične ličnosti) karakteristični su po visoko izraženim socijalnim veštinama u primeni dominantne strategije ponašanja, sve u interesu postizanja, povećanja ili održavanja nadređenog položaja (cilj prvog nivoa). Drugi tip ljudi, *tip podređenih sledbenika* (npr., socijalno-anksiozne osobe ili zavisne ličnosti), zauzimaju srednji ili niži rang u odnosu na prve i mogu se prepoznati po izraženijim socijalnim veštinama koje podrazumevaju primenu submisivne strategije ponašanja (cilj drugog nivoa). Trećem tipu ili *tipu usamljenog introverta* (npr., socijalna izolacija, izbegavanje i shizoidni poremećaj ličnosti) bila bi svojstvena težnja ka zadovoljavanjem bazičnih ciljeva za preživljavanjem i izbegavajuće ponašanje (cilj trećeg nivoa). Ovaj tip bi bio prepoznat i po nedostatku mnogih socijalnih veština.

Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) smatraju da socijalno-anksiozni pojedinci ne doživljavaju samo dominantne članove društvene grupe kao preteće, već i podređene, za koje smatraju da imaju

potencijala da se kreću u hijerarhiji naviše. Prema takvim individuama, oni imaju drugačiju strategiju ponašanja. Ta strategija podrazumeva prikriivanje anksioznosti i znakova slabosti i ranjivosti, jer će suprotno ponašanje pružiti priliku podređenom da ostvari dominaciju u određenoj situaciji.

Uzimajući u obzir ovaj troslojni ili hijerarhijski okvir funkcionisanja ljudi u kompetitivnom društvenom kontekstu, moguće je generisati i hipoteze koje se tiču vrsta socijalnih fobija. S obzirom na to da je Model procesiranja informacija Trauera i Gilberta nastao u vreme kada je bila priznata podela socijalne fobije na specifičnu (diskretnu) i generalizovanu, ovi autori su pretpostavili da je dominantan tip ljudi podložniji razvoju specifičnih fobija. Objašnjenje ove hipoteze ide u pravcu razvijenosti socijalnih veština ove klase ljudi. Naime, kod njih se pojavljuje socijalni strah samo u situacijama u kojima dolazi do izražaja specifična socijalna veština (npr., strah od javnog govora). Kako u većini društvenih situacija pokazuju razvijene socijalne veštine, oni su vulnerabilni samo na pojedine ili specifične društvene okolnosti. S druge strane, druga kategorija ljudi (tip podređenih sledbenika) ima problem sa širim repertoarom socijalnih veština. Iz toga proizilazi očekivanje da će se socijalni strahovi pojaviti i učvrstiti u većini društvenih situacija. Pored toga, Trauer i Gilbert (Trower & Gilbert, 1989) navode da je moguće očekivati i razvoj specifičnih fobija kod ljudi koji spadaju u tip podređenih sledbenika. Kod njih se razvoj specifičnih fobija odvija na dva načina:

- 1) kada na sebe uzmu ostvarenje cilja prvog nivoa (kao što je npr. javni govor), a pri tome obavljaju zadatak sa niskim očekivanjem uspeha i velikim očekivanjem rizika (dobijanje pretećeg odgovora);

- 2) kada je njihova strategija umirivanja agresivnosti kod dominantnih osoba (submisivnim ponašanjem) neuspešna, postaju meta moćnijih od sebe. U ovim situacijama moguća su i ponašanja kao odraz trećeg nivoa funkcionisanja (npr., bekstvo ili zamrzavanje).

Jedno od skorašnjih istraživanja (Tone et al., 2019) bilo je inspirisano Trauerovim i Gilbertovim shvatanjem socijalno-anksioznog fenomena i nivoa interpersonalnog funkcionisanja. Toune je sa saradnicima, na uzorku od 122 ispitanika iz studentske populacije, uz korišćenje Igre zatvoreničke dileme (the Prisoner's Dilemma game), testirala ukupno tri hipoteze. Prva hipoteza se odnosila na to da je socijalna anksioznost povezana sa davanjem prioriteta statusnim ili konkurentskim ciljevima u odnosu na druge, hedonistički orijentisane društvene

ciljeve, poput pripadnosti zajednici ili pomoć/podrška drugima. Drugo očekivanje vezano je za to da bi, u takmičarskom društvenom kontekstu koji nudi mogućnost za dominantna ponašanja, socijalna anksioznost trebalo da bude povezana sa vulnerabilnošću na distress, bez obzira na to da li pojedinac na kraju dela na dominantan način. Treća pretpostavka tiče se nesklada između željenog i očekivanog ishoda. Preciznije, što je diskrepantniji željeni ishod (npr., održavanje ili povećanje socijalnog statusa ili pripadnosti) od očekivanog ishoda (npr., poniženje ili odbijanje), veća je verovatnoća da će socijalno-anksiozna osoba smanjiti gubitke i da će sa rizične takmičarske strategije preći na sigurniju, koja je opet u agonističnom modu. Na primer, umesto da se ponaša dominantno ili saradnički, osoba bira sigurniju strategiju koja će doneti potencijalno manje nagrada, ali i manje gubitaka, a to su bezbedonosna ponašanja (Tone et al., 2019).

Rezultati ovog istraživanja su dokazali da postoji značajna pozitivna korelacija između socijalne anksioznosti i procene važnosti ostvarenja takmičarskih ciljeva ($r = .24$, $p = .006$). Iako je u pitanju mali efekat, on je statistički značajan, te se moglo zaključiti da je prva hipoteza potvrđena. Drugim rečima, nalazi su pokazali da je viši nivo socijalne anksioznosti praćen većom poželjnošću konkurentskih ciljeva u odnosu na kooperativne. Pri tome se mora napomenuti da nije bilo značajnog moderatorskog efekta (polu ni godina) ispitanika na dobijenu relaciju.

Druga hipoteza, koja je uključivala predikciju u pravcu povezanosti između veće socijalne anksioznosti i doživljaja naglašenog distressa tokom igre, a uz manje pozitivnih osećanja prema saigraču nakon igre, dobila je parcijalnu potvrdu. Konkretno, viša socijalna anksioznost bila je značajno pozitivno (ali nisko) povezana sa doživljajem veće nervoze i besa prema saigraču tokom igre ($r = .25$ i $r = .19$, $p = .005$). Međutim, nije zabeležena značajna korelacija između nivoa socijalne anksioznosti i smanjenja pozitivnih osećanja prema saigraču nakon završetka igre ($r = -.05$, $p = .58$).

Prema trećoj hipotezi bilo je za očekivati da će socijalna anksioznost biti povezana sa češćim angažovanjem u ponašanjima tokom igre, sa željom da se zadrži ili poboljša socijalni status. Međutim, dobijeni podaci ne pružaju dokaze o umirujućem ponašanju među učesnicima sa naglašenom socijalnom anksioznošću. Umesto toga, njihovo ponašanje se uklapa u obrazac koji bi mogao da odražava hladan interpersonalni stil ili samozaštitno izbegavanje moguće eksploatacije.

Sve u svemu, dobijeni nalazi su uglavnom u skladu sa Psihobiološkom teorijom socijalne anksioznosti (Gilbert, 2001; 2014; Trower & Gilbert, 1989).

4.1.3. Empirijska provera Psihobiološke teorije socijalne anksioznosti

Jedna od glavnih kritika Psihobiološke teorije socijalne anksioznosti (Gilbert, 2001; 2014; Trower & Gilbert, 1989) jeste izvođenje tvrdnji i pretpostavki, prvenstveno oslanjanjem na istraživačku literaturu o neljudskim primatima i na rezultate studija dominantnog i pokornog ponašanja kod drugih vrsta, pri čemu je manje pažnje posvećeno istraživanjima o afilijativnosti i drugim pozitivnim interakcijama. Ta ograničenost reflektuje se i na empirijske nalaze na temu interpersonalnog stila ponašanja socijalno-anksioznih osoba. Preciznije rečeno, jedan deo studija pruža empirijsku potvrdu pojedinih pretpostavki koje proizilaze iz ove teorije, dok, drugi deo, osvetljava drugačiju stranu socijalno-anksioznog fenomena.

Kao što je ranije objašnjeno, prema Psihobiološkoj teoriji Gilberta i saradnika, submisivno ponašanje predstavlja glavnu interpersonalnu strategiju socijalno-anksioznih osoba. Ova sklonost u ponašanju tumači se kao sličnost sa podređenim članovima određenih životinjskih vrsta koje pokušavaju da izbegnu fizičku povredu ili blokadu vitalnim resursima. Za razliku od njih, kod ljudi se javlja zabrinutost zbog psihičkih povreda (npr., poniženje, sramoćenje, odbacivanje i sl.) i s tim u vezi strah od gubitka statusa. Ako je socijalna anksioznost povezana sa strahom od moćnijih drugih i gubitka statusa, onda predviđanja idu u pravcu da će socijalno-anksiozne osobe sebe doživljavati kao inferiorne, da će ispoljavati pokorna odbrambena ponašanja i samim tim imati percepciju da ih drugi doživljavaju kao relativno nisko pozicionirane u društvu. Postoje empirijski podaci koji nam pokazuju da su to tipična ponašanja i doživljaji kod socijalno-anksioznih kako u kliničkoj, tako i u nekliničkoj populaciji (Gilbert, 2000a). Takođe, socijalno-anksiozne osobe, umesto da ističu mogućnost za napredovanjem u hijerarhiji, sklonije su naglašavanju svog podređenog statusa (npr. Trower, Sherling, Beech, Harrop, & Gilbert, 1998).

U izvesnom broju istraživanja, povlačenje (Weeks et al., 2009), ispoljavanje sigurnosnih ili bezbedonosnih ponašanja (Terburg et al., 2016; Weeks, Heimberg, & Heuer, 2011), izbegavanje ili smanjenje

kontakta očima, redukovano iniciranje razgovora, kao i izbegavanje određenih situacija (Wells et al., 1995), predstavljaju osnovne indikatore socijalne anksioznosti. U Gilbertovoj studiji (Gilbert, 2000b) u kojoj su učestvovalе dve grupe ispitanika (studentska i grupa depresivnih pojedinaca), zabeležena je visoka korelacija između straha od negativne evaluacije i socijalno-anksiozne dispozicije i submisivnog ponašanja.

Pored toga, inhibicija besa je povezana sa socijalnim rangom, odnosno, drugim rečima, podređeni se suzdržavaju od ispoljavanja besa nad moćnijima od sebe (Fournier, Moskowitz, & Zuroff, 2002). U jednom istraživanju (Erwin, Heimberg, Schneier, & Liebowitz, 2003), uzorkom je bilo obuhvaćeno 234 ispitanika sa klinički značajnim nivoom socijalno-anksioznih simptoma. Nalazi pokazuju da su ove osobe manifestovale naglašenu depresiju i bes, kao i slabiju regulaciju besa u poređenju sa kontrolnom grupom. Za razliku od toga, u istraživanju gde je korišćen zadatak imaginarnog odbijanja, podaci su sugerisali da je socijalna anksioznost povezana sa povećanim suzdržavanjem od ispoljavanja besa (Breen & Kashdan, 2011). Prilikom tumačenja ovih nalaza potreban je izvestan oprez jer ispoljavanje ili suzbijanje besa zavisi od konteksta. Tako, na primer, socijalno-anksiozni pojedinci mogu biti skloni ka ispoljavanju besa kod kuće i u onim okruženjima u kojima se osećaju bezbedno (npr., u komunikaciji sa supružnikom ili decom), dok je suprotno ponašanje prisutno u pretećim okolnostima (na poslu u interakciji sa šefom). Stoga, iza submisivnog stila socijalno-anksioznih osoba može biti akumuliranog besa, koji se skriva ili ispoljava u zavisnosti od procene pretećeg karaktera situacije.

Uprkos priličnoj empirijskoj potvrdi preferencije submisivnog ponašanja kod socijalno-anksioznih osoba, podaci relativno novijih studija ukazuju na kompleksniju i nijansiraniju sliku o interpersonalnom socijalno-anksioznom stilu. Ovi nalazi sugerišu, pre svega, da strogi fokus na submisivna ponašanja ne uspeva da obuhvati čitav spektar ponašanja povezanog sa socijalnom anksioznošću. Na primer, rezultati istraživanja opravdano grupišu socijalno-anksiozne u dve kategorije spram interpersonalnog stila:

- 1) hladan/svadjljiv način ponašanja (npr., nesposobnost da se drugima pokaže toplina uz izrazitu hostilnost);

- 2) prijateljski/submisivni stil (Cain, Pincus, & Grosse Holtforth, 2010).

Prvi stil ponašanja (manjak topline uz osvetoljubivost) praćen je manjom velikodušnošću prema prijateljima u nizu socijalnih interakcija (Rodebaugh, Heimberg, Taylor, & Lenze, 2015). S druge strane,

u poređenju sa ljudima hladnog međuljudskog stila ponašanja, ljudi sa prijateljsko-submisivnim stilom bolje reaguju na psihoterapiju, jer ispoljavaju manje simptoma i imaju bolju prilagođenost nakon psihoterapije (Cain et al., 2010).

Anksiozne individue ne ispoljavaju samo povišenje u svadljivosti i submisivnosti, nego da njihovo ponašanje varira od afilijativnosti, preko dominantnosti do pokornosti kako tokom jednog događaja, tako i u nizu događaja tokom vremena (Rappaport, Moskowitz, & D'Antono, 2014). Iako ovi podaci nisu specifični samo za socijalnu anksioznost, oni ukazuju na to da se anksiozni pojedinci angažuju u afilijativnim i saradničkim odnosima. Međutim, to čine neselektivno i nepredvidivo i time se udaljavaju od pristupa koji je potencijalno najkorisniji za produblјivanje i unapređenje interpersonalnih relacija.

Na osnovu iznetih podataka, može se zaključiti da je prepoznatljiv znak socijalno-anksioznih osoba – angažovanje u različitim ponašajnim stilovima (od izbegavajućeg, neprijateljskog, dominantnog i submisivnog do afilijativnog i saradničkog). Drugim rečima, promenljivost interpersonalnog stila može poslužiti kao kratkoročna strategija odbrane od negativnih evaluacija drugih. Ono što ostaje nejasno i što bi trebalo razjasniti u narednim istraživanjima jeste stepen do kog kontekst oblikuje kako izbor ponašanja, tako i regularnost u ispolјavanju ponašanja. Ostaje nepoznanica zašto ljudi koji ispoljavaju socijalnu anksioznost različito reaguju u različitim društvenim kontekstima (Brosnan, Tone, & Williams, 2017).

4.1.4. Procesni model socijalne anksioznosti

U nastojanju sveobuhvatnije razrade socijalno-anksioznog fenomena, Gilbert i Trauer (Gilbert & Trower, 2001) predlažu Procesni model socijalne anksioznosti, koji se temelji na evolucionim idejama, ali uključuje i teoriju uma.

Teorija uma je fundamentalna komponenta ljudske kognicije. Veoma je važna za adekvatno socijalno funkcionisanje jer podrazumeva kognitivnu sposobnost prepoznavanja i imenovanja kako sopstvenih, tako i tuđih mentalnih stanja (misli, uverenja, osećanja i namera) (Brüne, 2005). Baron-Koen (Baron-Cohen, 1997) smatra da je teorija uma evoluirala tokom razvoja primata i da predstavlja kognitivnu sposobnost razumevanja kako drugi razmišljaju, a obuhvata i sposobnost

predviđanja tuđeg ponašanja na temelju razumevanja njihovih mentalnih stanja, što je važno za snalaženje u društvenom miljeu. Ova sposobnost se drugačije naziva i „čitanje uma ili misli“ i čini osnovu metakognicije – „Ja mislim da on misli“ (mentalna reprezentacija prvog reda) ili „Osoba X misli da osoba Y misli“ (mentalna reprezentacija drugog reda). Empirijski podaci (Baron-Cohen, Jolliffe, Mortimore, & Robertson, 1997; Shamay-Tsoory, Tomer, Berger, Goldsher, & Aharon-Peretz, 2005) ukazuju na postojanje dve komponente teorije uma – kognitivna komponenta ili kognitivna teorija uma (prepoznavanje namera i uverenja drugih ljudi) i afektivna komponenta ili afektivna teorija uma (procena emocionalnih stanja drugih).

Gilbert (Gilbert, 1989; prema Gilbert & Trower, 2001) naglašava važnost razlikovanja projekcije od empatije, što je usko vezano za razumevanje socijalne anksioznosti. Projekcija podrazumeva korišćenje sopstvenih osećanja i misli prilikom procene mentalnih stanja drugih. S druge strane, razumevanje da drugi možda ne misle i ne osećaju kao mi je povezano sa empatijom. U socijalnoj anksioznosti akcenat je na jednoj od formi samosvesnosti, koja se može izraziti kroz sledeću rečenicu: „Kako ja mislim da izgledam u očima drugih“ (Gilbert & Trower, 2001, p. 264). Svesnost o sebi kao objektu u očima drugog, nesumnjivo je nužna i značajna komponenta socijalno-anksioznog doživljaja. Ova komponenta čini čoveka vulnerabilnim na reakcije drugih, a mišljenje o tome kako drugi misle o nama zavisi od naših procena sopstvene vrednosti. To znači da je za socijalnu anksioznost karakteristično projektovanje negativne slike o sebi. Konkretno, socijalno-anksiozna osoba je sklona pretpostavkama da i drugi ljudi imaju negativno mišljenje o njoj.

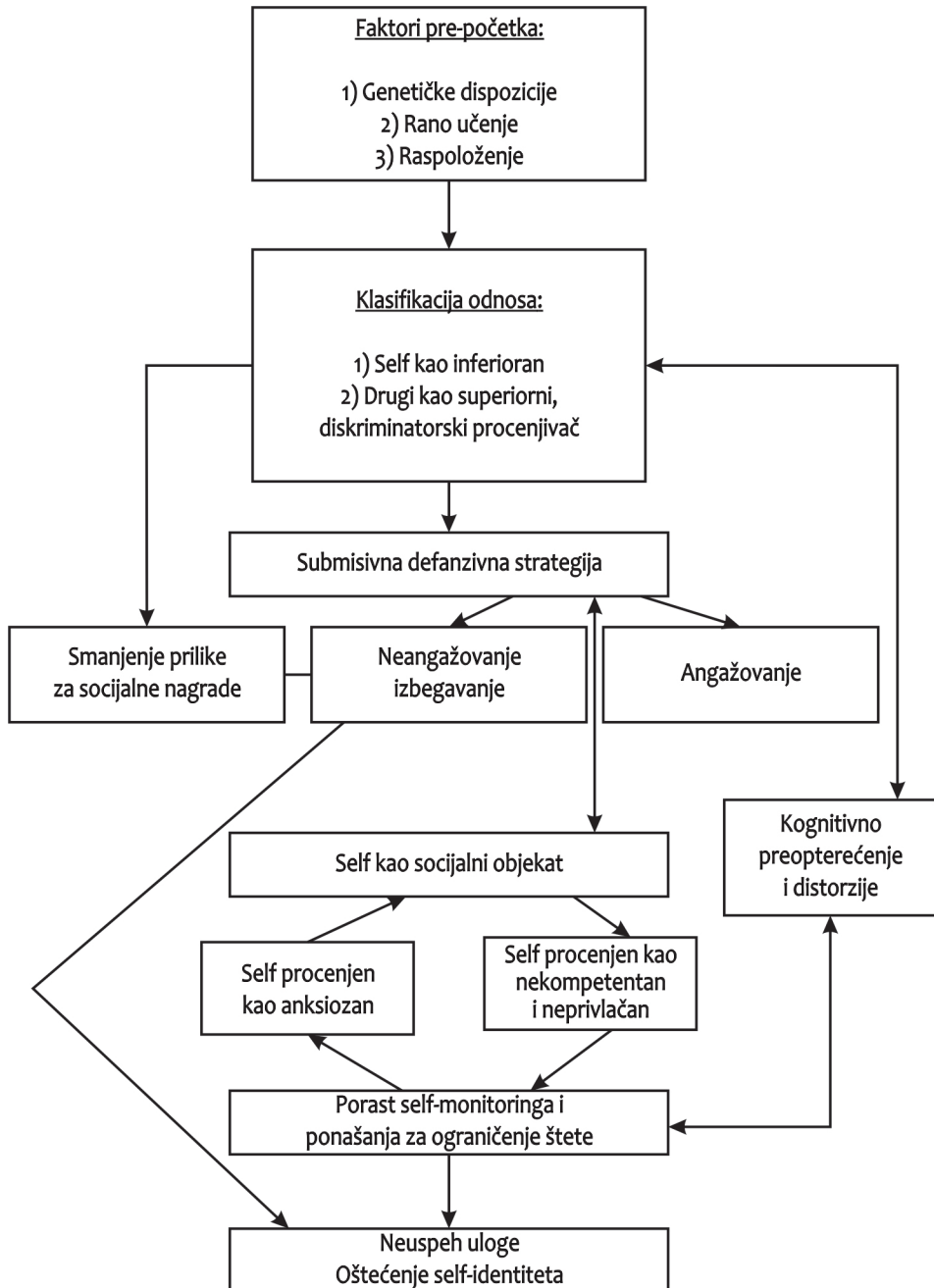
U jednom od istraživanja, registrovana je visoka korelacija ($r = .80$) između mera negativnih samoevaluacija (npr., „Sebe vidim kao neadekvatnu osobu“) i mera koje ukazuju na negativna uverenja o tuđim evaluacijama (npr., „Mislim da me drugi vide kao neadekvatnu osobu“) (Goss, Gilbert, & Allan, 1994). Takođe, Gilbert (Gilbert, 2000b) izveštava o tome da je socijalna anksioznost (kod studenata i u grupi depresivnih ispitanika) u velikoj meri povezana sa razmišljanjem da drugi gledaju na osobu sa visine i da je procenjuju kao manje vrednu.

Upravo je sposobnost tačne procene mentalnih stanja drugih usko povezana sa razvojem socijalne anksioznosti. Studije relativno novijeg datuma, pokazuju da osobe, sa socijalno-anksioznim poremećajem, ispoljavaju kognitivne nedostatke koji ometaju njihovu spo-

sobnost tačnog tumačenja mentalnih stanja drugih (Hezel & McNally, 2014; Washburn, Wilson, Roes, Rnic, & Harnkess, 2016). Za razilku od toga, nalazi druge grupe istraživača (Lenton-Brym, Moscovitcha, Vidović, Nilsen, & Friedman, 2018), koji su koristili dve grupe ispitanika iz nekliničke populacije (nisko i visoko socijalno-anksiozne studente), sugerišu na nepostojanje razlika u teoriji uma između pomenutih grupa. Ukratko, ovo istraživanje beleži suptilno oštećenje dekodiranja kod visoko socijalno-anksioznih studenata pri mentalizaciji neutralno valentnih stimulusa. Međutim, oni ne ispoljavaju nikakvo oštećenje u pogledu rasuđivanja. Imajući u vidu kontekst prethodnih empirijskih nalaza (uključivanje kliničkog uzorka), može se zaključiti da, samo nivo izraženosti socijalne anksioznosti koji je dovoljno „ozbiljan“, može značajno uticati na ometanje teorije uma.

Kako se teorija uma razvija, osoba postaje svesna sebe kao socijalnog objekta, ali i počinje da doživljava emocije koje su povezane sa procenama selfa od strane drugih (sram, stid, socijalnu anksioznost itd.). Preciznije rečeno, osoba postaje svesna impresija koje ostavlja na druge ljude i njihovih reakcija. Stoga, teorija uma čini se posebno korisnom za razumevanje šta drugi misle i osećaju u vezi sa nama, ali i za predviđanje našeg uspeha u socijalnim relacijama (npr., da li ćemo druge impresionirati, da li ćemo biti atraktivni i sl.).

Procesni model socijalne anksioznosti pruža okvir za objašnjenje socijalne anksioznosti, bazirane na evoluiranim mentalnim mehanizmi-ma i koja proizilazi iz određenih sekvenci defanzivnog procesiranja i suočavanja. Model je prikazan na Slici 5.

Slika 5. Procesni model socijalne anksioznosti
(adaptirano prema Glibert & Trower, 2001, p. 268)

U okviru prikazanog modela, Gilbert i Trauer (Gilbert & Trower, 2001) navode ukupno osam procesa: *klasifikacija odnosa, dilema, anksiozni self kao neprivlačan, ograničenje štete, usmeravanje pažnje ka unutra, kognitivno preopterećenje, kognitivne distorzije i povratne informacije*. Autori su nastojali da prikažu i opišu interakciju između urođenih odbrambenih procesa i različitih afektivnih, kognitivnih i bihevioralnih komponenti socijalne anksioznosti. Po njihovom mišljenju, ove procese je teško jasno razdvojiti, jer deluju kao integrisana celina.

1) Proces 1: Klasifikacija odnosa

Ključni element pri aktiviranju socijalne anksioznosti jeste percepcija (svest) o tome gde pojedinac sebe vidi (posmatra) na lestvici društvenih odnosa. Okidač pojave socijalne anksioznosti jeste anticipacija ili realna situacija koju osoba klasifikuje kao takmičarsku sa inferiornim i superiornim akterima i sa procenom mogućnosti gubitka statusa. To znači da socijalno-anksiozne osobe imaju karakterističnu kognitivnu shemu koja ih čini sklonijim da sebe procenjuju u nižem položaju u odnosu na ostale. Osim toga, ovakav vid procene za sobom povlači uverenje da drugi diskriminišu one koji nisu socijalno poželjni ili su anksiozni.

Tendencija socijalno-anksioznih individua da pozicioniraju sebe niže u odnosu na druge, evidentirana je i empirijski (npr. Leary & Kowalski, 1995). Takođe, istraživanja na temu teorije uma i socijalno-anksioznog fenomena sugerišu da socijalno-anksiozni čvrsto veruju da ih drugi negativno vrednuju, odnosno smatraju da se oni niže pozicioniraju u pogledu privlačnosti, samopouzdanja i kompetentnosti (npr. Gilbert, 2000b).

Gilbert i Trauer (Gilbert & Trower, 2001) smatraju da, kod socijalno-anksioznih osoba, postoje tri grupe faktora koji su zaduženi za formiranje karakterističnog kognitivnog seta. Ti faktori se mogu grupisati na sledeći način:

- 1) faktori genetike;
- 2) rano učenje;
- 3) pozadinska stanja (npr., raspoloženje, fiziološko stanje i sl.).

Faktori genetike tiču se, pre svega, genski predisponiranih osobina ličnosti koje se dovode u vezu sa većom sklonošću ka razvoju submisivnih strategija ponašanja u socijalnom okruženju. Takve osobine ličnosti povezuju se sa bihevioralnom inhibicijom, plašljivošću i stid-

ljivošću (Gilbert & Trower, 2001). Ovo shvatanje Gilberta i Trauera može se potkrepiti brojnim podacima iz raznih izvora, a koji idu u prilog pozitivnoj povezanosti socijalne anksioznosti i osobina koje uključuju inhibiciju ponašanja i izbegavanje povreda ili kazni. Takve osobine su, recimo: stidljivost (Prior, Smart, Sanson, & Oberklaid, 2000), neuroticizam i negativni afektivitet (Naragon-Gainey & Watson, 2011), bihejvioralna inhibicija (Schwartz, Snidman, & Kagan, 1999) i sistem bihejvioralne inhibicije (npr. Ranđelović, 2016; Ranđelović & Ćirović, 2020; Ranđelović & Želeskov Đorić, 2017). S druge strane, postoji negativna povezanost između socijalne anksioznosti i osobina ličnosti u čijoj osnovi se nalazi pristupajuće ili nagrađujuće ponašanje, kao što su ekstraverzija i pozitivni afektivitet (Naragon-Gainey & Watson, 2011; Spinhoven, Elzinga, van Hemert, de Rooij & Penninx, 2014), ali i sistem bihejvioralne aktivacije (Ranđelović & Ćirović, 2020).

U interakciji sa temperamentom, *rano učenje* čini okosnicu u formiranju i održavanju sklonosti ka socijalno-anksioznom ponašanju. U procesu socijalizacije, postupci odraslih i vršnjaka, u okviru i van

Senzorno-procesna osetljivost predstavlja crtu ličnosti ili odliku temperameta. Podrazumeva povećanu osetljivost centralnog nervnog sistema i dublju kognitivnu obradu stimulusa različite prirode (fizičkih, socijalnih i emocionalnih). Ovu tendenciju karakteriše pauziranje radi provere u novim situacijama, veća osetljivost na suptilne stimuluse, kao i povećana negativna i pozitivna emocionalna reaktivnost. Pojedinci sa ovim obeležjem ličnosti se nazivaju visoko senzitivne osobe (highly sensitive persons; HSPs). Empirijski podaci pokazuju da se 15-20% populacije može smatrati visoko senzitivnim (Aron & Aron, 1997).

porodičnog konteksta, a koji se, pre svega, odnose na učestalu kritiku i odbacivanje, mogu učiniti da deca postanu preosetljiva na određene vrste društvenih stimulusa i neuspeha, a mogu doprineti i slabijem razvoju socijalnih veština. Ova Gilbertova i Trauerova (Gilbert & Trower, 2001) tvrdnja ima čvrsto utemeljenje u empirijskim podacima. Na primer, u kontekstu averzivnog okruženja odrastanja deteta, određene crte ličnosti mogu biti moderator varijable u smislu da pojačavaju efekte nepogodnog okruženja na doživljaj negativnih emocija i socijalnog povlačenja. U nastojanju da pojasne tu vezu, Aronova i kolege (Aron, Aron, & Davies, 2005) izveštavaju o tome da su visoko senzitivne individue više po-

gođene okruženjem iz detinjstva jer su, u suštini, visoko reaktivne na sve događaje. Drugim rečima, crta ličnosti, koju Aronovi nazivaju senzorno-procesna osetljivost (Aron & Aron, 1997), odgovorna je za pojačano nepovoljno doživljavanje određenih aspekata okoline, što dalje doprinosi naglašenom negativnom afektivitetu i društvenom povlače-

nju. U jednom od istraživanja bračnog para Aron (Aron & Aron, 1997), registrovana je interakcija između senzorno-procesne osetljivosti i roditeljskog okruženja. Naime, odrasli sa visoko izraženom crtom senzorno-procesne osetljivosti, koji su imali nesrećno detinjstvo, izveštavali su o većoj negativnoj emocionalnosti i socijalnoj zatvorenosti, dok su se odrasli, sa izraženom pomenutom crtom, ali srećnim detinjstvom, malo razlikovali u pogledu ovih karakteristika.

U seriji eksperimentalnih studija (Gunnar, 1994; Nachmias, Gunnar, Mangelsdorf, Hornik Parritz, & Buss, 1996), pokazano je da deca sa inhibiranim stilom ponašanja (ili temperamentom), bez obzira na njihovu afektivnu vezanost sa majkom (sigurna ili nesigurna), novim situacijama pristupaju postepeno, ali uz adrenalinske reakcije. Međutim, samo je kod inhibirane dece, sa nesigurnim afektivnim obrascem, zabeležen porast kortizola. Sumirajući podatke iz raznih istraživanja na ovu temu, Stenzburova (Stansbury, 1999) zaključuje da, kod odraslih, postoje dva puta koja vode ka hipereaktivnosti adrenokortikalnog sistema (što se povezuje sa anksioznošću i depresijom) – preko temperamenta i preko nedovoljno optimalne majčinske brige tokom ranog života. Međutim, ovaj autor zaključuje da bi „veći deo varijanse bio zabeležen proučavanjem interakcije ove dve varijable tokom ranog razvoja“ (Stansbury, 1999, p. 41).

Rano učenje može uticati na razvoj socijalne anksioznosti (učenje socijalno-anksioznog ponašanja tokom ranih godina života). Upravo i neke od sledećih teorija potvrđuju da je socijalna anksioznost naučen odgovor na određene društvene stimulse, bilo preko klasičnog ili operantnog uslovljavanja (npr. Mattick, Page, & Lampe, 1995) ili putem vikarijskog učenja (Bandura, 1982). Prema ovim teorijama, socijalna anksioznost može biti rano naučeni oblik ponašanja koji se stiče klasičnim uslovljavanjem, tj. povezivanjem socijalnih stimulusa (npr., biti posmatran od strane drugih) i sa averzivnim iskustvima (npr., biti vređan, kritikovan ili na neki drugi način obezvređen). Razvoj socijalne anksioznosti putem vikarijskog učenja, podrazumevalo bi učenje socijalno-anksioznog ponašanja posmatranjem tuđeg ponašanja takve vrste (Bandura, 1982). Tako bi deca, čiji roditelji ispoljavaju socijalno-anksiozno ponašanje, trebalo da nauče taj oblik odgovora na određene društvene situacije.

Treći faktor, pozadinska stanja, uključuje trenutna i prolazna stanja koja mogu uticati na način na koji vidimo određenu situaciju. Na primer, loše raspoloženje i različita fiziološka stanja, poput iscrpljivosti,

bolesti, umora i sl., mogu pojačati tendenciju osobe da socijalne relacije proceni kao preteće. Zbog depresivnog raspoloženja i ekstravertna osoba može drugačije proceniti događaje u kojima inače u uobičajenim okolnostima uživa (npr., zabave sa velikim brojem ljudi), te kao ishod te procene može odlučiti da ih se kloni jer se oseća socijalno-anksiozno (Gilbert & Trower, 2001).

2) Proces 2: Dilema

Ukoliko se kao ishod prethodnog procesa javi klasifikacija društvenog odnosa kao takmičarskog, sa pratećom procenom selfa kao manje vrednog u odnosu na druge, osoba će se naći u dilemi – da li da se uključi u interakciju ili ne? Bilo koju odluku da donese, pojedinac je svestan loših strana. Ako se uključi u razgovor ili inicira sastanak sa potencijalnim partnerom, može se suočiti s mogućnošću da će to uraditi na nedovoljno dobar način, te da će doživeti sram ili odbijanja. Ukoliko se ne angažuje, osoba i dalje nastavlja da bude socijalni objekat u društvenoj „areni“. Prema tome, ona je svesna da je drugi mogu evaluirati na nepovoljan način zbog njene pasivnosti (npr., zbog ćutanja) i pripisati joj epitete neprivlačnosti, nezanimljivosti i nesigurnosti (Gilbert & Trower, 2001). Na ovaj način, postoji stalna dinamika između straha od nedostatka poželjnih karakteristika i veština, s jedne, te želje za odobravanjem i interesovanjem od strane drugih, s druge strane.

Sve u svemu, mogući su gubici i od upuštanja i od neupuštanja u određenu socijalnu relaciju. Ako izostane pitanje o izlasku sa atraktivnom osobom, pojedinac neće znati da li bi uspeo u ostvarenju svog cilja. Takođe, usled nesigurnog pristupa takvoj osobi, pojedinac rizikuje da bude negativno procenjen i odbijen. Ovo predstavlja tipičnu situaciju konflikta dvostrukog odbijanja u kojoj se mora učiniti jedna od dve neprijatne stvari. Potrebno je izabrati manje zlo, odnosno treba proceniti šta je manji rizik.

Jedan od problema socijalno-anksioznih individua je potreba za impresioniranjem drugih, pri čemu se javljaju nerealni zahtevi u pogledu toga šta mora da se uradi da bi drugi bili zadivljeni (npr., uvek moram da zvučim inteligentno; uvek moram da se dopadnem drugima i sl.). Zbog sumnje da će uspeti u tome, socijalno-anksiozne osobe su više usredsređene na to šta ne treba raditi (npr., ne budi neuspešan, nemoj pokazivati da si nervozan itd.; Gilbert & Trower, 2001).

3) Proces 3: Anksiozni self kao neprivlačan

Temelj ovog procesa je teorija uma, odnosno sposobnost da procenimo kako izgledamo u očima drugih i kako to utiče na druge. Ova svesnost selfa kao socijalnog objekta predstavlja epicentar vulnerabilnosti u socijalnoj anksioznosti, jer deluje u pravcu povećanja doživljava socijalne nelagodnosti i zabrinutosti. Prema mišljenju Gilberta i Trauera (Gilbert & Trower, 2001), jedan od razloga intenziviranja socijalne anksioznosti jeste i svesnost o tome da su indikatori socijalne anksioznosti (npr., crvenilo, znojenje, zamuckivanje i sl.), kao i submisivno ponašanja (npr., stav tela koji otkriva nesamopouzdanje, smanjenje ili izbegavanje razgovora i kontakta očima i dr.), neprivlačni drugima. Kroz samosvest i pridružene atribucije takvih negativnih sopstvenih karakteristika, javlja se rizik od proširenja doživljava neadekvatnosti na čitav self (Trower & Chadwick, 1995; Wells, 1998; prema Gilbert & Trower, 2001).

4) Proces 4: Ograničenje štete

Procesiranje informacija iz Proces 1 i 2 automatski primuje submisivnu odbranu. Naime, mogući ishod obrade podataka (u sklopu prva dva procesa) je povećanje pobuđenosti organizma i pokretanje submisivnih ponašanja (izbegavanje kontakta očima, zakočenost u ponašanju i želja za bekstvom iz date situacije). Submisivna ponašanja su automatska i veoma teško kontrolišuća. Kao takva predstavljaju strategiju u službi ograničenja štete, koja je ishod evolucionog razvoja čoveka (npr., sramoćenja, odbacivanja, poniženja itd.). Zahvaljujući teoriji uma, ljudi mogu postati svesni nezanimljivosti, neelokventnosti ili nedopadljivosti za druge, ali i nepoželjnosti raznih simptoma anksioznosti (npr., drhtanje ruku, zamuckivanje, znojenje i sl.). Ta svesnost postaje ugrožavajuća zato što se putem teorije uma, odnosno sposobnosti projekcije, sopstveno negativno viđenje sebe pripisuje drugima (Gilbert & Trower, 2001). Zbog svega toga, socijalno-anksiozni ljudi se teško mogu odupreti utisku da su neadekvatni i nepoželjni, što dodatno pojačava doživljaj socijalne anksioznosti i primenu submisivnih reakcija u cilju smanjenja negativnih posledica društvene interakcije ili limitiranja štete, koja može biti rezultat takve interakcije.

5) Proces 5: Samofokusiranje ili usmeravanje pažnje ka unutra

U ovoj fazi, osoba pokušava da kreira pozitivnu sliku o sebi u očima drugih. Putem samofokusiranja, self-monitoringa ili nadzora, načina na koji se osoba prikazuje drugima, pružaju se napori da se reguliše ponašanje u pravcu pozitivnog i prihvaćenog. Zato socijalno-anksiozne osobe imaju tendenciju da pomno prate svoju publiku jer žele da osiguraju odgovarajuće ili željene nastupe pred njom. Umesto spontanog i opuštenog stila ponašanja, koji bi bio rezultat niskog self-monitoringa, socijalno-anksiozne karakteriše izražena kontrola sopstvenog ponašanja sa željom impresioniranja drugih. Međutim, oni često budu razočarani sami sobom, jer ne mogu tako lako da se otrgnu doživljaju anksioznosti u, po njima, bitnim socijalnim situacijama, a to zauzvrat tumače kao dodatni dokaz sopstvene slabosti, nesposobnosti i neprivlačnosti, što je u modelu nazvano kao *neuspeh uloge i oštećenje self-identiteta* (Gilbert & Trower, 2001). S obzirom na to da ovo doživljavaju kao neuspeh, potvrdu manje vrednosti i neprihvaćenosti, česti pratilac socijalne anksioznosti je depresivni afekat, a u nekim slučajevima i razvoj depresije. Što je veća šteta po socijalni self-identitet, to je veći rizik od depresije, a to, recimo, može biti povezano sa uverenjem: „Nikada neću moći da nateram ljude da me vole, vrednuju i izaberu“ (Gilbert, 1997b; prema Gilbert & Trower, 2001).

Empirijski podaci upućuju na često zajedničko pojavljivanje depresivnosti i socijalne anksioznosti kako na dijagnostičkom (Kessler, Stang, Wittchen, Stein, & Walters, 1999), tako i na manifestnom nivou (Heimberg et al., 1989). Kesler sa saradnicima (1999) navodi podatak da na tri osobe koje pate od socijalno-anksioznog poremećaja više od jedne (34.2%) ispoljava i neki od poremećaja raspoloženja. Takođe, dobro je poznata činjenica da je komorbiditet između socijalne anksioznosti i depresije veoma čest. Osim toga, u nizu istraživanja, dosledno je dokumentovano da socijalno-anksiozne osobe imaju nisko samoocenje, visoku samokritičnost i da su sklone depresivnim simptomima (Cox, Pagura, Stein, & Sareen, 2009; Fleet & Stein, 2004). Kolesova i saradnici (Coles, Gibb, & Heimberg, 2001) su dobili sledeći rezultat: mere sa Bekovog inventara depresivnosti su visoko/umereno i pozitivno povezane sa četiri indikatora socijalne anksioznosti kao dispozicionog obeležja i poremećaja ličnosti (socijalna anksioznost u interakcijama, socijalni strah, strah od izvođenja i socijalna fobija). Na uzorku od

514 američka studenta, Rotova i saradnici (Roth, Coles, & Heimberg, 2002) izveštavaju o osrednjoj pozitivnoj korelaciji između straha od negativne evaluacije i simptoma depresivnosti. Na temelju iznetih podataka, sasvim je očekivano da depresivnost predstavlja pozitivni korelat socijalno-anksioznog fenomena.

6) Proces 6: Kognitivno preopterećenje

Svi prethodno opisani procesi iziskuju intenzivno kognitivno angažovanje i u jednom trenutku mogu dovesti do kognitivnog preopterećenja.

Osoba društvenu interakciju doživljava kao takmičarsku i potencijalnu priliku da se dokaže, ali se plaši neuspeha. Želi da izgleda i zvuči pametno, zanimljivo, sposobno i poželjno, ali sumnja da će u tome uspeti. Istovremeno, pokreće submisivna ponašanja, ali mora da kontroliše i prikrije anksioznost koju doživljava. Takođe, treba da vodi računa o utiscima koje ostavlja na druge i da stalno preispituje kakvo je njeno samopredstavljanje (npr., kako zvučim i/ili izgledam i sl.). Takve osobe previše troše psihičku energiju jer su rastrzane – istovremeno angažovane u različitim kognitivnim procesima, poput: projektovanja, „čitanja“ mentalnih stanja drugih, predviđanja šta drugi misle, identifikovanja pretnje, procene potrebe za brzim povlačenjem, traganja za signalima obmane, pa čak i ako se drugi ponašaju prijateljski (Gilbert & Trower, 2001). Stoga, ove individue pred sobom imaju mnogo zadataka, ali su kognitivni procesi takvi da često dovode do njihovog neuspešnog izvršenja. Na primer, kako se pažnja usmerava ka unutra, sve je manji kapacitet za realnu spoznaju reakcija drugih, čime se smanjuje prilika za dobijanjem informacija koje ne potvrđuju negativne atribucije o sebi (Gilbert & Trower, 2001). Na ovaj način, socijalno-anksiozne osobe funkcionišu po principu potvrde negativne slike o sebi, pa čak i u onim okolnostima koje objektivno ne pružaju dokaza za to. Time svakako učvršćuju obrazac socijalno-anksioznog funkcionisanja.

7) Proces 7: Kognitivne distorzije

Kognitivne distorzije se pojačavaju kada je čovek pod stresom. Zato socijalno-anksiozni pojedinac, u situacijama društvene pretnje, precenjuje opasnost i moguće negativne posledice. Prema Gilbertu i

Kognitivne distorzije ili greške u zaključivanju predstavljaju ishod iskrivljene obrade informacija koja je vođena bazičnim verovanjima osobe (najdublja i vrlo stabilna uverenja o sebi, svetu oko sebe i budućnosti. Na primer, Ja sam neadekvatan; Ja sam nevoljen). Svi ljudi imaju kognitivne distorzije, s tim što su one izraženije i češće kod osoba sa negativnim bazičnim verovanjima. One izazivaju negativne emocije, poput: anksioznosti, straha, besa, razočarenja i sl.

Traueru (Gilbert & Trower, 2001), tipične kognitivne distorzije socijalno-anksioznih osoba odnose se na sledeće domene:

Biti odbačen. Postoje „dve strane medalje“ socijalne anksioznosti. S jedne strane je prenaplašena potreba za pažnjom i odobravanjem, a s druge, verovanje da su drugi negativno kritički nastrojeni i odbacujući. U tom kontekstu, kod socijalno-anksioznih, moguće su kognitivne distorzije u sledećim pravcima – oni su u centru nečije pažnje, a zapravo nisu; ili su ih drugi negativno procenili, a zapravo nisu (npr., „On obraća pažnju na mene, ali mu se ne sviđam“).

Biti prevaren i diskvalifikovati pozitivno. Socijalno-anksiozne osobe ispoljavaju tendenciju da o uzrocima pozitivnih povratnih informacija zaključuju pogrešno, a da kao posledicu toga odbacuju ili diskredituju pozitivne kometare, pohvale, komplimente i sl. Na primer, ukoliko se neko prijateljski ponaša prema pojedincu koji ima naglašenu tendenciju ka socijalno-anksioznom reagovanju, taj pojedinac može sumnjati u njegove namere, te će pogrešno zaključiti da nije reč o prijateljskom stavu, nego o obmani (npr.: „On glumi samo ljubaznost i prijatnost“). Takođe, reči hvale i postupci drugih, koji ukazuju na pozitivno vrednovanje osobe, mogu biti diskvalifikovani i pripisani nekim drugim uzrocima, poput neiskrenosti (npr.: „Ona kaže da sam sposoban u svom poslu, samo da bi izvukla korist“).

Biti nesposoban za prevaru. Socijalno-anksiozne individue misle da ne mogu druge da prevare po pitanju svojih unutrašnjih doživljaja, odnosno da ne mogu sakriti svoju socijalnu anksioznost. Jedan od razloga zašto neki ljudi mogu uspešno kontrolisati socijalnu anksioznost jeste taj što veruju da mogu da je sakriju ili prevare druge po pitanju njenog postojanja („Ljudi ne znaju šta osećam iznutra“).

8) Proces 8: Povratne informacije

Ponovljena iskustva sa simptomima socijalne anksioznosti povratno deluju na uverenja da su drugi izvor pretnje, a da je self manje vredan, što jača i održava ciklus socijalne anksioznosti. Osoba sve češće predviđa da će se osećati neprijatno u određenim situacijama i da se neće ponašati na dovoljno dobar i adekvatan način (Gilbert & Trower, 2001, p. 272). Sve ovo dodatno urušava već prilično načetu sliku o sebi.

4.1.5. Kritički osvrt na Psihobiološku teoriju (i modele) socijalne anksioznosti

Značaj Psihobiološke teorije socijalne anksioznosti, kao i modela koji su proizašli iz nje, ogleda se u naglašavanju urođenosti određenih kognitivnih procesa i sposobnosti i s njima povezanih afektivnih i bihevioralnih odgovora na društveno preteće stimulse. Dakle, prema ovim teorijskim koncepcijama, socijalna anksioznost je sastavni deo ljudske prirode i predstavlja osobinu ličnosti sa adaptivnom vrednošću za život u društvenim grupama, baziranim na hijerarhiji moći. Međutim, iako ova teorija i modeli imaju izvesnu heurističku vrednost i empirijsku verifikaciju, oni poseduju nedostatke koji im onemogućavaju da razvoj, manifestacije i funkcije socijalne anksioznosti objasne na obuhvatniji način. S tim u vezi, primetne su dve glavne tačke spoticanja.

Prvo, sa razvojnog aspekta, socijalna anksioznost je prikazana i objašnjena iz evolucione ili filogenetske perspektive, bez uključivanja ili uz minimalnu razradu (npr., kroz deo o ranom učenju) ontogenetske strane.

Neosporni su dokazi o biološkoj i genskoj uslovljenosti socijalne anksioznosti. Na primer, u metaanalitičkoj blizanačkoj studiji (Scaini, Belotti, & Ogliari, 2014), utvrđena je umerena heritabilnost za socijalnu anksioznost kao crtu. Naime, rezultati su pokazali da genski faktori objašnjavaju 58% varijansi socijalno-anksioznih simptoma tokom životnog veka i 27% varijansi socijalno-anksioznog poremećaja. Takođe, Smitova i saradnici (Smith et al., 2012) izveštavaju da je bihevioralna inhibicija u većoj korelaciji kod monozigotnih negoli dizigotnih blizanaca istog pola i predškolskog uzrasta. Povećana reaktivnost amigdale predstavlja naslednu biološku karakteristiku za koju je empirijski potvrđena povezanost sa dispozicijom ka socijalno-anksioznom reagovanju, kao i sa socijalno-anksioznim poremećajem (Fu, Taber-Thomas, & Pérez-Edgar, 2017; Phan, Fitzgerald, Nathan, & Trancer, 2006).

Međutim, uprkos evidentnoj biološkoj i genskoj utemeljenosti socijalne anksioznosti, ta komponenta nije dovoljna za objašnjenje razvoja socijalne anksioznosti tokom individualnog razvoja. Potrebna je temeljnija razrada sredinskih faktora koji su vezani za socijalizaciju, razvojna iskustva, kao i za život u modernom svetu. Pomenuta grupa faktora, na specifičan način, utiče na oblikovanje i ispoljavanje socijalne anksioznosti. Uvidevši ovaj nedostatak, Karasevičeva i Kihlmajerova

(Karasewich & Kuhlmeier, 2020) predlažu novi evolutivni model po kome je socijalna anksioznost nastala uslovnom adaptacijom. To znači da se ova osobina ličnosti razvija kao odgovor na znakove u okruženju tokom ranog detinjstva, a sve kako bi se pojedinci pripremili za suočavanje sa socijalnim pretnjama u budućnosti, tj. u odraslom dobu. Ovaj model nudi nove uvide u to kako je socijalna anksioznost opstala kod naše vrste i kako funkcioniše u savremenom svetu. Prema shvatanjima koja proizilaze iz ovog modela, socijalna anksioznost nije uvek protektivna. Prediktivna snaga socijalno-ugrožavajućih signala, u ranom okruženju, može biti jača za decu koja žive u određenim modernim kontekstima (kao što su kolektivističke kulture), i u odnosu na druge društvene setinge (za opširniji pregled ovog modela videti Karasewich & Kuhlmeier, 2020). Kako je u pitanju model koji nastoji da integriše razne evolutivne pristupe proučavanja socijalne anksioznosti, kao i širi spektar razvojnih faktora, on predstavlja koristan i izazovan referentni okvir za buduća istraživanja, naročito ako se uzme u obzir da je u pitanju savremen pristup.

Pored pomenutog modela, za istraživače socijalno-anksioznog fenomena može biti zanimljiva i korisna Integrativna teorija socijalne anksioznosti (Vertue, 2003). Uzimajući za referentni okvir Teoriju afektivne vezanosti (unutrašnje radne modele sebe i značajnih drugih), ova teorija ujedinjuje shvatanja iz evolutivnih, interpersonalnih, bihejvioralnih i kognitivno-bihejvioralnih teorija socijalne anksioznosti (za opširniji pregled videti Vertua, 2003). Na ovaj način, u sklopu ove teorije, kao i u prethodno pomenutom modelu, prisutno je objedinjenje razvojnih aspekata tokom ranog detinjstva i onoga što smo nasledili od predaka.

Druga slaba tačka Psihobiološke teorije i modela socijalne anksioznosti jeste ograničavanje porekla socijalne anksioznosti samo na jedan izvor (konspecifične pretnje, agresivnost, takmičenje) i predstavljanje socijalne anksioznosti kao psihološkog mehanizma koji je vezan prevalentno za aktivaciju sistema odbrane. Dakle, ovi teorijski pristupi sugerišu adaptivnu vrednost submisivnih ponašanja samo u agresivnom okruženju. Međutim, u prosocijalnim kontekstima, takva ponašanja smatraju se neprivačnim i ometajućim za pojedinca u ostvarivanju različitih društvenih ciljeva, kao što su: saradnja sa vršnjacima, privlačenje emocionalnog partnera, impresioniranje moćnih drugih...

Ovo je samo delimično tačno. Naime, postoje teorije koje socijalnu anksioznost sagledavaju sa drugačijih aspekata. Tako, na primer,

Teorija sociometra (Leary, 2001a) socijalnu anksioznost objašnjava iz perspektive afilijativne prirode čoveka i vezuje za aktivaciju sistema sigurnosti. Zato ova teorija pruža mogućnost drugačijeg sagledavanja situacija koje provociraju pojavu socijalne anksioznosti. O ovoj teoriji biće više reči u nastavku, ali nakon prikaza Teorije samopredstavljanja (Leary & Kowalski, 1995; Schlenker & Leary, 1982).

Međutim, Psihobiološka teorija i Teorija sociometra ističu da je socijalna anksioznost reakcija na određeni tip situacije i da kao takva ima jednu adaptivnu funkciju. Vođena ovim nedostacima, Batermorova (Buttermore, 2009) predlaže opštiji model za razumevanje funkcija socijalne anksioznosti. Reč je o *Modelu visokog rizika* (High Stakes Model of Social Anxiety – HSMSA). Prema njemu, socijalna anksioznost je adaptivni odgovor na niz situacija koje se karakterišu visokim socijalnim rizikom, tj. mogućnošću dobijanja negativne evaluacije od strane drugih. Stoga, socijalna anksioznost predstavlja reakciju na širi dijapazon situacija i ima dve bazične funkcije:

- 1) identifikaciju socijalnih interakcija tokom kojih je moguća negativna evaluacija;

- 2) preduzimanje koraka za minimiziranje rizika pojave takvih iskustava (Buttermore, 2009).

Postoje tri opšta načina na koje pojedinac pokušava da smanji rizik od moguće negativne evaluacije. Prvo, individua može preusmeriti svoje resurse ka pripremi za interakciju. Drugo, kao i u Gilbertovom (2001) modelu, subjekt se može ponašati pokorno u odnosu na procenjivače. I na kraju, pojedinac može pokušati da izbegne ugrožavajuću društvenu interakciju (Buttermore, 2009).

Relativno skoro, grupa autora (Gilboa-Schechtman, Shachar, & Helpman, 2014) predložila je još jedan evolutivni model socijalne anksioznosti. On se oslanja na Lirijevu teoriju sociometra (Leary, 2001a), ali i na rezultate istraživanja koje su sproveli na temu izražavanja i obrade emocionalnih signala topline i dominacije. Ovaj model predstavlja nadogradnju Trauerovih i Gilbertovih shvatanja socijalne anksioznosti, iznoseći shvatanje o komplementarnoj prirodi socijalne anksioznosti (uključivanje takmičarstva i afilijativnosti) (Gilboa-Schechtman et al., 2014).

4.2. Interpersonalne teorije socijalne anksioznosti

Interpersonalne teorije definišu socijalnu anksioznost sa aspekta jednog od fundamentalnih međuljudskih procesa, a to je samopredstavljavanje. To znači da se geneza i funkcija socijalne anksioznosti vezuje za sam proces uzajamnih odnosa ljudi u društvenom miljeu. Među najznačajnijim teorijama ove klase, izdvaja se Teorija samopredstavljavanja (Leary & Kowalski, 1995; Schlenker & Leary, 1982), kao i njena dopunjena verzija – Teorija sociometra (Leary, 2001a).

4.2.1. Teorija samopredstavljavanja

Iz perspektive ove teorije, socijalna anksioznost je povezana sa potrebom i sposobnošću pojedinca da prezentuje sliku o sebi za koju smatra da će dovesti do odobravanja i prihvatanja od strane društvenog okruženja. Budući da utisci koje ljudi ostavljaju jedni na druge imaju važne implikacije u svakodnevnom životu, razumljiva je motivacija za stvaranjem određenih impresija. Prema tome, kontrola i regulisanje sopstvenog ponašanja u cilju stvaranja određenih utisaka na druge, predstavlja vitalnu komponentu društvenog života, ali i socijalno-anksioznog fenomena.

Samopredstavljavanje

Ljudi stvaraju utiske o nama kad god smo u javnosti, ali te utiske ne kontrolišemo i ne regulišemo uvek. U nekim situacijama, naše samoprezentacije su automatske ili uobičajene, te malo posvećujemo svesnu pažnju tome kako nas drugi doživljavaju. U drugim situacijama, postajemo izuzetno svesni utisaka koje stvaramo i aktivno težimo da preuzmemo kontrolu nad njima (Schlenker & Weigold, 1992).

Proces uz pomoć koga ljudi pokušavaju da kontrolišu ili oblikuju način na koji ih drugi doživljavaju, naziva se *samopredstavljavanje (self-predstavljavanje)* ili *samoprezentacija (self-prezentacija)* (Goffman, 1959; prema Leary et al., 1994). Prema Šlenkeru i Liriju (Schlenker & Leary, 1982) ovaj proces služi kontroli slike o sebi pred realnom ili imaginarnom publikom, odnosno uključuje ponašanja koja imaju za cilj stvaranje određene slike o sebi u javnom ili društvenom setingu (javni self). Takođe, self-prezentacija ima svrhu održavanja ili povećavanja samopoštovanja (Leary & Kowalski, 1990).

U literaturi je prisutna naizmjenična upotreba termina *upravljanje utiscima* (impression management) i *samopredstavljanja* (self-presentation). Međutim, Šlenker pravi razliku između njih i upravljanje utiscima označava kao „pokušaj kontrole slika koje se projektuju u stvarnim ili zamišljenim društvenim interakcijama“, a termin samopredstavljanje je rezervisao za slučajeve u kojima su projektovane slike „self-relevantne“ (Schlenker, 1980; p. 6; prema Leary & Kowalski, 1990). To u suštini znači da se utiscima može upravljati i na druge načine osim samopredstavljanja. Na primer, impresije o pojedincu mogu biti pod kontrolom faktora koji su izvan pojedinca (mediji, drugi ljudi itd.). Dakle, upravljanje utiscima je širi i obuhvatniji pojam od samopredstavljanja.

Bitno je naglasiti da samopredstavljanje ne podrazumeva nužno neautentično ili lažno ponašanje, kao ni nužno kreiranje afirmativne i pozitivne slike o sebi u očima drugih. Ljudi često nastoje da ubede druge da poseduju izvesne osobine. Ti pokušaji, umesto da predstavljaju vidove obmanjivanja ili zavaravanja, u većini slučajeva oslikavaju način na koji ljudi misle o sebi. Istraživanja potvrđuju da je lažno predstavljanje ređe u odnosu na predstavljanje sebe u skladu sa slikom koju osoba ima o sebi (Jones, & Pittman, 1982).

Čovekova potreba da se prikaže na određeni način može biti vezana za različite motive i ciljeve. Prema tome, samopredstavljanje ima više funkcija. Najbazičnija funkcija samopredstavljanja jeste da definiše prirodu socijalne situacije, odnosno da pomogne odvijanju interakcija među ljudima (Goffman, 1959; prema Leary & Kowalski, 1990). Preciznije rečeno, samopredstavljanje je važno za definisanje mesta pojedinca u društvenom poretku, za postavljanje smera interakcije i za olakšavanje izvođenja ponašanja koja su u vezi sa određenim ulogama. Na primer, ako profesor u odnosu prema studentima izgradi autoritet i jasne zahteve, onda se od njega očekuje da se dosledno ponaša na taj način kako ne bi došlo do problema u interakciji. Kako je Goffman bio sociolog, on je samopredstavljanja odredio sa društvene perspektive (samopredstavljanje služi konstrukciji društvene realnosti), ali je zato zanemario ulogu psiholoških faktora (Leary & Kowalski, 1990). Među prvima koji su naglasili psihološku stranu samoprezentacije bili su Đons i saradnici (Jones, & Pittman, 1982). Oni su izneli shvatanje po kome samopredstavljanje uključuje nastojanja ljudi da kontrolišu utiske drugih o svojim ličnim karakteristikama. Stoga, druga funkcija samopredstavljanja odnosi se na pribavljanje materijalnih i društvenih

nagrada, kao i izbegavanju kazne takve vrste (Jones, & Pittman, 1982). Na primer, zaposleni, kojima je u interesu da ih poslodavci opažaju kao pametne, posvećene i perspektivne osobe, nastoje da takav utisak kreiraju. Da bi sebe predstavili na taj način, neophodno je posedovanje određenih sposobnosti i osobina ličnosti. Nagrade za takva ponašanja mogu biti u vidu: pohvala, priznanje, olakšica, povišica, unapređenja itd. Iako, u nekim slučajevima, ovakav način prezentovanja sebe dobija formu manipulacije (čak i lažnog predstavljanja) i služi ekstrinzičkim ciljevima, ono može uključivati i pokušaje da drugima skrenemo pažnju na naše atribute i kvalitete. Ovo poslednje je usko vezano za treću funkciju samopredstavljanja, a ona se tiče afirmacije sopstvene slike o sebi (Baumeister, 1982). Uveravanje drugih da posedujemo izvesna obeležja je način da potvrdimo ono što mislimo, osećamo i doživljavamo o sebi. Ova funkcija samopredstavljanja naziva se *self-verifikacija*. Međutim, samopredstavljanje može služiti i self-konstrukciji, odnosno izgradnji određenog identiteta. Self-konstrukcija je naročito izražena u periodu adolescencije.

Dakle, može se zaključiti da je samopredstavljanje svako ponašanje koje ima svrhu da kreira, modifikuje ili održava način na koji je osoba viđena u tuđim očima.

Život u savremenom društvu na paradoksalan način utiče na potrebu čoveka da se drugima predstavi u određenom svetlu. S jedne strane, postoji sloboda i mnogo načina izražavanja sebe, kao i mogućnosti komuniciranja i interakcija. S druge strane, prisutan je uticaj različitih faktora koji ograničavaju i nameću ideale ponašanja, izgleda i načina života. Moguće posledice takvog stanja stvari jesu konfuzija u pogledu standarda ponašanja, ali i udaljavanje privatnog od javnog selfa. Što je veća diskrepanca između ova dva aspekta ja, veća je i anksioznost, konformizam i osetljivost na socijalne signale, koji ukazuju na to šta je društveno prihvatljivo, a šta ne. Stoga, izazovi savremenog načina života mogu pojačavati osećaj nesigurnosti u pogledu sopstvene vrednosti, a samim tim i doživljaj socijalne anksioznosti.

Samopredstavljanje i socijalna anksioznost

Prema Teoriji samopredstavljanja (Schlenker & Leary, 1982), socijalna anksioznost se javlja u realnom ili zamišljenom interpersonalnom kontekstu, koji mora posedovati aktuelnu ili imaginarnu interpersonalnu evaluaciju. Kako socijalna anksioznost uključuje brigu u vezi sa društvenom procenom, ona se iz ugla ove teorije objašnjava kao problem u samopredstavljanju (Schlenker & Leary, 1982).

Objašnjavajući socijalnu anksioznost sa aspekta poteškoća u predstavljanju sebe, Teorija samopredstavljanja nudi sledeće pretpostavke i predviđanja (Schlenker & Leary, 1982, pp. 645–646):

1) „socijalna anksioznost se javlja u stvarnim ili zamišljenim društvenim situacijama kada su ljudi motivisani da ostave određeni utisak na druge, ali sumnjaju da će to učiniti, te od drugih očekuju negativne reakcije. Što je osobi važnije da kreira određenu impresiju, njena motivacija za ostvarenje tog cilja biće veća.

2) s obzirom na to da je cilj impresioniranje publike, količina socijalne anksioznosti koju ljudi doživljavaju biće obrnuto povezana sa očekivanim ishodom. Veću anksioznost iskusiće pojedinci koji su manje ubeđeni da će dobiti poželjnu reakciju publike.

3) kako je cilj impresioniranje publike, količina socijalne anksioznosti koju ljudi doživljavaju zavisice od percipirane diskrepance između reakcija publike i standarda koji osoba sama sebi postavlja. Što je veće odstupanje, veća će biti i anksioznost.

4) s obzirom na pomenuti nesklad, količina socijalne anksioznosti zavisice od važnosti cilja ili standarda koji se odnosi na učinak. Što je cilj ili standard važniji, to će i anksioznost biti veća“.

Sumirajući navedeno, Šlenker, Liri i Kovalski (Leary & Kowalski, 1995; Schlenker & Leary, 1982) smatraju da postoje dva glavna uslova koja prethode pojavi socijalne anksioznosti. Ovi uslovi istovremeno predstavljaju motivacionu i kognitivnu komponentu samopredstavljanja. To su: *motivacija za stvaranje željenog utiska* (impression motivation – IM) i *sumnja da će se to postići ili procena verovatnoće uspešnog samopredstavljanja* (impression efficacy – IE). Motivacija za kreiranjem utisaka odražava stepen do koga je osobi važno da stvara određene utiske. Procena verovatnoće uspešnog samopredstavljanja predstavlja subjektivnu procenu verovatnoće da se realizuje cilj ostavljanja određenog utiska na druge. Motivacija za kreiranjem utisaka je neophodan, ali ne i dovoljan uslov za pojavu socijalne anksioznosti.

Prema Šlenkeru i Liriju (Schlenker & Leary, 1982), činioci koji pojačavaju motivaciju za kreiranjem utisaka mogu biti u vezi sa situacionim i ličnosnim obeležjima, kao što su:

1) karakteristike drugih (status, moć, atraktivnost, stručnost, reputacija i sl.);

2) evaluativne implikacije izvođenja (važnost izvođenja, anonimnost i veličina publike, kao i broj ljudi koji su uključeni u izvođenje);

3) željeni aspekt self-identiteta (npr., ako je osobi važnije da je drugi doživljavaju kao pametnu, a ne kao fizički privlačnu, njena motivacija za ostavljanjem utiska pametne osobe biće izraženija u odnosu na potrebu da drugima bude fizički dopadljiva);

4) potreba za odobravanjem od strane drugih, strah od negativne evaluacije itd. Ljudima koji visoko ocenjuju potrebu za odobravanjem izgleda da nedostaje „samopouzdanja, asertivnosti i veština da maksimalno iskoriste socijalne situacije“ (Schlenker, 1980, p. 79; prema Schlenker & Leary, 1982, p. 649).

Stoga, takve osobe su motivisanije da kreiraju željene utiske, ali istovremeno, sumnjaju da će uspeti u tome, te kao posledicu doživljavaju socijalnu anksioznost.

Kada spoljašnje nagrade zavise od procena drugih, motivacija za građenjem određene impresije ima tendenciju rasta (Leary & Kowalski, 1990). Na primer, intervju za posao predstavlja situaciju takve vrste. Za nju je vezana izraženija zabrinutost zbog ostavljanja pozitivnog utiska i pojedinac je motivisan da da sve od sebe kako bi se predstavio na što bolji način. Takođe, ova motivacija se povećava u okolnostima kada je osoba u fokusu nečije pažnje. Za neke ljude govor pred publikom predstavlja averzivno iskustvo, delimično i zbog toga što postaju izuzetno svesni svoj javnog identiteta. Određeni stimulusi, poput kamera i magnetofona, takođe pojačavaju svest o javnom nastupu i podsećaju na činjenicu da nas drugi vide i čuju (Carver & Scheier, 1985). Paradoksalno, u izvesnim situacijama, ignorisanje od strane drugih može pojačati motivaciju za samoprezentacijom (Buss, 1980). Tako, na primer, ako je osoba zanemarena na zabavi, to može uticati na povećanje njene motivacije da ostvari poželjan utisak. Razlog tome je što biti sam na zabavi nije željeni identitet. Zapravo, motiv za aktivno bavljenje samopredstavljanjem povećava se kad god postoji prepreka ka stvaranju željenog utiska (Schlenker, 1985). Familijarnost publike je još jedan od bitnijih faktora koji utiču na intenzitet motivacija u stvaranju određenih impresija (Tice, Butler, Muraven, & Stillwell, 1995). Ljudi su, generalno, motivisaniji da kontrolišu način na koji su viđeni od strane nepoznatih ili manje poznatih ljudi, odnosno pojedinaca sa kojima imaju određenu vrstu interakcije (npr., kolege sa posla), nego li kada komuniciraju sa prijateljima, članovima porodice i emotivnim partnerima.

Željeni utisak je obično onaj koji olakšava interpersonalno prihvatanje, odnosno onaj koji smanjuje šanse za odbacivanjem od strane drugih. Međutim, kreiranje određene impresije nije ni malo lak zadatak jer je vezano za brojne probleme. Neki od njih su:

1) „nesigurnost kako to učiniti (npr., ako je u pitanju nova situacija ili kada nije dovoljno jasno koji su to poželjni atributi koji će druge impresionirati);

2) razmišljanje u pravcu prikazivanja sebe na način koji neće izazvati priželjkivane reakcije drugih (npr., osoba želi da bude opažena kao kompetentna, ali sumnja u to);

3) uverenje da se neće ispuniti sopstveni očekivani standard (npr. pojedinac smatra da će biti procenjen kao osrednje kompetentan, a on želi da formira utisak visoko kompetene osobe);

4) uverenje da će se desiti nešto što će urušiti samopoštovanje (npr. neuspeh u polaganju ispita nakon isticanja sopstvenog znanja)“ (Schlenker & Leary, 1982, pp. 644–645).

Ovi problemi se mogu sumirati u dve grupe:

1) nesigurnost u pogledu toga kako formirati određenu impresiju;

2) percepcija situacije, sopstvenih atributa, veština i resursa navodi na zaključak o nemogućnosti postizanja cilja (Schlenker & Leary, 1982).

Kada su informacije o situaciji, učesnicima i prihvaćenim načinima reagovanja nepoznati, dvosmisleni i kontradiktorni, to pojačava nesigurnost, a samim tim i anksioznost. U takvim okolnostima je teže napraviti plan sopstvenog ponašanja ili izvođenja, ali je i komplikovnije predvideti reakcije drugih. Osoba se pita šta treba da radi, šta će se desiti sledeće ili kako će drugi reagovati na nju (Schlenker & Leary, 1982). Stoga, usled neočekivanih događaja i interakcija sa nepredvidljivim individuama, socijalna anksioznost raste.

Sposobnost da se uspešno stvori određeni utisak, Hogan i Brigs (Hogan & Briggs, 1986) nazivaju *socijalna oštrina*. Ova sposobnost podrazumeva zauzimanje perspektive drugih ljudi i izvođenje zaključaka o tome koja će ponašanja generisati željeni utisak u tuđim očima. Na primer, ako želimo da neko o nama stekne utisak zanimljive osobe, potrebno je da shvatimo koja su to interesantna ponašanja iz ugla tog pojedinca. Međutim, Šlenker i Liri (Schlenker & Leary, 1982) tvrde da može doći do pojačane sumnje u efikasnost samopredstavljanja, čak i u slučaju kada je osobi jasno šta treba da radi. Naime, pojedini ljudi imaju negativnu procenu svojih karakteristika, veština i kompetencija, te su skloniji procenama da je veća verovatnoća neuspešnog samopred-

stavljanja u određenim situacijama. Tendencija umanjivanja šansi za uspešno samopredstavlanje može biti posledica realnog, ali i zamišljenog deficita ličnih atributa i veština (Schlenker & Leary, 1982). Zato su osobe sa niskim samopoštovanjem sklonije doživljavanju socijalne anksioznosti.

Naglašavajući važnost efikasnosti u samopredstavljanju, ova teorija dotiče i druge teorijske perspektive. Tu se, pre svega, misli na *Teoriju deficita socijalnih veština* (Curran, 1977), prema kojoj anksioznost u društvenim situacijama nastaje zbog nedovoljnog ili neprikladnog repertoara socijalnih veština. Nit koja spaja ove dve teorije odnosi se na tvrdnju da će ljudi, koji realno imaju loše socijalne veštine, više sumnjati u svoju sposobnost ostavljanja željenih utisaka na druge, a samim tim češće i intenzivnije doživljavati socijalnu anksioznost. Međutim, empirijski podaci na temu povezanosti socijalne anksioznosti i socijalne kompetentnosti nisu jedinstveni. Zabeležena je skromna podrška pomenutoj vezi, što govori u prilog prisustva drugih značajnih faktora povezanih sa socijalnom anksioznošću (Sheffer, Penn, & Cassisi, 2001).

Dopunsko objašnjenje pruža kognitivna perspektiva. Naime, po modelu samoprocene (Rehm & Marston, 1968), socijalna anksioznost ne predstavlja rezultat objektivnog nedostatka socijalnih veština, već je posledica subjektivne procene pojedinca, tj. njegovog uverenja u sopstvenu neadekvatnost. Istraživački podaci pokazuju da postavljanjem preterano visokih standarda, negativna pristrasnost u proceni sebe sama, kao i pre naglašavanje važnosti dobijanja potvrde sopstvene vrednosti, dovodi do pojačanog socijalno-anksioznog iskustva (Kashdan, & Savostyanova, 2011; Mackinnon, Battista, Sherry, & Stewart, 2014; Pozo, Carver, Wellens, & Scheier, 1991). Teorija samopredstavljanja uključuje ovaj kognitivni aspekt jer perfekcionistički standardi ili pre naglašeno visoki standardi, po kojima se vrši procena uspešnosti ostavljanja utisaka na druge, predstavlja bitnu komponentu u doživljaju socijalne anksioznosti. Kako navode Šlenker i Liri „individualne razlike u standardima pomažu da se objasni zašto ljudi koji se, prema oceni spoljašnjih posmatrača, dobro snalaze u socijalnoj situaciji, i dalje osećaju anksioznost. Dobijajući iste pozitivne reakcije od drugih, ljudi sa niskim standardima se mogu osećati prilično zadovoljno, dok oni sa višim standardima mogu osećati nezadovoljstvo i socijalnu anksioznost“ (Schlenker & Leary, 1982, p. 645).

Može se reći da jedan deo socijalno-anksioznih ljudi nije socijalno nevešto, nego se njihov problem koncentriše na doživljavanje emocionalnog distresa koji proizilazi iz preterano visokih standarda za samoevaluaciju. Socijalno-anksiozni pojedinci kao da nisu sposobni da se izmeste iz lične unutrašnje tiranije visokih zahteva postavljenih sebi. Time onemogućavaju da spoznaju šta drugi i koliko očekuju od njih, to jest, unutrašnji standardi postaju spoljašnji.

Sve u svemu, Teorija samopredstavljanja naglašava važnost kognitivnih faktora koji ostvaruju efekte na doživljaj socijalne anksioznosti, ali i na ponašanja u vezi s njim. Ova teorija, dalje, sugerise da povezanost između socijalne anksioznosti i motivacije za kreiranjem određenih utisaka (IM) zavisi od efikasnosti u kreiranju takvih utisaka (IE). IM ostvaruje efekte na socijalnu anksioznost samo kada je IE mala i obrnuto – IM ne ostvaruje efekte na socijalnu anksioznost kada je IE velika. Dakle, visoka motivacija izaziva socijalnu anksioznost, samo (ili najjače) kada pojedinac oseti nedostatak efikasnosti. Prema tome, IE predstavlja moderatorsku varijablu u odnosu između motivacije za kreiranjem utisaka i socijalne anksioznosti.

Definisanjem socijalne anksioznosti kao poteškoće u samopredstavljanju, Šlenker i Liri zaključuju da „situacioni kontekst u kombinaciji sa ličnim karakteristikama izaziva određene reakcije“ (Schlenker & Leary, 1982, p. 653). Prema tome, bilo koji situacioni ili dispozicioni činilac, koji je povezan sa visokom motivacijom za kreiranjem određenih utisaka, ili sa niskom samoefikasnošću u ostvarenju tog cilja, ima potencijal da poveća doživljaj socijalne anksioznosti.

Empirijska provera Teorije samopredstavljanja

Uopšteno govoreći, empirijski podaci pružaju solidnu podršku ovoj teoriji. Na primer, zabrinutost oko kreiranja određenih impresija na važne druge, kao što su osobe visokih društvenih pozicija, pojačava doživljaj anksioznosti (Aderka, Weisman, Shahar, & Gilboa-Schechtman, 2009). Takođe, ljudi koji su više zabrinuti za javnu sliku o sebi osećaju se anksioznije kada se suočavaju sa predstojećom evaluacijom (Skinner & Brewer, 1999). Javna samosvest je u vezi sa problemima u samopredstavljanju, ali i u visokoj korelaciji sa merama socijalne anksioznosti, stidljivosti, socijalne povučenosti i anksioznosti u interakcijama (Schlenker & Leary, 1982; Thorton, Audesse, Ryckman, & Burckle, 2006).

Visoko anksiozne osobe, u poređenju sa manje anksioznim pojedincima, zabrinutije su zbog impresije koju ostavljaju na članove grupe pa pokušavaju da je kontrolišu (Reno & Kenny, 1992). U pogledu samopredstavljanja, eksperimentalne manipulacije (u povećanju ili smanjenju zabrinutosti) uzrokuju promene u doživljaju socijalne anksioznosti (npr. Leary, 1986; Sheffer, Penn, & Cassisi, 2001).

U istraživanju Mediksa i saradnika (Maddux, Norton, & Leary, 1988) korišćena je procedura hipotetičkih društvenih situacija, u okviru koje su ispitanici čitali i slušali kratke opise društvenih situacija i izveštavali o sopstvenoj efikasnosti u prezentovanju, ali i o verovatnoći doživljaja socijalne anksioznosti u svakoj od tih situacija. Nalazi idu u prilog povezanosti izražene socijalne anksioznosti i niske efikasnosti u samoprezentovanju. Ispitanici, koji su predviđali nesposobnost da se nose sa društvenim situacijama, prognozirali su veću verovatnoću doživljaja visoke socijalne anksioznosti u takvim okolnostima. Ovaj rezultat je prilično konzistentan kroz razne studije. Naime, osobe koje ne veruju da će ostaviti željene utiske, jer misle da ih drugi opažaju kao fizički neprivlačne, socijalno nevešte i sl., imaju tendenciju ka doživljavanju naglašenije socijalne anksioznosti (Leary, Kowalski, & Campbell, 1988; Segrin, 1996).

Predložena moderatorska uloga efikasnosti u ostavljanju utiska, u odnosu između motivacije za kreiranjem određenih impresija i socijalne anksioznosti, ispitivana je i potvrđena u istraživanju grupe autora (Catalino, Furr, & Bellis, 2012). Podaci iz ovog ispitivanja su značajni pokazatelj da su ljudi, koji se generalno osećaju kompetentnim za upravljanje svojim utiscima, otporniji na efekte motivacije da budu viđeni na određeni način. Takođe, iako postoji značajna dispoziciona varijabilnost socijalne anksioznosti, rezultati sugerišu da se socijalna anksioznost razlikuje više od situacije do situacije, negoli od osobe do osobe.

Generalno, Teorija samopredstavljanja ima dobru empirijsku verifikaciju. Pored toga što pruža širok kontekst uključivanja situacionih i dispozicionih antecedena, korelata i moderatora socijalne anksioznosti, ova teorija uključuje i druge teorijske pristupe (kao što je kognitivni). To pospešuje njenu eksploativnu moć, a i mogućnost postavljanja brojnih hipoteza koje omogućavaju usmeravanje istraživanja na različite strane.

4.2.2. Teorija sociometra

Teorija sociometra (Leary, 2001a) predstavlja ekstenziju Teorije samopredstavljanja, koja preciznije definiše pojavu i funkciju socijalne anksioznosti. Liri (Leary, 2001a) smatra da, iako se socijalna anksioznost vezuje za zabrinutost oko samopredstavljanja, ne vode sve poteškoće do doživljaja socijalne anksioznosti. Drugim rečima, briga zbog samopredstavljanja je neophodan, ali ne i dovoljan uzrok socijalne anksioznosti.

U nastojanju da pojasni ovu tvrdnju, Liri (Leary & Jongman-Sereno, 2014) navodi primer žene koja, nakon veoma teške radne nedelje, ispunjene stresom, problemima i razočarenjima, ima potrebu da provede večer sa prijateljima. Ona ne želi da je drugovi vide neraspoloženu, zabrinutu i napetu (ne bi da to utiče negativno na njihovo raspoloženje). Iako je snažno motivisana da ne ostavi takav utisak, ona sumnja da će u tome uspeti. Bez obzira na to što su, prema Teoriji samopredstavljanja, oba uslova prisutna za doživljaj socijalne anksioznosti, Liri navodi da je malo verovatno da će ova žena biti socijalno anksiozna. Dakle, potrebna je neka dopuna koja će pojasniti šta je to, pored problema u samopredstavljanju, važno za pojavu socijalne anksioznosti. Liri smatra da „zabrinutost ljudi zbog njihovih javnih utisaka uzrokuje socijalnu anksioznost samo u meri u kojoj osoba veruje da utisci koje drugi formiraju o njoj imaju neželjene implikacije na *relacionu procenu* – stepen u kojem drugi ljudi svoje odnose sa pojedincem smatraju bliskim, važnim ili vrednim“ (Leary, 2001b, p. 223). Ovo znači da će se socijalna anksioznost pojaviti u onim situacijama u kojima pretpostavlja opasnost od devalvacije ili obezvređivanja interpersonalnih relacija. Dakle, ljudi se osećaju socijalno-anksioznim kada veruju da impresije koje ostavljaju neće navesti druge da vrednuju svoje odnose s njima onoliko koliko žele, ili, još gore, kada posledice toga mogu biti obezvređivanje, izbegavanje i odbijanje (Leary & Jongman-Sereno, 2014). Naravno da percepcija relacione vrednosti zavisi od toga koliko pojedinac vrednuje grupu i želi da je članovi grupe smatraju vrednim relacionim partnerom (Leary & Baumeister, 2000). U navedenom primeru, do pojave socijalne anksioznosti neće doći (žena nije ubeđena da će njena nemogućnost da deluje opušteno i staloženo uticati u pravcu umanjenja vrednosti njenih odnosa sa prijateljima).

Proširenje Teorije samopredstavljanja proizašlo je iz pretpostavke da je osnovna čovekova potreba – potreba za pripadanjem i prihvatanjem. Univerzalnost i snaga potrebe za prihvatanjem i pripada-

njem sugerije da se ona verovatno razvila kao temeljni aspekt ljudske prirode jer je pružala adaptivnu prednost (Leary & Jongman-Sereno, 2014). Važnost održavanja interpersonalnih relacija je očigledna jer je, samo uz pomoć drugih, moguće zadovoljiti niz veoma značajnih bioloških, ličnih i društvenih motiva (npr., seksualni, roditeljski motiv, motiv za uspehom, za dominacijom, za samoaktualizacijom itd.). S obzirom na vitalnu važnost stvaranja i održavanja društvenih veza tokom istorije čovečanstva, razvio se motivaciono-afektivni sistem koji je ljudima pomagao da izbegnu ugrožavanje odnosa sa drugim ljudima, odnosno koji je služio unapređenju društvenog prihvatanja. Ovaj sistem im je omogućavao da automatski i stalno prate stepen u kojem su prihvaćeni/vrednovani, naspram odbačenosti i obezvređivanja od strane drugih (Leary, 2006; Leary & Baumeister, 2000; Leary & Downs, 1995; prema Leary & Jongman-Sereno, 2014). On je nazvan *sociometar* i njegova uloga je nadzor ne samo društvenog okruženja nego i sopstvenog ponašanja, a radi ukazivanja na neposrednu ili potencijalnu pretnju relacionoj vrednosti. Drugim rečima, osnovna funkcija ovog sistema je praćenje nivoa društvenog prihvatanja pojedinca. Da bi se uživalo u prednostima koje proizilaze iz međusobno podržavajućih odnosa, potreban je određeni nivo društvenog prihvatanja. Osoba kada postigne takvo prihvatanje ima veću relacionu vrednost. To je, u stvari, mera koja odražava pojedinčevo verovanje da drugi članovi grupe smatraju da je vredno da se povežu s njim. Što je ta mera veća, izraženije je prihvatanje, ljubav, poštovanje ili toplina (Leary, 2005). Prema ovoj teoriji, individualne razlike u socijalnoj anksioznosti odraz su razlika između stepena u kojem ljudi žele da ih drugi vrednuju i prihvate i stepena u kojem oni doživljavaju da ih drugi vrednuju i prihvataju (Leary & Jongman-Sereno, 2014).

Shodno iznetom, sociometar je formiran u cilju monitoringa nečijeg društvenog prihvatanja, a naročito za detekciju interpersonalnih znakova koji bi mogli nagoveštiti nižu relacionu vrednost (npr., facijalna ekspresija besa od strane članova grupe). Ako se otkriju takvi signali, onda ovaj sistem pokreće ponašanja u cilju zadovoljavanja odgovarajućeg nivoa društvenog prihvatanja. Dakle, aktivacija sociometra upozorava pojedinca da je pod rizikom od oštećenja odnosa sa drugima.

Socijalna anksioznost kao rezultat aktivacije sociometra

Kada sociometar otkrije dokaze o potencijalnom problemu u čovekovoj relacionoj sferi, sistem izaziva negativan emocionalan odgovor, zbog čega se osoba oseća nelagodno i uznemireno. Baumajster i Tajsova (Baumeister & Tice, 1990) smatraju da je tipičan odgovor na percepciju društvene isključenosti anksioznost, sa naglaskom da i mnoge druge negativne emocije predstavljaju reakcije na realnu, zamišljenu ili potencijalnu devaluaciju interpersonalnih relacija. Neke od tih emocija su: ljubomora, posramljenost, osećanje krivice itd. Iako sve ove emocije mogu biti odgovor na isti povod, za svaku od njih vezuju se različite kognitivne, afektivne i bihevioralne komponente. Tako, na primer, za socijalnu anksioznost važi da je inherentno anticipatorna. To znači da ljudi doživljavaju socijalnu anksioznost kada su ubeđeni da mogu, utiscima koje ostavljaju na druge, umanjiti svoju relacionu vrednost (Leary & Jongman-Serenio, 2014). Podrazumeva se da je i sociometer, pored mogućnosti detekcije aktuelne pretnje, osetljiv na znakove koji ukazuju na potencijalno ugrožavanje relacione vrednosti ili na odbacivanje. Stoga, prema Teoriji sociometra, socijalna anksioznost predstavlja rezultat aktivacije sociometra (formiran da bi detektovao nisku relacionu vrednost pre stvarnog odbijanja), tako da osoba može preduzeti korake u cilju zaštite potencijalno ugroženih odnosa. Na taj način se čuvaju značajne interpersonalne relacije, odnosno zadovoljava se potreba za pripadanjem i prihvatanjem od strane drugih.

S obzirom na to da je socijalna anksioznost neprijatno iskustvo, ona može biti upozoravajuća i u službi sprečavanja da se ponove postupke koji su doveli do negativnih posledica u prošlosti. Pored toga, može prekinuti ljude u trenutnom ponašanju (tj. sprečiti socijalno nepoželjno ponašanje) ili ih motivisati na ponašanja kojima će popraviti načinjenu grešku i na taj način uspostaviti funkcionalne odnose sa drugima. Ovako posmatrano, socijalna anksioznost predstavlja signal ranog upozorenja (za događaje koji mogu dovesti do snižavanja relacione vrednosti), a deluje i kao motivacija, jer angažuje ponašanja koja za cilj imaju korigovanje self-prezentacija (Leary & Jongman-Serenio, 2014).

Može se zaključiti da Teorija sociometra socijalnu anksioznost konceptualizuje kao ishod aktivacije psihološkog sistema, koji se razvio tokom evolucije, a sve u cilju pomoći ljudima oko regulacije i unapređjenja međuljudskih odnosa. Budući da mera (u kojoj drugi vrednuju svoje odnose sa pojedincem) zavisi od njihovih utisaka o njemu ili njoj,

nemogućnost kreiranja odgovarajućih impresija povećava verovatanoću devalvacije relacionih vrednosti, a samim tim i verovatnoću pojave i intenzitet socijalne anksioznosti. Dakle, za razliku od Psihobiološke teorije socijalne anksioznosti (Trower & Gilbert, 1989), ova teorija predlaže da su koreni nastanka socijalne anksioznosti vezani za razvoj društvenih grupa organizovane u hedonističkom modu.

Prema Liriju i Jongman-Serenovoj (Leary & Jongman-Sereno, 2014), prednosti nadogradnje Teorije samopredstavljanja su dvostruke. Prvo, Teorija sociometra omogućava preciznije određenje uslova pojave socijalne anksioznosti. Drugo, kroz razmatranje adaptivnog značaja socijalne anksioznosti za zaštitu od odbacivanja, ova teorija omogućava da se konstrukt socijalne anksioznosti ugradi u širi teorijski okvir koji ga povezuje sa bazičnom motivacijom za prihvatanjem, self-evaluacijom, self-prezentacijom, ali i sa raznim emocijama koje su vezane za očuvanje interpersonalnih resursa, poput: srama, ljubomore, ponosa, osećanja krivice itd. Ovo poslednje daje mogućnost integrisanja teorija i empirijskih nalaza na temu različitih fenomena koji uključuju brigu oko narušavanja relacione vrednosti.

Empirijska evidencija o Teoriji sociometra

U jednom od istraživanja (Inderbitzen, Walters, & Bukowski, 1997), na uzorku od 973 učenika, ispitivana je povezanost između sociometrijske nominacije i socijalne anksioznosti, izražena kroz nivo straha od negativne evaluacije i socijalnog izbegavanja i distresa. Nalazi su pokazali da deca, svrstana u zanemarenu i odbačenu grupu, u poređenju sa vršnjacima koji pripadaju prosečnoj ili popularnoj grupi, izveštavaju o većem nivou socijalne anksioznosti. Takođe, rezultati istraživanja, koje je sprovedeno na uzorku od 155 studenata (Nepon, Flett, Hewitt, & Molnar, 2011), pokazuju da je crta socijalne anksioznosti pozitivno povezana sa negativnim društvenim povratnim informacijama, interpersonalnom ruminacijom, perfekcionistačkim tendencijama i perfekcionistačkim self-prezentacijama. Iako ove studije nisu direktno proizašle iz Teorije sociometra, njihovi nalazi su u skladu sa predviđanjima pomenute teorije. Naime, rezultati ukazuju na to da su pojedinci sa nižom relacionom vrednošću skloni ka doživljavanju izraženije socijalne anksioznosti, kao i da je veća potreba za društvenim prihvatanjem (izražena kroz različite sklonosti) u vezi sa naglašenijom socijalnom anksioznošću.

Potreba za pripadanjem i prihvatanjem može se izraziti i kroz kvalitet afektivne vezanosti, odnosno kroz dimenziju anksioznosti i izbegavanja. Na uzorku od 253 odrasla ispitanika, ispitivana je veza između navedenih dimenzija afektivne vezanosti i socijalno-anksiozne simptomatologije (Read, Clark, Rock, & Coventry, 2018). Rezultati sugerišu na postojanje značajnih direktnih efekata (obe dimenzije afektivne vezanosti) na simptome socijalne anksioznosti. Ovo potvrđuje pretpostavku da nezadovoljene potrebe za prihvatanjem i ljubavlju pojačavaju tendenciju ka socijalno-anksioznom ponašanju, koja bi, dalje, trebalo da povрати izgubljeno osećanje sigurnosti.

Kako fizička privlačnost ima važnu ulogu u stvaranju utisaka, pojedinci, koji sa strepnjom očekuju da budu odbačeni na osnovu svog izgleda, osećaju se ranjivo u situacijama procene njihove atraktivnosti. Empirijski podaci sugerišu da osobe koje su osetljive na odbacivanje zbog svog izgleda imaju pojačanu tendenciju izbegavanja socijalnih interakcija generalno, pa čak i sa bliskim drugima (Park & Pinkus, 2009). Ovo može imati obrnuti efekat – umesto da se čuvaju i pojačavaju značajne interpersonalne relacije, individue sa ovakvom sklonošću mogu ometati i oštetiti svoje odnose sa drugima. Međutim, relaciona vrednost se ne izgrađuje samo na osnovu fizičkih karakteristika ljudi, već i na osnovu kompetentnosti, pridržavanja društvenih pravila i normi, kao i drugih vidova socijalne poželjnosti. Drugim rečima, ljudi mogu biti ignorisani, izbegavani ili odbačeni kada su neprivlačni u širem smislu te reči. Manje se vrednuju odnosi sa nesaradljivim, nekompetentnim, dosadnim, manipulativnim, ili na bilo koji drugi način neprijatnim ljudima (Jensen-Campbell et al., 2002).

U studiji Herena i saradnika (Heeren et al., 2017), korišćena je fMRI tehnika za oslikavanje aktivnosti mozga tokom igranja virtuelne igre Cyberball. Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 46 ispitanika (23 sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja i 23 u kontrolnoj grupi). Na bihevioralnom nivou, ispitanici sa socijalno-anksioznim poremećajem ispoljavaju značajno naglašenija osećanja socijalne isključenosti u odnosu na kontrolnu grupu. Na nivou aktivnosti mozga, a u poređenju sa kontrolnom grupom, prva grupa je manifestovala značajno veći nivo aktivacije u okviru pojedinih regija mozga tokom faze ponovnog socijalnog uključivanja. Takođe, mere samoprocene socijalnog isključenja koreliraju sa merama pomenute moždane aktivnosti unutar grupe sa dijagnozom SAP-a. Istraživači su ovaj obrazac rezultata protumačili kao snažnu podršku ideji da ljude sa SAP-om karakteriše loša

sposobnost oporavka nakon društvenog odbacivanja nego tokom društvene isključenosti same po sebi. U svetlu Teorije sociometra, kod ljudi koji pate od socijalno-anksioznog poremećaja, ovi nalazi bi ukazivali na gubitak adaptivne vrednosti socijalne anksioznosti.

Na osnovu prikazanog, može se zaključiti da Teorija sociometra ima solidno utemeljenje u empirijskim nalazima.

4.3. Model socijalne anksioznosti baziran na revidiranoj Teoriji osetljivosti na potkrepljenje

Kimbrel (Kimbrel, 2008) je, u nastojanju da integriše i objasni međusobno dejstvo različitih faktora, predložio model razvoja i održanja generalizovane socijalne fobije. Međutim, ako se uzme u obzir gledište po kome je razlika između socijalne anksioznosti i socijalne fobije (socijalno-anksioznog poremećaja) kvantitativna, onda se osnovne postavke modela mogu primeniti i na socijalnu anksioznost kao normalnu pojavu, tj. karakteristiku i stanje ličnosti. Ovakav pristup zauzeli su neki od istraživača, koji su za cilj imali empirijsku proveru ovog modela (Kimbrel, Nelson-Gray, & Mitchell, 2012; Kimbrel, Mitchell, & Nelson-Gray, 2010; Randelović, 2016; Randelović, Smederevac, Čolović, & Corr, 20018; Randelović & Čirović, 2020).

Oslanjajući se na kognitivne i kognitivno-bihejvioralne modele socijalne fobije (Clark & Wells, 1995; Rapee & Heimberg, 1997; Rapee & Spence, 2004)¹, Kimbrel (2008) je imao pretenzije da ih dopuni na način koji će pružiti jedan objedinjujući referentni okvir. Da bi to učinio, Kimbrel (2008) je izabrao revidiranu Teoriju osetljivosti na potkrepljenje (rRST; Gray & McNaughton, 2000). Naime, za razliku od kognitivnih i kognitivno-bihejvioralnih modela, ovaj model je specifičan po tome što uključuje i konstrukte iz domena osobina ličnosti, ali i po tome što pruža najobuhvatniji okvir za objašnjenje i predviđanje razvoja i održanja socijalne anksioznosti kako na nivou dispozicije, tako i na nivou poremećaja. Drugim rečima, u repertoaru postojećih kognitivnih i kognitivno-bihejvioralnih modela socijalne anksioznosti, čini se da ovaj model ima najveću eksplanatornu moć jer:

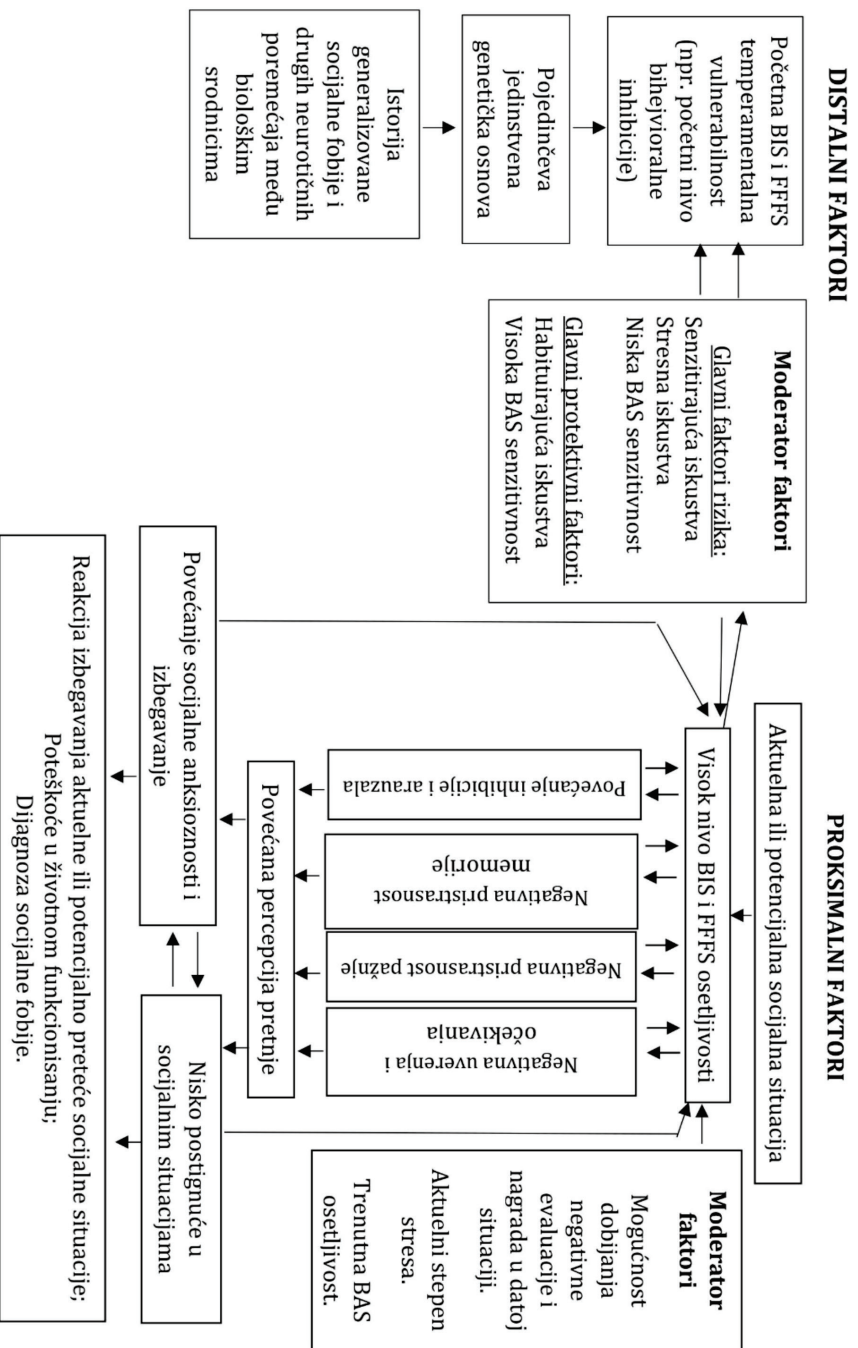
a) ujedinjuje širok spektar faktora (npr. genski, biološki, ličnosni, sredinski) koji utiču na razvoj i održanje socijalne anksioznosti;

¹ O ovim modelima neće biti reči jer se osnovne informacije o njima mogu pronaći u literaturi na našim prostorima (Mihić, 2019).

b) daje biološki baziran ličnosni okvir za proučavanje i objašnjenje kognitivnih pristrasnosti i socijalne anksioznosti;

c) predviđa uslove pod kojima se određeni način kognitivne obrade i doživljaj socijalne anksioznosti uglavnom javljaju (Kimbrel, 2008).

Dakle, prednost Kimbrelovog modela socijalne anksioznosti je u tome što detaljno objašnjava i integriše dve grupe činilaca (distalni i proksimalni), koji su povezani sa pojavom i perzistencijom socijalne anksioznosti kao obeležja, stanja i poremećaja ličnosti. Distalni činioci se odnose na faktore genetike, temperamenta, osobina ličnosti, senzitivirajućih i habituirajućih socijalnih i stresogenih iskustava, koji oblikuju tendenciju ka socijalno-anksioznom reagovanju. Ovaj deo modela tiče se individualnih i situacionih činilaca kao efekata njihove interakcije na formiranje senzitivnosti sistema ličnosti (Sistem bihejvioralne inhibicije, Sistem bihejvioralne aktivacije i Borba-Bežanje-Blokiranje sistem), čija kombinovana aktivacija odražava tendenciju ka socijalno-anksioznom ponašanju, ali i predispoziciju za razvoj socijalne fobije ili socijalno-anksioznog poremećaja. Proksimalni činioci odnose se na trenutne ili neposredne situacione okolnosti, individualne razlike u osetljivosti na potkrepljenje, kao i aktuelne stresore koji se povezuju sa kognitivnim procesima obrade informacija, a oni zatim oblikuju konačni afektivni i bihejvioralni odgovor pojedinca. Drugim rečima, razvoj i perzistencija socijalne anksioznosti kao osobine ličnosti i socijalno-anksioznog poremećaja, kao i određenog kognitivnog stila, objašnjeno je antecedentnim faktorima, dok je proksimalni, tj. konsekventni deo modela, okvir za razumevanje pojave i intenziteta kognitivnih pristrasnosti, te i socijalne anksioznosti kao trenutnog stanja ličnosti ili prolazne kognitivno-afektivne reakcije (Kimbrel, 2008). Konkretno, proksimalni deo modela odnosi se na trenutne situacione okolnosti koje pogoduju aktiviranju određenih sistema ličnosti. Takođe, ovaj deo modela tiče se i kognitivnih pristrasnosti (pristrasnosti u pažnji, memoriji, interpretaciji, rasuđivanju i sl.) koje predstavljaju medijatore u odnosu između sistema ličnosti i socijalno-anksioznog ponašanja. Kako kognitivne pristrasnosti imaju posedničku ulogu u odnosu između sistema ličnosti i trenutnih socijalno-anksioznih reakcija, proksimalni deo Kimbrelovog modela naziva se *Medijacioni model socijalne anksioznosti* (Mediation Model of Social Anxiety – MMSA). Opisani model prikazan je na Slici 6.

Slika 6. Model razvoja i perzistencije generalizovane socijalne fobije (adaptirano prema Kimbrel, 2008, p. 600)

Imajući u vidu da je revidirana Teorija osetljivosti na potkrepljenje osnova prikazanog modela, sledi kraći osvrt na nju, a zatim i pojašnjenje modela u celini (distalni i proksimalni deo).

Revidirana Teorija osetljivosti na potkrepljenje

Zbog važnosti temperamenta i učenja u društvenim okolnostima, za oblikovanje sklonosti ka socijalno-anksioznom reagovanju, Kimbrel za referentni okvir modela uzima revidirarnu Teoriju osetljivosti na potkrepljenje (rRST; Gray & McNaughton, 2000). rRST postuira postojanje tri sistema ličnosti:

- 1) *Sistem bihejvioralne inhibicije* – Behavioral Inhibition System (BIS);
- 2) *Borba, Bežanje, Blokiranje sistem* – Fight-Flight-Freeze System (FFFS);
- 3) *Sistem bihejvioralne aktivacije* – Behavioral Activation System (BAS).

Ovi sistemi odgovorni su za individualne razlike u normalnom i patološkom funkcionisanju ličnosti. Naime, rRST predstavlja pogodnu teorijsku osnovu, ne samo za objašnjenje individualnih razlika u tendenciji ka socijalno-anksioznom reagovanju, već i za objašnjenje drugih dispozicionih odlika ličnosti, poput pefekcionizma, ruminacije itd. (videti Randelović & Stojiljković, 2021; Randelović & Ćirović, 2020).

BIS je zadužen za detekciju pretnje i kontrolu ponašanja, te na nivou osobina ličnosti predstavlja tendenciju ka doživljavanju napetosti, nelagodnosti, pojačane pobuđenosti i orijentacije ka izvoru pretnje, a sve u cilju procene okruženja i aktiviranja ponašanja koja će zaštititi pojedinca od pretećih okolnosti. BIS korespondira anksioznosti i odgovoran je za detekciju konflikta i njihovo rešavanje (Corr, 2009; McNaughton & Corr, 2004). BIS ima noseću ulogu jer se subjektivna procena stimulusa vezuje za njegovu aktivaciju (Corr & McNaughton, 2012), a i kontroliše ponašanje aktivirajući inhibiciju ili reakcije iz drugih domena (izbegavanje, sukobljavanje ili pristupanje određenim ljudima, situacijama i događajima).

Za razliku od BIS-a koji odražava sistem defanzivnog pristupanja, FFFS predstavlja sistem defanzivnog izbegavanja. Stoga, razlika između ova dva sistema je u defanzivnoj direkciji (pristupanje vs izbegavanje). Funkcija anksioznosti je motivacija osobe da oprezno pristupi pretnji, dok se funkcija straha ogleda u motivisanju pojedinca da se skloni od opasnosti (McNaughton & Corr, 2004). Prema tome,

glavna uloga FFFS-a je aktivacija ponašanja koja povećavaju šansu da se osoba odbrani od stimulusa koje je procenila kao realno ugrožavanje. U repertoaru FFFS-a nalaze se tri odbrambena domena ili reakcije – Borba (bes), Bežanje (strah) i Blokiranje (panika). Koja će se vrsta reakcije manifestovati zavisi od subjektivne procene pojedinca o intenzitetu opasnosti i mogućnosti da se ona izbegne, tj. od defanzivne distance (Blanchard & Blanchard, 1990; prema McNaughton & Corr, 2004). Bežanje se javlja kada je pretnja dovoljno intenzivna, ali je moguće izbeći (Corr, 2009). Blokiranje se aktivira u situacijama kada osoba procenjuje da je nemoguće izbeći ugrožavanje. U slučaju pretnje, koja je intenziteta i blizine da se ne može izbeći, pokreću se reakcije iz domena Borbe.

BAS predstavlja sistem koji je odgovoran za aktivan i eksplorativan pristup u ponašanju pojedinca, odnosno za pristupajuće ponašanje. BAS se aktivira na signale nagrade i na sve apetitivne stimulse, kao i u situacijama olakšanja usled izostanka kazne (Corr, 2009). Zbog složenosti prirode BAS-a, osobine ličnosti koje odgovaraju ovom sistemu ličnosti, pa možda i njihova operacionalna definicija, predstavljaju kontraverzne teme (Krupić, 2017). Neki autori se drže stava da bi BAS trebalo da korespondira ekstraverziji i pozitivnoj emocionalnosti (Depue & Collins, 1999; Smillie, Pickering, & Jackson, 2006), dok drugi zagovaraju povezanost sa impulsivnošću (Torrubia, Avila, Molto, & Caseras, 2001). Osim navedenog, jedna grupa autora BAS smatra jednodimenzionalnim konstruktom (Jackson, 2009; Reuter et al., 2015; Smederevac et al., 2014), dok drugi sugerišu na multidimenzionalnost ovog sistema (Corr & Cooper, 2016). Krupić je sumirao sve operacionalne definicije BAS-a u kontekstu rRST-a, navodeći ukupno četiri definicije (za opširnije pregled videte Krupić, 2017).

Distalni faktori

Prema *Modelu razvoja i održavanja generalizovane socijalne fobije*, neke osobe su predisponirane biološkom i psihološkom vulnerabilnošću (faktori genetike i temperamenta) da razviju izraženiju tendenciju ka socijalno-anksioznom reagovanju i izbegavanju socijalnih situacija. Samim tim su sklonije razvoju straha kao reakcije na socijalne stimulse, a to su, recimo: procenjivanje od strane drugih ljudi, kritizam, odbacivanje i bes. Usled određene biološke i psihološke vulnerabilnosti, pozitivnih i negativnih socijalnih iskustava tokom detinjstva i

adolescencije (senzitivirajuća i habituirajuća društvena iskustva), osoba kroz procese učenja stiče određeni kognitivni stil, repertoar socijalnih veština i individualni način reagovanja na pojedine socijalne situacije (Kimbrel, 2008).

Faktori genetike

Prema Kimbrelu (2008), početna ranjivost za razvoj pojačane tendencije ka socijalno-anksioznom reagovanju, ali i za razvoj generalizovane socijalne fobije je, pre svega, rezultat genskih uticaja na BIS i FFFS funkcionisanje. Takođe, on smatra da pojedinci sa porodičnom istorijom generalizovane socijalne fobije i drugih neurotičnih poremećaja, imaju veći rizik za razvoj naglašenije sklonosti ka socijalno-anksioznom ponašanju i socijalne fobije. Dalje, predviđanje ide u pravcu da ova grupa pojedinaca ima gene koji dovode do pojačane BIS i FFFS reaktivnosti. Pored toga, Kimbrel (2008) pretpostavlja da će se, tokom detinjstva, genska predisponiranost za visok stepen BIS i FFFS reaktivnosti manifestovati kroz visoku bihejvioralnu inhibiciju i stidljivost, dok će se kod odraslih očekivati ispoljavanje kroz visok nivo neuroticizma, anksioznosti i stidljivosti. Stoga, Kimbrel (2008) predlaže da je povećana osetljivost BIS-a i FFFS-a primarni neurobiološki/ličnosni osnov socijalne anksioznosti. O rezultatima studija koje potvrđuju ove predikcije, Kimbrel izveštava u svom radu (za opširniji prikaz videti Kimbrel, 2008).

Temperament

U sklopu ovog modela, bihejvioralna inhibicija predstavlja ranu temperamentalnu odliku koja odražava genske uticaje na BIS i FFFS senzitivnost. Ovu pretpostavku, Kimbrel potkrepljuje nizom empirijskih nalaza. Prvo, „bihejvioralna inhibicija i BIS i FFFS osetljivost dele slične neutralne osnove, poput povećane reaktivnosti amigdale, dela limbičkog sistema koji je zadužen, između ostalog, za emocionalne reakcije (strah, anksioznost, agresija)“ (Gray, & McNaughton, 2000; prema Kimbrel, 2008, p. 601). Drugo, „ishodi pojačane aktivacije BIS i FFFS reaktivnosti, kao što su naglašena pobuđenost, pažnja i anksioznost, predstavljaju istovremeno i manifestnu stranu dece sa pojačanom bihejvioralnom inhibicijom“ (Fox et al., 2005a; prema Kimbrel, 2008, p. 601). Treće, „postoje dokazi da je polimorfizam 5-HTT-a

povezan sa bihejvioralnom inhibicijom, neuroticizmom, pojačanom reaktivnošću amigdale na stimulse straha, ali i sa socijalnom fobijom“ (Fox et al., 2005b; Furmark et al., 2004; Lesch et al., 1996; prema Kimbrel, 2008, p. 601). I na kraju, „bihejvioralna inhibicija i neuroticizam su usko povezane sa povećanim rizikom za razvoj generalizovane socijalne fobije“ (Schwartz et al., 1999; Stemberger et al., 1995; prema Kimbrel, 2008, p. 601). Iz ovoga proizilazi Kimbrelova pretpostavka da će deca sa inhibiranim temperamentom – visoka bihejvioralna inhibicija (visok nivo BIS i FFFS osetljivosti), biti predisponirana za razvoj izražene sklonosti ka socijalno- anksioznom reagovanju, kao i razvoju socijalne fobije. Takođe, deca koja imaju neinhibirani stil ponašanja (nizak nivo bihejvioralne inhibicije, nisku BIS i FFFS osetljivost ili hiperaktivnost BAS-a), neće biti rizična grupa za razvoj pomenutog poremećaja (Kimbrel, 2008).

Ova Kimbrelova konceptualizacija socijalno-anksioznog fenomena saglasna je ranijim shvatanjima. Naime, Bus (Buss, 1980) smatra da se socijalna anksioznost razvija iz plašljivog temperamenta, ali i iz naglašene socijalizacije deteta koja uključuje formiranje hipersvesnosti o neadekvatnim socijalnim situacijama/ponašanjima i nerazvijenim socijalnim veštinama. Slično tome, Aronova ističe da je osnova socijalne anksioznosti gensko nasleđe visokog nivoa osetljivosti senzorne obrade, koja zapravo predstavlja crtu ličnosti ili odliku temperamenta (Aron, 1999).

Senzitizirajuća i habituirajuća društvena iskustva

Kimbrel, dalje, predlaže dve grupe moderatorskih faktora (faktori rizika i protektivni faktori), koji svojim uticajima povećavaju ili smanjuju mogućnost za razvoj tendencije ka socijalno-anksioznom reagovanju/socijalne fobije. Senzitirajuća društvena iskustva, poput ekstenzivnih zadirkivanja tokom detinjstva, pripadaju grupi faktora rizika jer povećavaju verovatnoću za nastanak naglašene socijalne anksioznosti/socijalne fobije i to preko povećanja FFFS osetljivosti na određene društvene stimulse (npr. vršnjake). Ovaj predlog, Kimbrel potkrepljuje nizom empirijskih podataka (za opširniji pregled videti Kimbrel, 2008). Osim toga, Kimbrel se oslanja na podatke dobijene iz studija kako na životinjama, tako i na ljudima, pa čak i prilikom isticanja habituirajuće uloge određenih socijalnih iskustava. Naime, postoje dokazi koji sugerišu da su amigdala i druge komponente BIS-a

i FFFS-a zadužene za navikavanje na uslovne reakcije straha (Gray & McNaughton, 2000; Furmark et al., 2002; Myers & Davis, 2002; prema Kimbrel, 2008). Takođe, nalazi iz određenih studija sugerišu da navikavanje na društvena iskustva može rezultirati smanjenom socijalnom anksioznošću, kroz redukovanu BIS i FFFS osetljivost (Furmark et al., 2002; prema Kimbrel, 2008).

Stresna iskustva

Stresna iskustva su drugi važan činilac za razvoj naglašene socijalne anksioznosti/socijalne fobije, koji ima sposobnost moderacije genske i temperamentalne vulnerabilnosti. Efekti stresa su mnogo širi u odnosu na efekte senzitivirajućih društvenih iskustava. Naime, dok senzitivirajuća iskustva povećavaju osetljivost na određene društvene stimulse, a kao rezultat jačanja sinaptičkih veza u amigdali, stresna iskustva dovode do strukturalnih promena i oštećenja u BIS-u, te kao posledicu toga imaju preterane reakcije anksioznosti na niz potencijalno pretećih stimulusa (Gray & McNaughton, 2000; Takahashi & Kalin, 1999; prema Kimbrel, 2008). Ovo Kimbrel objašnjava time što je BIS (naročito hipokampus) izuzetno osetljiv na efekte stresa. Shodno iznetom, predviđanja na osnovu modela idu u pravcu da će pojedinci, koji su bili izloženi visokim količinama stresa, postati ranjiviji na efekte budućih stresora, kao i senzitivirajućih iskustava, a sve zbog povećane BIS osetljivosti. Samim tim, ova grupa ljudi imaće povećanu mogućnost razvoja naglašene socijalne anksioznosti, a u nekim slučajevima i socijalne fobije (Kimbrel, 2008).

BAS senzitivnost

Poslednji faktor u distalnom delu modela je BAS senzitivnost, koji, takođe, ima moderirajuću ulogu u okviru proksimalnog dela modela.

Kao što je već napomenuto, Kimbrel (2008) u sklopu svog modela, a u skladu sa Grejevim i MakNotonovim (2000) gledištem, predlaže shvatanje po kome je povećana osetljivost BIS-a i FFFS-a primarni neurobiološki/ličnosni osnov socijalne anksioznosti. Kimbrel, nadalje, proširuje ulogu osobina ličnosti, pretpostavljajući da niska BAS osetljivost može predstavljati dodatni faktor rizika za razvoj socijalne anksioznosti i socijalne fobije. Oslanjajući se na Korovu (Corr, 2002) hipotezu o udruženim supsistemima, prema kojoj BIS i BAS imaju (uprkos nji-

hovoj funkcionalnoj nezavisnosti) antagonistički i facilitatorni efekat na ponašanje, Kimbrel (2008) smatra da nizak BAS stvara dodatni rizik za razvoj pomenutog ličnog obeležja i poremećaja. Preciznije rečeno, Kimbrel pretpostavlja da će kao odgovor na pojedine društvene stimulse, pojedinci, koji se odlikuju visokim BIS-om i niskim BAS-om, ispoljavati izraženije simptome anksioznosti i izbegavajućeg ponašanja, negoli osobe izraženog BIS-a i BAS-a. Prema tome, očekivano je da će prvi tip ljudi, samim tim, biti podložniji učestalijem doživljaju socijalne anksioznosti, kao i razvoju socijalne fobije. Dakle, visok BAS može biti protektivni faktor u pojavi socijalne anksioznosti, naročito kod osoba sa visokim BIS-om (Kimbrel, 2008).

Proksimalni činioci socijalne anksioznosti i izbegavanje

Jasno je da trenutni nivo BIS i FFFS osetljivosti na određene društvene stimulse predstavlja rezultat međusobnog dejstva distalnih činilaca.

Prema Medijacionom modelu socijalne anksioznosti (MMSA), pod određenim situacionim okolnostima (prisustvo aktuelne ili potencijalne socijalne pretnje), osobine ličnosti utiču na javljanje negativnih kognitivnih pristrasnosti (određeni način procesiranja informacija), pri čemu oni mogu biti u međusobnoj interakciji. Negativne kognitivne pristrasnosti, dalje, povećavaju percepciju pretnje, odnosno utiču na povećanje nivoa socijalne anksioznosti i niskog postignuća u socijalnom kontekstu. Pri tome, socijalna anksioznost i socijalno postignuće mogu biti u interakciji, a i povratno delovati na osobine ličnosti, povećavajući BIS i FFFS osetljivost. Sve to može dovesti do izbegavanja određenih situacija, a kod nekih osoba i do poteškoća u svakodnevnom funkcionisanju, što može ukazivati na prisustvo socijalne fobije ili socijalno-anksioznog poremećaja. Mogućnost dobijanja nagrada i negativne evaluacije u datim situacijama, aktuelni stepen stresa i trenutna BAS osetljivost, ostvaruju moderatorske efekte na kognitivne pristrasnosti i socijalnu anksioznost, te delujući na BIS i FFFS osetljivost (Kimbrel, 2008).

MMSA objašnjenje i predviđanje načina obrade podataka i stanja socijalne anksioznosti vezuje za dve grupe faktora: *situacioni* i *dispozicioni*.

Situacione varijable

Način obrade informacija, kao i nivo anksioznosti koji osoba doživljava u određenim okolnostima, delom je funkcija trenutno prisutnih situacionih faktora. Stoga, se pojava socijalne anksioznosti uvek vezuje za neki društveni kontekst. Da bi neka situacija imala svojstvo okidača socijalno-anksioznog ponašanja, ona sa sobom mora nositi zabrinutost pojedinca u vezi sa dilemom da li će ga i kako drugi vrednovati. Shodno tome, neophodan je neki aktivirajući događaj koji će pokrenuti selektivno procesiranje podataka i socijalno-anksioznu reakciju.

Socijalna pretnja može imati više oblika (npr., neslaganje, odbacivanje, ponižavanje, izopštavanje i sl.). Iako se u literaturi navodi niz specifičnih situacionih odrednica pojave socijalno-anksioznog ponašanja (npr., pol i status procenjivača, veličina i sastav publike i dr.), u okviru MMSA-a se osnovni situacioni pokretači vezuju za prisustvo dve šire definisane kategorije društvene pretnje:

- 1) potencijalna;
- 2) aktuelna (evaluacija od strane drugih, u zamišljenom i aktuelnom društvenom kontekstu).

MMSA pretpostavlja da, situacije anticipacije ili stvarne evaluacije od strane drugih, predstavljaju stimulse koji aktiviraju određene sisteme ličnosti (BIS, BAS i FFFS), koji zatim regulišu ponašanje pojedinca kako na kognitivnom, tako i na emocionalnom i bihevioralnom nivou. Zato su za predviđanje pojave selektivne obrade informacija i stanja socijalne anksioznosti, pored osobina ličnosti, korisne i karakteristike društvenih stimulusa, tj. njihov međusobni odnos.

Kimrel (2008), u kontekstu rRST-a, pravi razliku između urođenih stimulusa straha i urođenih stimulusa anksioznosti. Prvi se odnose na preteće socijalne situacije, kao što su, na primer, izvođenje nekog nepoznatnog zadatka pred velikom grupom nepoznatih ljudi (opservaciona socijalna anksioznost). Ovakvim situacijama svojstvena je veća mogućnost dobijanja negativne evaluacije, a manja verovatnoća dobijanja nagrade. Shodno tome, pretpostavlja se da ove okolnosti izazivaju neuslovljenu reakciju straha različitog stepena kod osoba sa prosečnom FFFS reaktivnošću. Nasuprot tome, u odnosu na negativnu povratnu informaciju (npr., razgovor sa privlačnom osobom), očekuje se da će ljudi iskusiti manje straha, a više anksioznosti (aktivacija BIS-a) u društvenim uslovima u kojima je mogućnost dobijanja nagrade veća (socijalna anksioznost u interakcijama). Uloga BAS-a je mode-

ratorskog tipa, odnosno on može promeniti kognitivno-afektivni ishod (pojačati ga ili smanjiti). Dakle, prema Kimbrelu (2008), BAS ima udela u oblikovanju reakcija koje su povezane sa anksioznošću i strahom.

Prema Greju i MakNotonu (Gray & McNaughton, 2000), većina specifičnih fobija ne proizilazi iz klasičnog uslovljavanja, već iz neuslovljene reakcije straha na urođene stimulse straha. Socijalni stimuli su karakteristični po tome da često sadrže kombinaciju potencijalne nagrade i opasnosti (konflikt pristupanja-izbegavanja). Pristupanje određenim socijalnim situacijama može dovesti do pozitivnih ishoda i posledica po pojedinca (npr., zaštita, reprodukcija i sl.), ali i do agresije od strane dominantnih članova grupe (npr., povreda ili smrt) (Kimbrel, 2008). Iz perspektive rRST-a (Gray & McNaughton, 2003), mnoge socijalne situacije u sebi sadrže konflikt pristupanja-izbegavanja, te često predstavljaju urođene stimulse anksioznosti, koji nadalje aktiviraju i BIS i FFFS. Stoga, Kimbrel (2008) pretpostavlja da ljudi više ispoljavaju negativne kognitivne pristrasnosti i doživljavaju veći nivo anksioznosti u socijalnim situacijama koje u sebi sadrže veću mogućnost dobijanja negativne procene od strane drugih, u odnosu na pozitivnu evaluaciju (npr. izvođenje nekog novog i neobičnog zadatka pred grupom nepoznatih ljudi). Shodno tome, način kognitivne obrade i stepen anksioznosti koji osoba doživljava u određenoj društvenoj situaciji, može se predvideti na osnovu:

- a) verovatnoće dobijanja negativne procene od strane drugih;
- b) verovatnoće dobijanja pozitivne procene.

Ukratko, selektivno procesiranje društveno-pretećih sadržaja i stajnje socijalne anksioznosti biće izraženije u uslovima sa socijalnom pretnjom, negoli u svakodnevnom životnim okolnostima (neutralan uslov).

Pored ovih Kimbrelovih pretpostavki, za bolje razumevanje interakcije uslova i osobina ličnosti, tj. reakcija na pretnju, poslužiće i koncept odbrambene distance Blančardovih (Blanchard, Flannelly, & Blanchard, 1986). Reakcije nisu iste u situacijama postojanja realne opasnosti i u okolnostima u kojima je pojava ugroženosti potencijalna. Takođe, reakcije na okolnosti u kojima je potrebno suočavanje sa pretnjom su drugačije od reakcija u kojima je pretnja dovoljno daleka da se može izbeći. Dakle, ukoliko je osoba u mogućnosti da izbegne ugrožavanje u situaciji stvarne opasnosti, doživljava se strah i reaguje se bežanjem. Ako pak osoba nije sigurna u mogućnost napuštanja situacije, to će izazvati ljutnju i borbenu reakciju. Emocionalna reakcija na nemogućnosti izbegavanja realne pretnje je panika, praćena nemogućnošću

reagovanja. Kada su u pitanju potencijalno preteći stimuli, percepcija (da se situacija može izbeći) aktivira anksioznost. Nesigurnost u mogućnost izbegavanja potencijalne opasnosti može pokrenuti opsesivne reakcije. I, na kraju, ukoliko se potencijalna opasnost ne može zaobići, javiće se depresivnost kao psihološka reakcija (Smederevac, Čolović i Mitrović, 2009).

Individualne razlike u BIS i FFFS senzitivnosti i procesiranju informacija

Iako situacione varijable imaju važnu ulogu u predviđanju pojave socijalne anksioznosti i izbegavanja, Kimbrel (2008) smatra da su individualne razlike u BIS i FFFS osetljivosti na društvene stimule jače odrednice socijalno-anksioznog odgovora na pojedine društvene situacije. Kako Kimbrel navodi, to je zato što su ljudi, sa hipersenzitivnošću BIS-a i FFFS-a, skloniji da socijalne situacije doživljavaju kao preteće, a to su, recimo, osobe koje nemaju takvu BIS i FFFS reaktivnost (Kimbrel, 2008). Stoga, predikcije idu u pravcu „da će ljudi sa visokom osetljivošću BIS-a i FFFS-a doživljavati dvosmislene ili nove društvene situacije kao preteće u poređenju sa drugima, a to je zbog moćnih procesa pristrasnosti koji se dešavaju kada BIS uđe u „režim kontrole“ kao rezultat konflikta ciljeva koji je svojstven takvim vrstama društvenih situacija“ (Kimbrel, 2008, p. 605). Drugim rečima, model predlaže da je pristrasno procesiranje informacija direktan rezultat hiperosetljivosti BIS-a i FFFS-a.

Isticanje važnosti kognitivne obrade informacija ukazuje na to da MMSA integriše i informacijsko-procesirajući pristup u proučavanju socijalne anksioznosti. Ova obrada se posmatra kao individualni činilac i predstavlja ishod interakcije osobina ličnosti i određenih situacionih okolnosti.

Kognitivne pristrasnosti se definišu kao selektivna obrada emocionalno zasićenih sadržaja (Mineka & Tomarken, 1989) i mogu biti vezane za različite faze procesiranja podataka (npr., percepcija, pažnja, memorija, interpretacija, rasuđivanje i dr.). U kontekstu socijalno-anksioznog fenomena, selektivna obrada sadržaja društveno pretećeg karaktera, smatra se bitnom za objašnjenje i predviđanje socijalno-anksioznog stanja. To mogu biti reči, slike ili scene koje upućuju na negativno vrednovanje od strane okoline, odnosno obrada ovih stimulusa se može ispoljavati kroz pristrasnosti u pažnji, memoriji, rasuđivanju itd.

Shodno iznetom, Kimbrel pretpostavlja „da će ljudi koji su skloni negativnim kognitivnim pristrasnostima (visok nivo BIS i FFFS osetljivosti), nove i dvosmislene društvene situacije tumačiti kao veoma ugrožavajuće. Kao krajnji rezultat negativnih kognitivnih pristrasnosti, Kimbrel navodi pojavu doslednog straha i izbegavanja stvarnih i potencijalnih pretećih društvenih situacija“ (Kimbrel, 2008, p. 605). To onda predstavlja uvod u razvoj socijalne fobije, ako ne i samu socijalnu fobiju.

Aktuelni stresori

Prema Kimbrelu (2008), trenutno prisutni stresori imaju potencijal da povećaju BIS i FFFS senzitivnost i time osnaže negativne kognitivne pristrasnosti, koje zatim dodatno pojačavaju percepciju pretnje, a samim tim i doživljaj socijalne anksioznosti i izbegavajuće ponašanje. Ovu predikciju, Kimbrel je formulisao oslanjanjem na nalaze studija o efektima stresa na procesiranje informacija kod visoko anksioznih osoba (npr. Matthews & MacLeod, 1994; prema Kimbrel, 2008).

Empirijska provera modela

Provera Kimbrelovog modela, tačnije proksimalnog dela modela, bila je cilj nekoliko studija. Neke od njih su osmišljene i spovedene od strane Kimbrela i saradnika (Kimbrel et al., 2012), a druge od istraživača sa našeg podneblja (Randelović, 2016; Randelović et al., 2018; Randelović & Ćirović, 2020).

U istraživanju na uzorku od 207 studenata, Kimbrel je sa saradnicima (Kimbrel et al., 2012) testirao proksimalni deo modela. Istraživanje je bilo korelativnog tipa, uz uključivanje procedure indukcije društvene pretnje (priprema kraćeg govora i najava izlaganja pred publikom), ali bez kontrolnog uslova. Ispitanici su na početku popunjavali upitnike samoprocene Grejevih dimenzija ličnosti, kao i upitnika za procenu izraženosti crte socijalne anksioznosti. Nakon završetka indukcije potencijalne društvene pretnje, učesnici su popunjavali bateriju instrumenata za procenu kognitivnih pristrasnosti, kao i stanja anksioznosti. Korišćeno je strukturalno modelovanje u cilju testiranja pretpostavljenih modela.

Kimbrel i saradnici su pošli od izvesnih hipoteza, a to su:

1) postoje indirektni efekti kognitivnih pristrasnosti na pojavu socijalno-anksiozne reakcije;

2) BIS i FFFS su u pozitivnoj relaciji sa negativnim kognitivnim pristrasnostima i stanjem socijalne anksioznosti;

3) efekti BIS-a i FFFS-a na doživljaj socijalne anksioznosti su u potpunosti posredovani negativnim kognitivnim pristrasnostima;

4) BAS je negativno povezan sa negativnim kognitivnim pristrasnostima i socijalno-anksioznom reakcijom;

5) negativne kognitivne pristrasnosti imaju ulogu medijatora u efektu BAS-a na socijalnu anksioznost.

Testiranje modela nezavisnih glavnih efekata (BIS, FFFS, BAS, uz naglasak da kognitivne pristrasnosti imaju direktan efekat na socijalnu anksioznost kao stanju, nezavisno jedan od drugog) pokazalo je nisko slaganje, te je taj model odbačen. Nakon toga, izvršeno je poređenje prvog modela sa parcijalno-medijacionim, kome su dodate direktne veze između BIS-a, FFFS-a i socijalne anksioznosti, kao i između BAS-a i socijalne anksioznosti. Kao i u početnom modelu, rezultati su potvrdili da BIS, FFFS i BAS imaju značajne direktne efekte na kognitivne pristrasnosti, dok su veze između, BIS-a, FFFS-a, odnosno BAS-a i socijalne anksioznosti, neznačajne. Kimbrel i saradnici (Kimbrel et al., 2012) smatraju da ovaj nalaz može ukazivati na to da su Grejevi ličnosni konstrukti jače povezani sa negativnim kognitivnim pristrasnostima (koje leže u osnovi socijalne anksioznosti) pre nego sa samom socijalnom anksioznošću kao stanjem. Dodavanje direktnih veza između BIS-a, FFFS-a, BAS-a i socijalne anksioznosti, nije značajno doprinelo povećanju slaganja modela. Stoga, je i parcijalno-medijacioni model odbačen. Završno poređenje izvršeno je između prvog (medijacionog) modela i modela u kome je veza između BAS-a i kognitivnih pristrasnosti nula. Ovaj model je napravljen kako bi se proverila pretpostavka da direktna veza između BAS-a i kognitivnih pristrasnosti značajno unapređuje fitovanje modela. Međutim, rezultati su pokazali da je ovaj model gori u odnosu na prvi. Osim toga, u ispitivanju efekata BAS reaktivnosti na trenutni socijalno-anksiozni odgovor, zabeleženo je da, čak i nakon uklanjanja zajedničke varijanse sa BIS-om, niska BAS senzitivnost (preko kognitivnih pristrasnosti), ostvaruje značajan indirektan efekat na stanje socijalne anksioznosti. Ovo je važan rezultat, jer, pre svega, ide u prilog shvatanju da snižena BAS osetljivost predstavlja dodatni rizik za doživljaj socijalne anksioznosti, a i sugeriše da se efekat niskog BAS-a na socijalnu anksioznost ostvaruje preko selektivne obrade negativnih i pretećih socijalnih informacija.

Dakle, navedeni rezultati su u skladu sa pretpostavkom da kognitivne pristrasnosti (za negativne i socijalno preteće informacije) imaju posredničku ulogu u efektu BIS-a, FFFS-a i BAS-a na socijalno-anksiozne manifestacije. BIS, FFFS i BAS ostvaruju značajne indirektne efekte na socijalnu anksioznost preko kognitivnih pristrasnosti. Međutim, i pored toga, ovi nalazi sugerišu da su možda BIS, FFFS i BAS ličnosna, odnosno neurobiološka osnova socijalne anksioznosti, odnosno kognitivnih pristrasnosti koje se ispoljavaju u okolnostima socijalne pretnje (Kimbrel et al., 2012).

Kimbrel i saradnici (Kimbrel et al., 2012) smatraju da pomenuti rezultati proširuju prvobitni Ajzenkov rad o relaciji između osobina anksioznosti i kognitivnih pristrasnosti kroz Grejevu revidiranu Teoriju osetljivosti na potkrepljenje (Eysenck, 1997; prema Kimbrel et al., 2012), kao i da obogaćuju znanje o odnosu između BIS-a, FFFS-a i socijalne anksioznosti, prikazujući vezu između BIS-a, FFFS-a i stanja socijalne anksioznosti, a sve to u kontekstu preteće socijalne situacije. Potvrđena je i hipoteza da potencijalna socijalno preteća situacija provocira sklonost ka određenoj obradi informacija (npr., pristrasnosti u memoriji) zato što ovi tipovi situacija aktiviraju BIS i FFFS (Gray & McNaughton, 2000; Kimbrel et al., 2012). Međutim, veze osobina ličnosti i pristrasnosti u pažnji, kao i pristrasnosti u pažnji i stanja socijalne anksioznosti, nisu se pokazale značajnim.

Podaci ovog istraživanja, dalje, idu u prilog pretpostavci da je procesiranje informacija, dobijenih putem određenih kognitivnih pristrasnosti, mehanizam preko koga ličnost utiče na ponašanje i emocionalne reakcije. Dalje, nalazi ukazuju na to da određene forme kognitivnih pristrasnosti (npr., pristrasnost memorije) mogu biti organizovane u nadređeni faktor, odnosno generalni faktor kognitivnih pristrasnosti (Kimbrel et al., 2012). S druge strane, Grej i Maknoton (Gray & McNaughton, 2000; Kimbrel et al., 2012) govore da postoji bazični moždani sistem (npr., sistem koji se nalazi u osnovi BIS-a), koji leži u osnovi mnogih formi kognitivnih pristrasnosti. BIS i FFFS je mnogo snažnije povezan sa negativnim kognitivnim pristrasnostima. Ovo se podudara sa idejom da su BIS i FFFS primarna neuro-ličnosna osnova za pristrasnosti u memoriji i da su povezane sa socijalnom anksioznošću i socijalnom fobijom (Gray & McNaughton, 2000; Kimbrel et al., 2012).

Sve u svemu, rezultati ovog istraživanja pružaju empirijsku potvrdu MMSA-u. Dakle, visoka osetljivost BIS i FFFS sistema, u kombinaciji sa niskom reaktivnošću BAS-a, ostvaruje značajan indirektan

efekat na stanje socijalne anksioznosti preko negativnih kognitivnih pristrasnosti, ali samo u situaciji anticipacije socijalne pretnje.

Međutim, uopštljivost dobijenih nalaza je ograničena iz više razloga. Prvo, korelaciona priroda istraživanja, tj. odsustvo kontrolne grupe u kojoj nema socijalno preteće manipulacije, onemogućava donošenje kauzalnih zaključaka. Drugo, za potpunije rasvetljavanje odnosa između osobina, kognicije i afekata, bilo je potrebno uključiti više nivoa situacione provokacije. Naime, pored ispitivanja prisustva i odsustva potencijalne socijalne anksioznosti, neophodno je uzeti u obzir i uslove u kojima se proučava i aktuelna socijalna anksioznost.

Shodno tome, zaključuje se da Kimbrel sa saradnicima (Kimbrel et al., 2012) nije dovoljno objasnio, niti predvideo, moguće relacije socijalne anksioznosti kao crte ličnosti, osobina ličnosti iz rRST-a, kognitivnih pristrasnosti i stanja socijalne anksioznosti u različitim društvenim okolnostima. Osim toga, postojeći rezultati u ovoj oblasti proizašli su iz konceptualno i metodološki različitih istraživanja, te ne mogu previše pomoći u određenju predikcije efekata Grejevih dimenzija ličnosti i situacionih činilaca na pojavu kognitivnih pristrasnosti i situacione socijalne anksioznosti (ostvareni rezultati su dobijeni na uzorku ispitanika iz opšte populacije). Stoga, osmišljeno je istraživanje koje je za cilj imalo otklanjanje navedenih nedostataka (Randelović, 2016; Randelović et al., 2018).

U istraživanju Randelović i saradnika (Randelović, 2016; Randelović et al., 2018), a radi provere pretpostavki MMSA-a, osmišljena su dva eksperimenta. Osnovni cilj bio je ispitivanje razlika u kognitivnim pristrasnostima i stanju anksioznosti u dve različite situacije – potencijalna i aktuelna društvena pretnja. Uzorke ispitanika činili su studenti (78 u prvom eksperimentu i 121 u drugom). U oba eksperimenta primenjeni su isti instrumenti, a njihova realizacija odvijala se u dve faze. Nekoliko nedelja nakon procena sociodemografskih karakteristika, straha od negativne evaluacije, kao i osobina ličnosti i depresivnosti, usledio je eksperimentalni deo. U prvom eksperimentu indukovana je potencijalna socijalna pretnja, a u drugom aktuelna društvena opasnost kombinovana sa tri vrste neverbalnih povratnih informacija (negativna, pozitivna i neutralna), datih od strane profesora. Po završetku ovih procedura, ispitanici su pristupili izvršenju kognitivnih zadataka na kompjuteru (procena pristrasnosti u pažnji i memoriji), kao i popunjavanju upitnika za procenu pristrasnosti u rasuđivanju i stanju afekata.

Dobijeni nalazi pokazuju da, bez obzira na to što je u prvom eksperimentu situacija doživljena kao potencijalno ugrožavajuća, kognitivne pristrasnosti nisu ostvarile medijatorske efekte u relaciji osobina ličnosti i socijalno-anksioznog odgovora, što nije u skladu sa MMSA-om. Osim toga, podaci ukazuju da je skup prediktora drugačiji za domen kognicije (pažnja: Borba i Blokiranje; memorija: BIS i Borba i rasuđivanje: BIS i Blokiranje) i domen afekata (BAS i BIS). Drugo, ali ne i manje važno, pokazalo se da situacija nema robustan efekat na pristrasnosti u pažnji i memoriji. Ovo nas može navesti na pretpostavku da se uzorci, koji pripadaju nekliničkoj populaciji, ne karakterišu negativnim kognitivnim pristrasnostima u stresogenim uslovima. Odatle proizilazi opravdanije očekivanje potvrde MMSA-a na znatno brojnijim uzorcima iz opšte populacije (gde je veći broj subjekata sa visokom socijalnom anksioznošću u odnosu na manje uzorke) ili na pripadnicima kliničkih grupa (Randelović, 2016).

U drugom eksperimentu, u relaciji osobina ličnosti i situacione socijalne anksioznosti, rezultati medijacione analize su pokazali da pristrasnosti (u pažnji i memoriji) ne ostvaruju posredničke efekte ni u jednom od uslova eksperimentalne manipulacije. Ovi podaci kompatibilni su sa nalazima iz prethodnog eksperimenta. Međutim, u ovom eksperimentu, pristrasnost u rasuđivanju, tj. procena verovatnoće javljanja negativnih društvenih događaja, ima ulogu medijatora u odnosu između pojedinih osobina ličnosti i trenutnog nivoa socijalne anksioznosti. Konkretnije, efekti BIS-a, Bežanja i Blokiranja na doživljaj anksioznosti, potpuno su posredovani procenom verovatnoće javljanja neugodnih dešavanja u situaciji društvene opasnosti i dobijene pozitivne evaluacije. Osim toga, ista vrsta efekta zabeležena je između BIS-a i socijalno-anksioznog stanja u situaciji sa neutralnim procenama. U svim slučajevima reč je o potpunim medijacijama, a veze su pozitivnog smera. Samim tim, podaci iz drugog eksperimenta delimično potvrđuju pretpostavke MMSA-a (Randelović, 2016).

Osim navedenog, nalazi iz prvog eksperimenta pokazuju da je, u poređenju sa kontrolnom grupom, procena verovatnoće pojave negativnih događaja (negativna pristrasnost u rasuđivanju) veća u eksperimentalnoj. Takođe, BIS pozitivno doprinosi predviđanju verovatnoće pojave negativnih društvenih događaja, a Blokiranje ostvaruje takav efekat na pristrasnost u pažnji prema prijatnim stimulusima. Podaci iz drugog eksperimenta ukazuju na to da eksperimentalno izazvane okolnosti ne ostvaruju efekte na kognitivne pristrasnosti. BIS i Blokiranje

pozitivno doprinose predviđanju verovatnoće pojave negativnih društvenih događaja, ali i negativnih posledica takvih događaja (Randelović et al., 2018).

Iako rezultati ovog istraživanja delimično potvrđuju pretpostavke MMSA-a, bitno je naglasiti da su oni u skladu sa osnovnim premisama rRST-a, jer ukazuju na razlike između kognitivnih procesa povezanih sa anksioznošću i strahom. Tako, na primer, podaci svedoče da u slučaju potencijalne društvene pretnje, BIS doprinosi proceni posledica negativnih društvenih događaja, dok u okolnostima stvarne pretnje pogoduje i pristrasnostima u pažnji. Osim toga, obrazac dobijenih nalaza je takav da se može doneti sledeći zaključak: situacija potencijalne pretnje više uključuje kognitivne procese, negoli situacija aktuelne opasnosti, verovatno zbog njene izražene dvosmislenosti i otvorenosti za tumačenje. U okolnosti realne pretnje, pojavljuju se efekti osobina ličnosti (BIS i FFFS) koji su verovatno izazvani potrebom da se prevaziđe trenutna opasnost (Randelović et al., 2018).

Oslanjajući se na opisana istraživanja, Randelović i Ćirović (2020) sprovode istraživanje sa namerom testiranja MMSA-a, ali kroz ispitivanje odnosa Grejevih dimenzija ličnosti, ruminativnog stila razmišljanja i, primenom modelovanja latentnih varijabli, socijalne anksioznosti kao dispozicione karakteristike. Za razliku od prethodnih studija, ovo istraživanje je sprovedeno na heterogenom uzorku iz opšte populacije koji je činilo 1,029 stanovnika iz različitih regiona Republike Srbije. Nalazi pokazuju da je BIS najvažniji korelat socijalne anksioznosti, kao i da na nju ostvaruje kako direktni, tako i indirektni efekat. Takođe, Blokiranje dodatno doprinosi povećanju doživljaja socijalne anksioznosti. BAS ima kompleksan efekat na socijalnu anksioznost – direktan efekat (protektivan), dok postoji i indirektni efekat koji se ostvaruje kroz facilitaciju ruminativnog stila razmišljanja. Podaci, dalje, sugerišu na to da se ruminacija može smatrati aspektom BIS-a, ali je dodatno facilitirana impulsivnošću iz BAS-a.

Generalno, rezultati ovog istraživanja podržavaju pretpostavke MMSA i ranijih tumačenja na temu provere MMSA (Kimbrel et al., 2012). Pokazuju da je jedan deo efekata BIS-a i BAS-a na socijalnu anksioznost posredovan ruminativnim stilom mišljenja, te da je ruminacija kognitivni mehanizam putem koga određeni sistemi ličnosti ostvaruju vezu sa socijalnom anksioznošću. Samim tim, rezultati ovog istraživanja pružaju osnovu za proširenje MMSA uključivanjem ruminacije kao medijatorske varijable. Osim toga, Kimbrel (2008) postulira da je odnos

između sistema ličnosti i socijalno-anksioznog ponašanja u potpunosti posredovan negativnim kognitivnim pristrasnostima. Međutim, nalazi ovog istraživanja sugerišu i da je u pitanju delimična medijacija ruminativne kognicije na relacije između osobina ličnosti i socijalne anksioznosti, te na taj način pružaju smernice za reviziju modela. Dakle, nalazi podržavaju revidiranu Teoriju osetljivosti na potkrepljenje i daju osnovu za proširenje i redefinisanje MMSA-a.

5. INSTRUMENTI ZA MERENJE SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI

Pregledom dostupne literature na temu proučavanja socijalne anksioznosti kao dispozicionog obeležja i poremećaja, evidentno je da postoje brojne njihove operacionalizacije. Mere ovih konstrukata temelje se na različitim procenama, poput onih koji su dati od samih ispitanika, ali i onih koji uključuju bihevioralne i fiziološke mere (mere dobijene od posmatrača ili upotrebom specijalnih uređaja). Među najčešće korišćenim izvorima podataka o socijalnoj anksioznosti nalaze se oni dobijeni putem samoprocene. Stoga, namena ovog poglavlja je da budućim istraživačima olakša potragu i izbor mernih instrumenata socijalne anksioznosti koji se temelje na samoproceni.

U najčešće korišćene skale za merenje socijalne anksioznosti i socijalno-anksioznog poremećaja (socijalne fobije) spadaju: *Kraća forma Skale straha od negativne evaluacije* (The Brief Fear of Negative Evaluation Scale), *Skala straha od pozitivne evaluacije* (The Fear of Positive Evaluation Scale), *Skala diskvalifikacije pozitivnih socijalnih ishoda* (The Disqualification of Positive Social Outcomes Scale), *Upitnik procene verovatnoće pojave i posledica negativnih socijalnih događaja* (Social Probability Cost Questionnaire), *Skala socijalne anksioznosti u interakcijama* (Social Interaction Anxiety Scale), *Skala socijalne fobije* (Social Phobia Scale) i *Skala socijalne anksioznosti*.

5.1. Kraća forma Skale straha od negativne evaluacije

Kraća forma Skale straha od negativne evaluacije (The Brief Fear of Negative Evaluation Scale – BFNE; Leary, 1983b) nastala je modifikacijom Skale straha od negativne evaluacije (Watson & Friend, 1969), a u cilju poboljšanja njene upotrebne vrednosti. BFNE je mera tolerancije osobe na mogućnost da bude procenjivana na omalovažavajući i neprijateljski način (Leary, 1983b). Stoga, strah od negativne evaluacije predstavlja fundamentalnu komponentu socijalne anksioznosti kao

dispozicione karakteristike ličnosti, ali i socijalno- anksioznog poremećaja. Samim tim, primena BFNE-a je relevantna kako za klinička istraživanja i praksu, tako i za istraživanja na nekliničkim uzorcima.

Za razliku od originalne verzije skale sastavljene od 30 ajtema, BFNE obuhvata 12 stavki. Format odgovora je, iz originalnog formata dihotomnog tipa (tačno; netačno) izmenjen u petostepenu skalu Likertovog tipa (1 – *nije moja karakteristika*; 5 – *izuzetno moja karakteristika*). Neki od primera stavki su: „Često se plašim da će drugi ljudi primetiti moje nedostatke“; „Strah me je da me drugi ljudi neće prihvatiti“; „Preterano razmišljam o tome šta će drugi misliti o meni“ itd. Skorovi se kreću u rasponu od 12 do 60, a 4 ajtema se obrnuto skoruju.

Liri (Leary, 1983b) izveštava da su psihometrijske karakteristike BFNE skoro identične onim koje su dobijene za originalnu verziju FNE-a (Watson & Friend, 1969). Naime, mere BFNE-a i originalne verzije FNE-a visoko koreliraju ($r = .96$, $p < .001$). BFNE pokazuje dobru četvoronedeljnu test-retest pouzdanost ($r = .75$) i visoku internu konzistentnost ($\alpha = 0.91$) (Leary, 1983b). Takođe, podaci ukazuju da je BFNE u korelaciji sa merama *Skale socijalnog izbegavanja i distresa* (The Social Avoidance and Distress Scale – SADS; Watson & Friend, 1969), odnosno sa socijalnim izbegavanjem i distresom u društvenim situacijama kao sastavnim komponentama socijalne anksioznosti (Leary, 1983b).

Generalno, psihometrijske analize BFNE-a dale su dosledne rezultate na različitim uzorcima i uz primenu različitih statističkih analiza (Carleton, Collimore, & Asmundson, 2007; Carleton, McCreary, Norton, & Asmundson, 2006; Collins, Westra, Dozois, & Stewart, 2005; Duke, Krishnan, Faith, & Storch, 2006; Rodebaugh, Woods, & Heimberg, 2007; Rodebaugh et al., 2004; Weeks et al., 2005; prema Carletona, Collimorea, McCabe, & Antony, 2011). Preciznije rečeno, deo skale koji je sastavljen od direktno sročениh ajtema ima jednofaktorsku strukturu, prihvatljivu konvergentnu i diskriminativnu validnost, kao i veoma dobru i odličnu pouzdanost merenja izraženu kroz internu konzistentnost. Međutim, stavke koje se obrnuto skoruju dosledno ukazuju na izdvajanje još jednog faktora.

S obzirom na to da pomenuti deo skale čini drugi faktor i time podriva unidimenzionalnu strukturu skale, poslednjih godina su se istraživački naponi usmerili ka rešavanju tog problema. Preporučene su različite modifikacije. Prva korekcija tiče se uključivanja samo 8 direktno formulisanih stavki (BFNE-S; Rodebaugh et al., 2004; Weeks et

al., 2005). Druga predstavlja uključivanje svih 12 ajtema, ali na način da su svi direktno formulisani (BFNE-R; Carleton, McCreary, Norton, & Asmundson, 2006). Treća opcija podrazumeva korišćenje 8 stavki, ali su one kombinacija nekih originalno formulisanih i preformulisanih stavki (npr., ajtemi: 1, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 12) (BFNE-II; Carleton, Collimore, & Asmundson, 2007).

U cilju komparativne analize predloženih modifikacija BFNE-a, Karleton i saradnici (Carleton et al., 2011) su sproveli istraživanje u kome je učestvovalo 381 ispitanika (60% žena), prosečne starosti od 36.56 godina. Kako su ranije studije psihometrijskih karakteristika BFNE-a dominantno obuhvatale nekliničke uzorke, ovi autori se opredeljuju za klinički deo populacije. Naime, uzorkom su obuhvaćene osobe sa dijagnozom socijalno-anksioznog poremećaja, zatim pojedinci sa pomenutom dijagnozom ili nekim drugim udruženim poremećajem, ali i oni koji nemaju dijagnostifikovan socijalno-anksiozni poremećaj već neki drugi neurotični poremećaj (npr., panični poremećaj, generalizovani anksiozni poremećaj, opsesivno kompulsivni poremećaj itd.). Takođe, deo uzorka činili su i ispitanici sa nekim karakteristikama socijalno-anksioznog poremećaja, ali bez dovoljno simptoma za postavljanje te dijagnoze.

Rezultati različitih analiza pokazali su da je dvanaestoajtem-ska verzija BFNE-a (BFNE-R) inferiorna u poređenju sa preostale dve osmoajtemske (BFNE-S i BFNE-II). Naime, podaci sugerišu „da stavke u okviru BFNE-R-a, koje su prvobitno bile predviđene za obrnuto skorovanje, a zatim revidirane na način kao i preostale tvrdnje, i dalje proizvode nestabilnost u strukturi faktora“ (Carleton et al., 2011, p. 826).

Podaci, dalje, sugerišu da je strah od negativne evaluacije značajno izraženiji kod ispitanika sa socijalno-anksioznim poremećajem (u odnosu na ostale grupe, izuzev one sa obeležjima socijalno-anksioznog poremećaja, uz naglasak da nema dovoljno simptoma za postavljanje te dijagnoze). Osim toga, u poređenju sa preostalim grupama ispitanika, poslednje pomenuta grupa ispitanika pokazuje značajno izražavanje skorove na BFNE-u (uključujući sve tri verzije). Pored rezultata analize varijanse, dodatne analize potvrđuju da se, uz pomoć skorova na različitim verzijama BFNE-a, mogu uspešno razlikovati pojedinci sa SAD-om od ljudi sa drugim neurotičnim poremećajima. Ovo navodi na zaključak da je naglašeni strah od negativne evaluacije prominenatna karakteristika socijalno-anksioznog poremećaja i da ona može biti

jedan od indikatora za razlikovanje pomenutog poremećaja od ostalih anksioznih ili neurotičnih poremećaja. Samim tim, BFNE se može primenjivati i u kliničke svrhe.

Nadalje, mere dobijene primenom sve tri verzije skale imaju normalnu distribuciju. Osim toga, zabeležena je i merna invarijantnost u odnosu na pol. Drugim rečima, ne postoje značajne razlike u izražnosti skorova ni na jednom od ajtema koji čini sastavni deo navedenih verzija skale.

Uzimajući u obzir dobijene nalaze, Karleton i saradnici (Carleton et al., 2011) ističu problematiku korišćenja BFNE-R-a, te sugerišu upotrebu BFNE-S-a (verzija BFNE-a koja se sastoji samo od osam originalno/direktno formulisanih stavki) kako u istraživačke, tako i u kliničke svrhe.

BFNE predstavlja najčešće korišćeni instrument za procenu straha od negativne evaluacije. Kao takav je preveden i adaptiran u različitim zemljama (npr., Nemačka, Iran itd.). Ovaj instrument se, takođe, koristi i na našem podneblju i pokazao je zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Bodroža, Jovanović i Popov, 2008; Randelović & Randelović, 2014; Randelović & Želeskov Đorić, 2017).

5.2. Skala straha od pozitivne evaluacije

Osim toga što su Viks i saradnici (Weeks et al., 2008a; Weeks et al., 2008b) među prvima ukazali na važnost proučavanja straha od pozitivne evaluacije u sklopu socijalno-anksioznog fenomena, ovi autori su zaslužni i za operacionalizaciju tog konstrukta. U pitanju je *Skala straha od pozitivne evaluacije* (The Fear of Positive Evaluation Scale; FPES; Weeks, Heimberg, & Rodebaugh, 2008a).

FPES predstavlja desetoajtemsku skalu, a oni opisuju susrete sa različitim društvenim grupama (npr., autoritetima, širom javnošću), pri čemu su prisutne pozitivne socijalne procene, ali se one doživljavaju kao neprijatne. Na primer: „Neprijatno mi je da pokazujem svoje talente pred drugima čak i kada znam da će biti impresionirani“; „Osećam se nelagodno kada primam pohvale od autoriteta“; „Ne volim da budem primećen na javnim mestima čak iako osećam da mi se dive“ itd. (Weeks et al., 2008a, p. 47). Ispitanici dobijaju zadatak da na desetostepenoj skali Likertovog tipa procene u kojoj meri se opisane situacije i osećanja (stavke) odnose na njih (0 – *uopšte nije tačno*; 9 – *veoma tačno*). „Dve trvdnje (5 i 10) se obrnuto boduju, ali ne ulaze u konačni

skor jer služe smanjenju pristrasnosti u davanju afirmativnih odgovora – predispozicije da ispitanik na sve tvrdne odgovori potvrdno“ (Weeks et al., 2008a, p. 46). Skorovi se kreću u rasponu od 0 do 72.

Proveru psihometrijskih svojstava FPES-a, Viks sa saradnicima (Weeks et al., 2008a) sprovodi na uzorku od 1711 studenata. Zabeležena je normalna raspodela skorova dobijenih korišćenjem FPES-a na celom uzorku, ali i nepostojnje značajnih razlika u izraženosti straha od pozitivne evaluacije s obzirom na pol ispitanika ($F_{(1, 1694)} = .53, p = .47$). Pored toga, FPES ima dobru pouzdanost merenja, izraženu koeficijentom interne konzistentnosti ($\alpha = .80$), kao i četvoronedeljnu test-retest pouzdanost ($ICC = .70; p < .001$). Radi provere latentne strukture skale, primenjena je konfirmatorna faktorska analiza i to na dva modela. Prvi je sadržao samo 8 stavki, a drugi 10 (preostale 2 su namenjene smanjenju pristrasnosti u davanju potvrdnih odgovora). Za razliku od desetajtemskog rešenja koje nije pokazalo dobar fit, model sa 8 ajtema je imao odlične parametre slaganja. U nastavku analize, a u cilju utvrđivanja konstrukt validnosti FPES-a, testiran je dvofaktorski model straha od negativne evaluacije (8 ajtema iz FPNE-a činilo je jedan latentan faktor koji je bio u korelaciji sa latentnim faktorom koji sadržao 8 ajtema iz BFNE-S). Rezultati provere ovog dvofaktorskog modela pokazali su dobar fit i time dali dodatnu podršku konstrukt-validnosti FPES-a, ali i potvrdu različitosti konstrukata straha od pozitivne i negativne evaluacije. Podaci, takođe, ukazuju na zadovoljavajuću konvergentnu i diskriminativnu validnost FPNE-a. Sve u svemu, rezultati ovog istraživanja potvrdili su da je FPNE validna i pouzdana mera druge kognitivne komponente crte socijalne anksioznosti – straha od pozitivne evaluacije.

Brojne studije, koje su koristile studentske uzorke, a pored zadovoljavajuće pouzdanosti merenja i konstrukt validnosti FPNE-a, izveštavaju o njenoj konvergentnoj validosti, odnosno značajnim i pozitivnim korelacijama sa različitim merama socijalne anksioznosti (Fergus et al., 2009; Weeks et al., 2008a; Weeks, Heimberg, Rodebaugh, Goldin, & Gross, 2012; Weeks et al., 2008b). Takođe, podaci iz studija ukazuju na zadovoljavajuću diskriminativnu validnost FPNE-a, jer su zabeležene jače korelacije FPNE-a sa merama socijalne anksioznosti nego sa merama za depresiju, generalizovanu anksioznost, paniku, opsesivno-kompulsivni poremećaj, brigu, perfekcionizam i strah od uspeha (Fergus et al., 2009; Weeks et al., 2008a, 2008b, 2012).

FPNE pokazuje dobre psihometrijske karakteristike i na kliničkim uzorcima kod osoba sa socijalno-anksioznim poremećajem (Fergus et al., 2009; Weeks et al., 2012). Drugim rečima, u poređenju sa kontrolnom grupom, pojedinci sa socijalno-anksioznim poremećajem imaju značajno veće skorove na FPNE-u (Schwarz et al., 2016; Weeks et al., 2012; Werner et al., 2012; prema Reichenberger & Blechert, 2018). Osim toga, zabeležen je naglašeniji strah od pozitivne evaluacije praćen jačim doživljajem oštećenja funkcionisanja, ali i smanjenim kvalitetom života (Weeks et al., 2012). Skorovi na FPNE-u su osetljivi i na psihoterapijski tretman – registrovano je značajno smanjenje straha od pozitivne evaluacije, merenog FPNE-om, pre i posle primene terapije (npr. Fergus et al., 2009).

FPNE je našao svoju primenu i na adolescentskoj populaciji. Naime, ova skala pokazuje zadovoljavajuća psihometrijska svojstva i kada se kao ispitanici koriste adolescenti i to uz dva formata procene – samoprocena i procena od strane roditelja (Karp et al., 2017; Lipton, Augenstein, Weeks, & De Los Reyes, 2014; Vagos et al., 2016; prema Reichenberger & Blechert, 2018).

Reičenbergerova i Blečert izveštavaju o tome da je FPNE preveden i validiran u raznim zemljama, poput Nemačke, Portugalije, Tajvana i Japana (Maeda, Sekiguchi, Horiuchi, Weeks, & Sakano, 2015; Schwarz et al., 2016; Vagos et al., 2016; Wang, Hsu, Chiu, & Liang, 2012; prema Reichenberger & Blechert, 2018). U svim tim studijama, potvrđena su zadovoljavajuća psihometrijska obeležja FPNE-a, što ovaj instrument čini pouzdanom i validnom merom straha od pozitivne evaluacije u različitim zemljama. S tim u vezi, FPNE nije preveden ni adaptiran u Srbiji, te bi bilo vredno da se nađe u repertoaru mernih instrumenata na našem podneblju.

5.3. Skala diskvalifikacije pozitivnih socijalnih ishoda

Skala diskvalifikacije pozitivnih socijalnih ishoda (The Disqualification of Positive Social Outcomes Scale – DPSOS; Weeks, 2010), nastala u cilju merenja jedne od kognitivnih komponenti socijalne anksioznosti, a to je tendencija ka odbacivanju pozitivnih socijalnih ishoda ili iskustava. Potreba za konstrukcijom ovog instrumenta proizašla je iz empirijskih nalaza koji govore o tome da socijalno-anksiozne individue doživljavaju anksioznost tokom njihovog dobrog izvođenja u

socijalnim situacijama, kao i zbog primanja pozitivnih društvenih povratnih informacija, koji taj uspeh i informacije tumače kao netačne (Weeks et al., 2008a; Weeks et al., 2008b). Takođe, Viks (Weeks, 2010) se oslanja i na pretpostavke kognitivno-bihejvioralnih modela kod socijalno-anksioznih osoba, koji ukazuju na prisustvo tendencije ka minimiziranju pozitivnih ishoda i maksimiziranju negativnih iskustava, tokom društvenih interakcija.

DPSOS se sastoji iz ukupno 13 ajtema, ali se dva ajtema ne uključuju u računanje ukupnih skorova jer služe kontroli tendencije ka davanju afirmativnih odgovora. Dakle, 11 tvrdnji je raspoređeno u dve subskele, koje su namenjene merenju različitih tendencija u diskvalifikovanju pozitivnih socijalnih ishoda i iskustava. Subskele su:

1) atribucije orijentisane na druge (8 ajtema; npr., pripisivanje pozitivnih društvenih iskustava osobinama ili iskustvima drugih, a ne sopstvenim sposobnostima ili naporima). Primeri stavki ove subskele su: „Kad se čini da se drugi dobro zabavljaju dok razgovaraju sa mnom, pitam se da li su samo pristojni“; „Ako se dobro slažem sa nekim, obično pretpostavljam da se ta osoba mora dobro slagati sa svima“; „Ako se dobro zabavljam na zabavi, to bi više imalo veze sa zabavom ostalih gostiju, a manje sa mojim sopstvenim sposobnostima za druženje ili povezivanje sa drugima“ itd. (Weeks, 2010, p. 858);

2) atribucije orijentisane na sebe (3 ajtema; npr., izjave o sebi koje direktno reflektuju tendenciju ka odbacivanju socijalno-pozitivnih ishoda). Primeri ajtema su: „Često odbacujem sopstvene društvene uspehe i dostignuća“; „Ja sam od onih ljudi koji „jednostavno ne mogu da prihvate kompliment““ i dr. (Weeks, 2010, p. 858).

Zadatak ispitanika je da desetostepenoj skali omogući procenu u kojoj meri se određena stavka odnosi na njih (0 – *nimalo tačno*; 9 – *veoma tačno*). Kako bi se kontrolisala pristrasnost u poznavanju, u sklopu uputstva nalazi se instrukcija koja upućuje ispitanika na zamišljanje situacija koje se odnose na osobu/e, a koje se ne poznaju dobro. U argumentaciji za ovu odluku, Viks navodi nalaze ranijih studija koji idu u prilog tome da je bolje poznavanje partnera u socijalnoj interakciji povezano sa nižom socijalnom anksioznošću (Vittengl & Holt, 1998; prema Weeks, 2010, pp. 857-858).

Preliminarna psihometrijska evaluacija DPSOS-a izvršena je u okviru jednog istraživanja i to na nekoliko nezavisnih uzoraka ispitanika (studentski uzorak – N = 585; klinički uzorak – N = 14 – kontrolna grupa ispitanika koja je ujednačena prema sociodemografskim obe-

ležjima sa prethodnom grupom; Weeks, 2010). Rezultati provere konstrukta, konvergentne i diskriminativne validnosti, kao i provere interne konzistentnosti, pokazuju da su obe subskele pouzdane i valjane mere različitih tendencija ka odbacivanju socijalno-pozitivnih ishoda.

Upotreba DPSOS-a nastavljena je i u narednim istraživanjima. Tako, na primer, Viks i Hovel (Weeks & Howell, 2012) izveštavaju da je FPE jače povezan sa atribucijama orijentisanim na sebe nego što je FNE i socijalna anksioznost kako na kliničkom, tako i na nekliničkom uzorku. Ovaj nalaz sugerise da FPE igra značajnu ulogu u self-orijentisanim diskvalifikacijama pozitivnih socijalnih iskustava, dok FPE, FNE i socijalna anksioznost imaju podjednaku ulogu u atribucijama orijentisanim na druge. Ovi podaci, između ostalog, ukazuju na konvergentnu validnost DPSOS-a. Osim upotrebe DPSOS-a u Sjedinjenim Američkim Državama, ova skala je prevedena i adaptirana u Australiji, Koreji i Japanu i pokazala je adekvatna psihometrijska svojstva (Okawa et al., 2021). Prema tome, vredno je pokušaja da i ova skala prođe kroz proceduru kroskulturalne adaptacije psiholoških mernih instrumenata za potrebe istraživanja u Srbiji.

5.4. Upitnik procene verovatnoće pojave i posledica negativnih socijalnih događaja

Ovo je poslednji u nizu upitnik koji meri jedan od kognitivnih aspekata socijalne anksioznosti, a pritom je adaptiran za potrebe istraživanja u Srbiji (Randelović i Randelović, 2014).

Upitnik procene verovatnoće pojave i posledica negativnih socijalnih događaja (Social Probability Cost Questionnaire; SPCQ; McManus, Clark, & Hackmann, 2000) služi proceni negativne pristrasnosti u rasuđivanju u sklopu socijalno-anksioznog fenomena. Definiše se kao sklonost precenjivanja verovatnoće pojave negativnih socijalnih događaja u bližoj budućnosti, kao i mogućih nepoželjnih posledica takvih događaja (Foa et al., 1996; prema Randelović i Randelović, 2014). Što je veća procena verovatnoće pojave nepoželjnih društvenih ishoda, ali i njegovih konsekvenci, veća je i percepcija potencijalne socijalne opasnosti. Stoga, je SPCQ važna mera subjektivne procene socijalne pretnje i naročito je korisna u eksperimentalnim istraživanjima jer može služiti i kao potvrda uspešno indukovane društveno preteće situacije (Randelović, 2016; Randelović et al., 2018). Primena SPCQ-a je, takođe, značajna u sklopu istraživanja na kliničkoj populaciji.

SPCQ se sastoji iz dve skale (od po 33 ajtema), koje se razlikuju samo po uputstvu. Prva skala predstavlja operacionalizaciju procene verovatnoće pojave negativnih društvenih događaja, dok se druga odnosi na procenu posledica takvih događaja. Konkretno, ispitanici dobijaju instrukciju da na skali od 0 do 100 (0 – *uopšte nije verovatno*; 100 – *skoro sigurno će se dogoditi*) procene koliko je verovatno da će im se svaki od navedenih događaja desiti u bliskoj budućnosti, odnosno u predstojećoj situaciji. Nakon toga sledi procena, takođe, na skali od 0 do 100 (0 – *ne toliko loše/uznemiravajuće*; 100 – *veoma loše/uznemiravajuće*) koliko loše ili uznemiravajuće po njih može biti svaki od navedenih negativnih socijalnih događaja u skorijoj budućnosti. Neki od primera ajtema su: „Neko će me kritikovati“; „Kazaću nešto glupo“; „Počeću da mucam“; „Moje mišljenje će biti ismejano“ (Randelović i Randelović, 2014, str. 394).

Dosadašnja istraživanja na inostranom podneblju pokazala su da je reč o visoko pouzdanom mernom instrumentu (npr. . Foa et al., 1996;

McManus et al., 2000; Moscovitch, Gavric, Merrifield, Bielak & Moscovitch, 2011; Moscovitch et al., 2012; prema Randelović i Randelović, 2014)². U istraživanju Randelović i Randelović (2014) izvršena je preliminarna analiza osnovnih psihometrijskih karakteristika ovog upitnika. Rezultati provere pouzdanosti SPCQ-a, korišćenjem Kronbah Alfa koeficijenta u okviru metode interne konzistentnosti, sugerišu da je reč o visoko pouzdanom mernom instrumentu (za obe skale $\alpha = .96$). Pored toga, podaci pokazuju da se stavke mogu smatrati reprezentativnim i homogenim. Provera latentne strukture upitnika ukazala je na jednofaktorsko rešenje. Rezultati korelacione analize komponenti pristrasnosti u rasuđivanju i osobina ličnosti (postuliranih revidiranom Teorijom osetljivosti na potkrepljenje), anksioznosti i straha od negativne evaluacije, idu u prilog konvergentnoj validnosti SPCQ-a. I u narednim istraživanjima na uzorcima stanovnika Srbije, potvrđene su navedene karakteristike ovog instrumenta (Randelović, 2016; Randelović et al., 2018).

Shodno zadovoljavajućim metrijskim karakteristikama SPCQ-a, srpska verzija ovog upitnika može se preporučiti za merenje negativne pristrasnosti u rasuđivanju u sklopu socijalno-anksioznog fenomena.

² U ovim istraživanjima nema podataka o faktorskoj strukturi ovog upitnika.

5.5. Skala socijalne anksioznosti u interakcijama i Skala socijalne fobije

Skala socijalne anksioznosti u interakcijama (Social Interaction Anxiety Scale (SIAS)) (Mattick & Clarke, 1998) i *Skala socijalne fobije* (Social Phobia Scale (SPS)) (Mattick & Clarke, 1998) predstavljaju široko korišćene instrumente za procenu socijalne anksioznosti u interakcijama (anksioznost povezana sa pokretanjem i održavanjem socijalne interakcije) i opservacione socijalne anksioznosti ili socijalne anksioznosti izvođenja (anksioznost povezana sa nadzorom ili posmatranjem od strane drugih tokom obavljanja zadataka ili radnji). Iako su u pitanju dve odvojene skale (pod pretpostavkom da njihove mere predstavljaju globalnu ili opštu meru socijalne anksioznosti), na kliničkim i nekliničkim uzorcima se administriraju i tumače zajedno (Safren et al., 1998).

Svaka od skala sadrži po 20 ajtema, a ispitanici imaju zadatak da na petostepenoj skali procene u kojoj meri smatraju da je tvrdnja karakteristična ili tačna za njih (0 – *nimalo*; 4 – *izuzetno*). Neki od primera stavki SIAS-a su: „Nervozan sam ako moram da razgovaram s nekim ko je autoritet (nastavnik, šef itd.)“; „Teško mi je da uspostavam kontakt očima s drugima“; „Teško mi je da izrazim neslaganje s tuđim mišljenjem“ (Mattick & Clarke, 1998, p. 461). Primeri ajtema u sklopu SPS-a su: „Nervozan sam kad ljudi bulje u mene dok hodam ulicom“; „Bio bih nervozan kada bih morao da se okrenem ka drugim ljudima u autobusu ili vozu“ i „Zabrinut sam da će ljudi misliti da je moje ponašanje čudno“ (Mattick & Clarke, 1998, p. 460). „Iako ni jedna SPS stavka ne zahteva obrnuto bodovanje, tri stavke u SIAS-u (5, 9 i 11) se boduju na takav način jer su pozitivno formulisane za razliku od ostalih“ (Gomez & Watson, 2017, p. 6). Teorijski skorovi na obe skale kreću se u rasponu od 0 do 80, pri čemu viši skorovi ukazuju na izraženije prisustvo indikatora socijalne anksioznosti.

Koristići različite uzorke ispitanika (studenti, opšta populacija ili zajednica, socijalno-fobični ispitanici, osobe sa dijagnozom agorafobije i drugih fobija), Matik i Klark (Mattick & Clarke, 1998) izveštavaju da je reč o validnim, pouzdanim, korisnim i jednostavno primenljivim instrumentima kako za istraživačke, tako i za kliničke svrhe. Konkretno, testirajući faktorsku strukturu SIAS-a i SPS-a odvojeno, uz primenu eksplorativne faktorske analize, Matrik i Klark (dobijaju „rezultate koji daju podršku jednofaktorskoj strukturi SIAS-a i trofaktor-

skoj strukturi SAP-a“ (Mattick & Clarke, 1998, p. 462). Ekstrahovani faktor u okviru SIAS-a objašnjava 43.4% varijansi i reprezentuje konstrukt socijalne anksioznosti u interakcijama. Za razliku od toga, u sklopu SAP-a, tri faktora objašnjavaju ukupno 47.7% varijansi i označavaju: generalnu opservacionu anksioznost (npr., ulazak u prepunu sobu, sedenje nasuprot drugima u javnom prevozu, korišćenje javnih toaleta, govorenje pred drugima itd.), specifične strahove (npr., pisanje u javnosti, pijenje u javnosti i dr.) i strah da se izgleda bolesno, čudno ili da se izgubi kontrola pred drugim ljudima. Poslednje navedeni rezultati odražavaju heterogenost socijalnih strahova koji su vezani za situacije nadzora i opservacije od strane drugih, što je, prema Matiku i Klarku (Mattick & Clarke, 1998), u skladu sa kliničkim opservacijama i empirijskim nalazima.

Kronbahovi Alfa koeficijenti ukazuju na zadovoljavajuću, odnosno visoku pouzdanost merenja (α se kreću od .88 do .94 – u zavisnosti od uzorka). Test-retest pouzdanost je, takođe, dobra (četvoronedeljni period: SPS – $r_s = .91$; SIAS – $r_s = .92$; tromesečni period: SPS – $r_s = .93$; SIAS – $r_s = .92$). Skale su pokazale i dobru konvergentnu validnost kroz umerene do jake korelacije sa drugim merama socijalne anksioznosti. Osim toga, obe skale imaju zadovoljavajuću diskriminativnu validnost, jer se na osnovu dobijenih skorova može razlikovati grupa ispitanika sa socijalnom fobijom od grupa sa drugim neurotičnim poremećajima, kao i od nekliničkih grupa. I na kraju, Matik i Klark (Mattick & Clarke, 1998) utvrđuju da se skorovi na SIAS-u i SPS-u menjaju tokom lečanja i da ostaju stabilni u slučaju nelečenja.

Brojne studije su potvrdile adekvatnu pouzdanost merenja, konvergentnu i diskriminativnu validnost SIAS-a i SAP-a na kliničkim i nekliničkim uzorcima (Habke, Hewitt, Horton, & Asmundson, 1997; Heimberg et al., 1992; Holt, Heimberg, & Hope, 1992; Rapee, Brown, Antony, & Barlow, 1992; prema Herbert, Brandsma, & Fischer, 2014), ali i njihovu osetljivost na efekte tretmana (Mattick & Peters, 1988; Mattick, Peters, & Clark, 1989; prema Herbert, Brandsma & Fischer, 2014). Takođe, grupa švedskih autora (Mörtberga, Reuterskiöld, Tillfors, Furmark & Öst, 2017), daje pregled istraživanja u okviru kojih su, na različitim uzorcima, korišćeni SIAS i SPS (klinički i neklinički). Pomenuta proučavanja sprovedena su u različitim zemljama – Holandija, Švedska, USA, Australija, Španija, Nemačka i izveštavaju o njihovim, generalno, pozitivnim psihometrijskim karakteristikama. Pored navedenih zemalja, SIAS i SPS su prevedeni i adaptirani za potrebe istraživanja u Italiji

i Kini (Sica et al., 2007; Ye, Qian, Liu, & Chen, 2007; prema Herbert, Brandsma, & Fischer, 2014), kao i u Švedskoj (Mörtberga et al., 2017) i Mađarskoj (Zsido, Varadi-Borbás, & Arato, 2021).

Uprkos rasprostranjenosti primeni SIAS-a i SPS-a širom sveta i njihovim dobrim metrijskim svojstvima, faktorsko-analitičke studije su pokazale nedosledne podatke u pogledu njihove konstruktivne validnosti. I dok u jednoj grupi studija SIAS ima doslednu jednofaktorsku strukturu kako u kliničkoj, tako i u studentskoj populaciji, SPS-a pokazuje jednofaktorsku ili trofaktorsku strukturu, naročito u okviru kliničkih uzoraka (De Beurs et al., 2014; Heidenreich et al., 2011; Mattick & Clarke, 1998; Safren, Turk, & Heimberg, 1998; za detaljniji pregled ovih istraživanja videti Mörtberga et al., 2017). O heterogenosti nalaza na temu faktorske strukture SIAS-a i SPS-a, detaljno izveštavaju i Gomez i Votson, te zaključuju da „sve u svemu, nezavisno od vrste uzorka (kliničkog ili nekliničkog), studije koje su ispitivale SPS i SIAS pronašle su mešovitu podršku za očekivane jednofaktorske modele kada su SPS i SIAS ispitivani odvojeno i za dvofaktorski model kada su zajedno testirani“ (Gomez & Watson, 2017; p. 2)

U nameri razrešenja dilema oko latentne strukture SIAS-a i SPS-a, Gomez i Votson (Gomez & Watson, 2017) sprovode, po prvi put, istraživanje u okviru kojeg se, pored testiranja i poređenja jednofaktorskog i dvofaktorskog modela, ispituje i bifaktorski model. Nalazi pokazuju da bifaktorski model ima bolji fit u poređenju sa preostala dva i da dvofaktorski model bolje fituje nego jednofaktorski. Uzimajući u obzir sve rezultate ove studije, Gomez i Votson zaključuju „da, iako postoji podrška za bifaktorski model, samo se opšti faktor može smisljeno protumačiti“ (Gomez & Watson, 2017, p. 10) Stoga, po prvi put do tada, javlja se predlog da se, prilikom bodovanja ovih skala, u obzir uzme samo ukupan rezultat dobijen sumiranjem skorova na obe skale (dobijeni rezultat oslikava stanje opšte socijalne anksioznosti). To zapravo znači da kada se SIAS i SPS istovremeno koriste (u interakcijama i opservacione socijalne anksioznosti ili socijalne anksioznosti tokom izvođenja određenih zadataka i radnji), oni ne pružaju zasebne mere koje se tiču socijalne anksioznosti, već njihovi skorovi ukazuju na jednu meru, a to je generalna tendencija ka socijalno-anksioznom reagovanju. Prema Gomezu i Votsonu (Gomez & Watson, 2017), ovi nalazi imaju značajne teorijske, istraživačke i kliničke implikacije. Prvo, podrška postojanju jednog dominantnog faktora socijalne anksioznosti u skladu je sa rastućim dokazima da je adekvatnije socijalnu anksioznost

tretirati kao dimeziju koja odražava jačinu izraženosti socijalno-anksioznih simptoma, a ne njene različite forme (Furmark et al., 2000; Stein et al., 2000; Vriends et al., 2007; Ruscio, 2010; El-Gabalawy et al., 2010; prema Gomez & Watson, 2017; p. 11). Ovo znači da se dijagnoza socijalno-anksioznog poremećaja, umesto uz pomoć korišćenja dihoto-mnih kategorija (prisustvo ili odsustvo poremećaja), može postaviti na osnovu kontinuuma težine simptoma. I na kraju, dimenzionalni pristup omogućava kliničarima da prate promene u nivou socijalne anksioznosti tokom i nakon lečenja.

Potrebno je napomenuti da postoje i skraćene verzije ovih skala (od po 6 ajtema) i da su stavke korigovane tako da predstavljaju kraće i čitljivije opise situacija koje izazivaju anksioznost (SIAS: „Biti zanemaren u grupi“; „Biti sam sa jednom osobom“; SPS: „Jesti pred nepoznatom osobom“; „Pričati pred ljudima“; Fergus et al., 2012, p. 312). One, takođe, imaju adekvatna psihometrijska svojstva (Fergus et al., 2012).

Nema publikovanih podataka o tome da je bilo koja od ovih skala prevedena, adaptirana i metrijski proveravana na našoj populaciji.

5.6. Skala socijalne anksioznosti

Za razliku od svih prethodnih mernih instrumenata koji su konstruisani od strane inostranih autora, *Skala socijalne anksioznosti* (SA) nastala je kao rezultat istraživačkog rada Snežane Tovilović (Tovilović, 2004). SA operacionalizuje socijalnu anksioznost kao dimeziju individualnih razlika, tj. kao dispozicionu karakteristiku. Prva verzija upitnika (SA) bila je sastavljena od 32 ajtema sa petostepenim formatom odgovora (1 – *potpuno netačno*; 5 – *potpuno tačno*) i sa teorijskim rasponom skorova od 32 do 160. Primeri tvrdnji su: „Plašim se da će ljudi sa kojima razgovaram primetiti da sam uznemiren“; „Teško uspostavljam kontakt sa nepoznatim ljudima“; „Mislim da sam manje vredan od drugih ljudi“; „Porodica je moje jedino sigurno okruženje“ i dr. (Tovilović, 2004, str. 72-73).

Rezultati provere latentne strukture SA-a ukazivali su na četvoro-faktorsko rešenje, a faktori su imenovani na sledeći način:

- 1) socijalno-evaluaciona anksioznost;
- 2) inhibiranost u socijalno-neizvesnim situacijama;
- 3) nisko samopoštovanje
- 4) hiperosetljivost na odbacivanje (Tovilović, 2004).

Skala je pokazala visoku pouzdanost merenja ($\alpha = .92$). Tovilovićeva ističe da „uvid u latentnu strukturu SA skale navodi na zaključak da pojedini autori socijalnu anksioznost s pravom nazivaju evaluaciona anksioznost (Beck i Emery, 1985) i da je strah od procene od strane drugih ljudi i mogućeg ishoda te procene dominantno obeležje ove specifične forme anksioznosti“ (Tovilović, 2004; str. 78).

Ova verzija skale je modifikovana od strane Snežane Tovilović. Nova verzija Skale socijalne anksioznosti (SA-2)³, nastala je odbacivanjem ajtema koji su nisko korelirali sa prvom glavnom komponentom i onih koji su se odnosili na srodne konstrukte. SA-2 obuhvata 25 tvrdnji sa istim formatom odgovora kao i prethodna verzija. SA-2 uspeva da registruje efekte treninga asertivnosti i to nakon kontrole anksioznosti, depresije i iracionalnih uverenja (Tovilović, 2005). SA-2, takođe, pokazuje jaku negativnu povezanost sa asertivnošću ($r = -.81$), a osobe koje postižu niže skorove na Ekstraverziji i Otvorenosti, a više na dimenziji Neuroticizam, imaju više skorove na SA skali (Alinčić, 2013). Vukić (2018) izveštava o pozitivnoj korelaciji između SA-2 i Neuroticizma ($r = .66$), ali i o negativnoj povezanosti SA-2 sa Ekstraverzijom, Savesnošću i Pozitivnom valencom ($r = -.30$; $r = -.27$; $r = -.32$). SA-2 je u korelaciji i sa BFNE-om, odnosno strahom od negativne evaluacije ($r = .65$), što ukazuje na njenu konvergentnu validnost. Ova skala pokazuje visoku pouzdanost merenja, u do sada korišćenim istraživanjima i na domaćem terenu. Međutim, iako Tovilovićeva (2004) izveštava o četvorofaktorskoj strukturi SA, u raznim istraživanjima, ona je tretirana kao jednodimenzionalna (Alinčić, 2013; Randelović & Ćirović, 2020; Randelović & Želeskov Đorić, 2017; Vukić, 2018). Za razliku od ostalih istraživanja, koja se nisu bavila dodatnom proverom latentne strukture SA-2, Randelović i Ćirović (Randelović & Ćirović, 2020), u sklopu šireg istraživanja, sprovode i tu vrstu testiranja. Naime, rezultati bifaktorske eksplorativne i konfirmatorne faktorske analize, pružili su podršku jednodimenzionalnosti SA-2.

Dakle, SA-2 predstavlja pouzdanu i validnu meru generalne tendencije ka socijalno-anksioznom reagovanju, te je preporučljiva njena upotreba u istraživačke svrhe.

³ Ne postoji referenca za ovu verziju skale.

REFERENCE

- Aderka, I. M., Weisman, O., Shahar, G., & Gilboa-Schechtman, E. (2009). The roles of the social rank and attachment systems in social anxiety. *Personality and Individual Differences, 47*, 284–288.
- Alinčić, M. (2013). Osobine ličnosti i asertivnost kao prediktori samopoštovanja i socijalne anksioznosti [Personality traits and assertiveness as predictors of self-esteem and social anxiety]. *Primenjena psihologija, 6*(2), 139–154.
- Arkin, R. M., & Appelman, A. J. (1983). Social anxiety and receptivity to interpersonal evaluation. *Motivation and Emotion, 7*, 11–18.
- Aron, E. (1999). High sensitivity as one source of fearfulness and shyness. In J. Schulkin & L. A. Schmidt (Eds.), *Extreme fear, shyness, and social phobia* (pp. 251–272). New York: Oxford University Press.
- Aron, E., & Aron, A. (1997). Sensory-processing sensitivity and its relation to introversion and emotionality. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*, 345–368.
- Aron, E. N., Aron, A., & Davies, K. M. (2005). Adult shyness: The interaction of temperamental sensitivity and an adverse childhood environment. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*(2), 181–97.
- Asendorpf, J. B. (1990). Beyond social withdrawal: Shyness, unsociability, and peer avoidance. *Human Development, 33*, 250–259.
- American Psychiatric Association (2003). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR (4th ed.)*. Washington DC: American Psychiatric Association.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist, 37*, 122–147.
- Baron-Cohen, S. (1997). How to build a baby who can read minds: Cognitive mechanism in mindreading. In S. Baron-Cohen (Ed.), *The maladapted mind: Classic readings in evolutionary psychopathology* (pp. 207–239). Hove, Sussex: Psychology Press.
- Baron-Cohen, S., Jolliffe, T., Mortimore, C., & Robertson, M. (1997). Another advanced test of theory of mind: Evidence from very high functioning adults with autism or Asperger syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38*(7), 813–822.

- Barrett, L. F., & Russell, J. A. (1998). Independence and bipolarity in the structure of current affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(4), 967–984.
- Bartholomay, E. M., & Houlihan, D. D. (2016). Public Speaking Anxiety Scale: Preliminary psychometric data and scale validation. *Personality and Individual Differences*, 94, 211–2015.
- Baumeister, R. F. (1982). A self-presentational view of social phenomena. *Psychological Bulletin*, 91, 3–26.
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 165–195.
- Bear, G. G., Uribe-Zarain, X., Manning, M. A., & Shiomi, K. (2009). Shame, guilt, blaming, and anger: Differences between children in Japan and the US. *Motivation and Emotion*, 33(3), 229–238.
- Beck, A. T., & Emery, G. (1985). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective*. New York: Basic Books.
- Bienvenu, O. J., Hettema, J. M., Neale, M. C., Prescott, C. A., & Kendler, K. S. (2007). Low extraversion and high neuroticism as indices of genetic and environmental risk for social phobia, agoraphobia, and animal phobia. *American Journal of Psychiatry*, 164, 1714–1721.
- Bienvenu, O. J., Samuels, J. F., Costa, P. T., Reti, I. M., Eaton, W. W., & Nestadt, G. (2004). Anxiety and depressive disorders and the five-factor model of personality: A higher and lower-order personality trait investigation in a community sample. *Depression and Anxiety*, 20, 92–97.
- Blanchard, R. J., Flannelly, K. J., & Blanchard, D. C. (1986). Defensive behavior of laboratory and wild rattus norvegicus. *Journal of Comparative Psychology*, 100(2), 101–107.
- Bodroža, B., Jovanović, S., i Popov, B. (2008). Latentna struktura ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i njegove relacije sa socijalnom anksioznošću. *Primenjena psihologija*, 1(1-2), 19–35.
- Boehm, C. (2011). Retaliatory violence in human prehistory. *British Journal of Criminology*, 51, 518–534.
- Bögels, S. M., Alden, L., Beidel, D. C., Clark, L. A., Pine, D. S., Stein, M. B., & Voncken, M. (2010). Social anxiety disorder: Questions and answers for the DSM-V. *Depression and Anxiety*, 27, 168–189.
- Breen, W. E., & Kashdan, T. B. (2011). Anger suppression after imagined rejection among individuals with social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 25, 879–887.
- Briggs, S. R. (1988). Shyness: Introversion or Neuroticism? *Journal of Research in Personality*, 22, 290–307.
- Brook, C. A., & Willoughby, T. (2019). Shyness and Social Anxiety Assessed Through Self-Report: What Are We Measuring? *Journal of Personality Assessment*, 101(1), 54–63.

- Brosnan, S. F., Tone, E. B., & Williams, L. (2017). The evolution of social anxiety. In T. K. Shackelford, & V. Zeigler-Hill (Eds.), *The evolution of psychopathology, evolutionary psychology* (pp. 93–116). Springer International Publishing AG.
- Brown, E. J., Heimberg, R. G., & Juster, H. R. (1995). Social phobia subtype and avoidant personality disorder: Effect on severity of social phobia, impairment, and outcome of cognitive behavioral treatment. *Behavior Therapy, 26*(3), 467–486.
- Brüne, M. (2005). “Theory of mind“ in schizophrenia: A review of the literature. *Schizophrenia Bulletin, 31*(1), 21–42.
- Burstein, M., Ameli-Grillon, L., & Merikangas, K. R. (2011). Shyness versus social phobia in U.S. youth. *Pediatrics, 128*, 917–925.
- Buss, A. H. (1980). *Self-consciousness and social anxiety*. San Francisco: W. H. Freeman & Co.
- Buss, A. H. (1985). A theory of shyness. In W. H. Jones, J. M. Cheek, & S. R. Briggs (Eds.), *Shyness: Perspectives on research and treatment* (pp. 39–46). New York: Plenum.
- Buss, A. H. (1986a). A Theory of Shyness. In: Jones W. H., Cheek J. M., Briggs S. R. (Eds.) *Shyness. Emotions, Personality, and Psychotherapy* (pp. 39–46). Springer, Boston, MA.
- Buss, A. H. (1986b). Two kinds of shyness. In R. Schwarzer (Ed.), *Self-related cognition in anxiety and motivation* (pp. 65–75). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Buttemore, R. N. (2009). *The evolved function of social anxiety: Detecting high stakes social interactions*. Dissertation theses. Michigan: The University of Michigan.
- Cain, N. M., Pincus, A. L., & Grosse Holtforth, M. (2010). Interpersonal subtypes in social phobia: Diagnostic and treatment implications. *Journal of Personality Assessment, 92*(6), 514–527.
- Carleton, R. N., Collimore, K. C., & Asmundson, G. J. G. (2007). Social anxiety and fear of negative evaluation: Construct validity of the BFNE-II. *Journal of Anxiety Disorders, 21*, 131–141.
- Carleton, R. N., Collimore, K. C., McCabe, R. E., & Antony, M. M. (2011). Addressing revisions to the Brief Fear of Negative Evaluation Scale: Measuring fear of negative evaluation across anxiety and mood disorders. *Journal of Anxiety Disorders, 25*, 822–828.
- Carleton, R. N., McCreary, D. R., Norton, P. J., & Asmundson, G. J. G. (2006). Brief fear of negative evaluation scale-revised. *Depression and Anxiety, 23*, 297–303.
- Cândeia, D. M., & Szentágotai-Tătar, A. (2017). Shame as a predictor of post-event rumination in social anxiety. *Cognition and Emotion, 31*(8), 1684–1691.

- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1985). Aspects of self, and the control of behavior. In B. R. Schlenker (Ed.), *The self and social life* (pp. 146–174). New York: McGraw-Hill
- Catalino, L. I., Furr, M. R., & Bellis, F. A. (2012). A multilevel analysis of the self-presentation theory of social anxiety: Contextualized, dispositional, and interactive perspectives. *Journal of Research in Personality, 46*(4), 361–373.
- Cheek, J. M., & Buss, A. H. (1981). Shyness and sociability. *Journal of Personality and Social Psychology, 41*, 330–339.
- Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment and treatment* (pp. 69–93). New York: Guilford Press.
- Coles, M. E., Gibb, B. E., & Heimberg, R. G. (2001). A psychometric evaluation of the Beck Depression Inventory in adults with social anxiety disorder. *Depression and Anxiety, 14*, 145–148.
- Coplan, R. J., & Weeks, M. (2010). Unsociability in childhood. In K. H. Rubin, & R. J. Coplan (Eds.), *The development of shyness and social withdrawal* (pp. 64–83). New York: Guilford.
- Corr, P. J. (2002). J. A. Gray's reinforcement sensitivity theory and frustrative nonreward: A theoretical note on expectancies in reactions to rewarding stimuli. *Personality and Individual Differences, 32*, 1247–1253.
- Corr, P. J. (2009). The Reinforcement Sensitivity Theory of personality. In P. J. Corr, & G. Matthews, (Eds.). *The Cambridge handbook of personality psychology* (pp. 347–376). Cambridge University Press.
- Corr, P. J. (2011). Anxiety: Splitting the phenomenological atom. *Personality and Individual Differences, 50*(7), 889–897.
- Corr, P. J., & Cooper, A. (2016). The reinforcement sensitivity theory personality scales (RST-PQ): Development and validation. *Psychological Assessment, 28*(11), 1427–1440.
- Corr, P. J., & McNaughton, N. (2012). Neuroscience and approach/avoidance personality traits: A two stage (valuation-motivation) approach. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 36*(10), 2339–2354.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *NEO PI-R professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Cox, B. J., Clara, I. P., Sareen, J., & Stein, M. B. (2008). The structure of feared social situations among individuals with a lifetime diagnosis of social anxiety disorder in two independent nationally representative mental health surveys. *Behaviour Research and Therapy, 46*, 477–486.
- Cox, B. J., MacPherson, P. S. R., & Enns, M. W. (2005). Psychiatric correlates of childhood shyness in a nationally representative sample. *Behaviour Research and Therapy, 43*, 1019–1027.

- Cox, B. J., Pagura, J., Stein, M. B., & Sareen, J. (2009). The relationship between generalized social phobia and avoidant personality disorder in a national mental health survey. *Depression and Anxiety, 26*(4), 354–362.
- Crisan, L. G., Vulturar, R., Miclea, M., & Miu, A. C. (2016). Reactivity to social stress in subclinical social anxiety: Emotional experience, cognitive appraisals, behavior, and physiology. *Frontiers in Psychiatry, 7*, 1–10.
- Crozier, W. R. (1995). Shyness and self-esteem in middle childhood. *The British Journal of Educational Psychology, 65*, 85–95.
- Curran, J. P. (1977). Skills training as an approach to the treatment of heterosexual-social anxiety. *Psychological Bulletin, 84*, 140–157.
- David, D., & Cramer, D. (2010). Rational and Irrational Beliefs in Human Feelings and Psychophysiology. In D. David, S.J. Lynn & A. Ellis (Eds.), *Rational and Irrational Beliefs. Research, Theory, and Clinical Practice* (pp. 96–112). New York: Oxford University Press.
- David, A., Ghinea, C., Macavei, B., & Kallay, E. (2005). A search for “hot” cognitions in a clinical and non-clinical context: Appraisal, attributions, core relational themes, irrational beliefs, and their relations to emotion. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies, 5*(1), 1–42.
- David, D., Schnur, J., & Belloiu, A. (2002). Another search for the “hot” cognition: Appraisal irrational beliefs, attribution, and their relation to emotion. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 20*, 93–131.
- Depue, R. A., & Collins, P. F. (1999). Neurobiology of the structure of personality: Dopamine, facilitation of incentive motivation, and extraversion. *Behavioral and Brain Sciences, 22*(03), 491–517.
- Dimoski, S. (2015). Socijalna anksioznost kod dece i odraslih koji mučaju. *Vojnosanitetski preglad, 21*(1), 75–96.
- Ellis, A., & Harper, R. A. (1975). *A new guide to rational living*. North Hollywood, CA: Wilshire Book Company.
- Endler, N. S. (1983). Interactionism: A personality model but not yet a theory. In M. M. Page (Ed.), *Personality – current theory and research* (pp. 155–200). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Endler, N. S., Edwards, J. M., & Vitelli, R. (1991). *Endler multidimensional anxiety scales: Manual*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Endler, N. S., Edwards, J. M., Vitelli, R., & Parker, J. D. A. (1989). Assessment of state and trait anxiety: Multidimensional Anxiety Scale. *Anxiety Research, 2*(1), 1–14.
- Endler, N. S., Hunt, J. McV., & Rosenstein, A. J. (1962). An S-R Inventory of Anxiousness. *Psychological Monographs, 76*, 1–33.

- Endler, N. S., & Okada, M. (1975). A multidimensional measure of trait anxiety: The S-R Inventory of General Trait Anxiousness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43*, 319–329.
- Endler, N. S., Parker, J. D. A., Bagbi, R. M., & Cox, B. J. (1991). Multidimensionality of state and trait anxiety: Factor structure of the Endler Multidimensional Anxiety Scales. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(6), 919–926.
- Erwin, B., Heimberg, R. G., Schneier, F., & Liebowitz, M. R. (2003). Anger experience and expression in social anxiety disorder: Pretreatment profile and predictors of attrition and response to cognitive-behavioral treatment. *Behavior Therapy, 34*, 331–350.
- Etkin, A., & Wager, T. D. (2007). Functional neuroimaging of anxiety: A meta-analysis of emotional processing in PTSD, social anxiety disorder, and specific phobia. *American Journal of Psychiatry, 164*(10), 1476–1488.
- Fehm, L., Pelissolo, A., Furmark, T., & Wittchen, H. U. (2005). Size and burden of social phobia in Europe. *European Neuropsychopharmacology, 15*(4), 453–62.
- Fergus, T. A., Valentiner, D. P., McGrath, P. B., Gier-Lonsway, S. L., & Kim, H.-S. (2012). Short forms of the Social Interaction Anxiety Scale and the Social Phobia Scale. *Journal of Personality Assessment, 94*(3), 310–320.
- Fergus, T. A., Valentiner, D. P., McGrath, P. B., & Jencius, S. (2010). Shame and guilt-proneness: Relationships with anxiety disorder symptoms in a clinical sample. *Journal of Anxiety Disorders, 24*(8), 811–815.
- Fergus, T. A., Valentiner, D. P., McGrath, P. B., Stephenson, K., Gier, S., & Jencius, S. (2009). The fear of positive evaluation scale: Psychometric properties in a clinical sample. *Journal of Anxiety Disorders, 23*, 1177–1183.
- Fleet, C., & Stein, M. B. (2004). Self-criticism and social phobia in the US National Comorbidity Survey. *Journal of Affect Disorders, 82*(2), 227–234.
- Fournier, M. A., Moskowitz, D. S., & Zuroff, D. C. (2002). Social rank strategies in hierarchical relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(2), 425–433.
- Friborg, O., Martinussen, M., Kaiser, S., Overgard, K. T., & Rosenvinge, J. H. (2013). Comorbidity of personality disorders in anxiety disorders: A meta-analysis of 30 years of research. *Journal of Affective Disorders, 145*(2), 143–55.
- Fu, X., Taber-Thomas, B. C., & Pérez-Edgar, K. (2017). Frontolimbic functioning during threat-related attention: Relations to early behavioral inhibition and anxiety in children. *Biological Psychology, 122*, 98–109.

- Gilbert, P. (1989). *Human Nature and Suffering*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gilbert, P. (2000a). Varieties of submissive behaviour: Their evolution and role in depression. In L. Sloman & P. Gilbert (Eds.), *Subordination and defeat. An evolutionary approach to mood disorders* (pp. 3–46). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gilbert, P. (2000b). The relationship of shame, social anxiety and depression: The role of the evaluation of social rank. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 7, 174–189.
- Gilbert, P. (2001). Evolution and social anxiety: The role of attraction, social competition, and social hierarchies. *Psychiatric Clinics of North America*, 24, 723–751.
- Gilbert, P. (2007). The evolution of shame as a marker for relationship security: A biopsychosocial approach. In J. L. Tracy, R. W. Robins, & J. P. Tangney (Eds.), *The self-conscious emotions: Theory and research* (pp. 283–309). New York, NY: Guilford Press.
- Gilbert, P. (2014). Evolutionary models: Practical and conceptual utility for the treatment and study of social anxiety disorder. In J. W. Weeks (Ed.), *The Wiley-Blackwell handbook of social anxiety disorders* (1st ed. pp. 24–52). Chichester, England: Wiley
- Gilbert, P., & Trower, P. (2001). Evolution and process in social anxiety. In W. R. Crozier & L. E. Alden (Eds.), *International handbook of social anxiety: Concepts, research and interventions relating to the self and shyness* (pp. 259–279). John Wiley & Sons Ltd: England.
- Gilboa-Schechtman, E., Shachar, I., & Helpman, L. (2014). Evolutionary perspectives on social anxiety. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (3rd ed.) (pp. 599–625). San Diego, CA: Elsevier.
- Gomez, R., & Watson, S. D. (2017). Confirmatory factor analysis of the Combined Social Phobia Scale and Social Interaction Anxiety Scale: Support for a bifactor model. *Frontiers in Psychology*, 8, 70.
- Goss, K., Gilbert, P., & Allan, S. (1994). An exploration of shame measures: The Other As Shamer Scale. *Personality and Individual Differences*, 17, 713–717.
- Gray, E., Beierl, E. T., & Clark, D. M. (2019). Sub-types of safety behaviours and their effects on social anxiety disorder. *Plos One*, 14(10): e0223165.
- Gray, J. A., & McNaughton, N. (2000). *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

- Gunnar, M. R. (1994). Psychoendocrine studies of temperament and stress in early childhood: Expanding current models. In J. E. Bates & T. D. Wachs (Eds.), *Temperament: Individual differences at the interface of biology and behavior* (pp. 175–198). Washington, DC: American Psychological Association.
- Harris, S., Davies, M. F., & Dryden, W. (2006). An experimental test of a core REBT hypothesis: Evidence that irrational beliefs lead to physiological as well as psychological arousal. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, *24*(2), 101–111.
- Hedman, E., Ström, P., Stünkel, A., & Mörtberg, E. (2013). Shame and guilt in social anxiety disorder: Effects of cognitive behavior therapy and association with social anxiety and depressive symptoms. *PloS One*, *8*(4), 162–188.
- Heeren, A., Dricot, L., Billieux, J., Philippot, P., Grynberg, D., de Timary, P., & Maurage, P. (2017). Correlates of social exclusion in social anxiety disorder: An fMRI study. *Scientific Reports*, *7*, 260.
- Heimberg, R. G., Klosko, J. S., Dodge, C. S., Shadick, R., Becker, R. E., & Barlow, D. H. (1989). Anxiety disorders, depression, and attributional style: A further test of the specificity of depressive attributions. *Cognitive Therapy Research*, *13*, 21–36.
- Heiser, N. A., Turner, S. M., & Beidel, D. C. (2003). Shyness: Relationship to social phobia and other psychiatric disorders. *Behaviour Research and Therapy*, *41*(2), 209–221.
- Heiser, N. A., Turner, S. M., & Beidel, D. C., & Roberson-Nay, R. (2009). Differentiating social phobia from shyness. *Journal of Anxiety Disorders*, *23*, 469–476.
- Henderson, L., & Zimbardo, P. G. (1998). Shyness. In H. S. Friedman, R. Schwartzer, R. Cohen Silver, & D. Spiegel (Eds.), *Encyclopedia of mental health* (pp. 497–509). San Diego, CA: Academic Press.
- Herbert, J. D., Brandsma, L. L., & Fischer, L. (2014). Assessment of social anxiety and its clinical expressions. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (pp. 45–94). Third Edition. Academic Press, Elsevier.
- Hezel, D. M., & McNally, R. J. (2014). Theory of mind impairments in social anxiety disorder. *Behavior Therapy*, *45*(4), 530–540.
- Hirsch, C. R., Meynen, T., & Clark, D. M. (2004). Negative self-imagery in social anxiety contaminates social interactions. *Memory*, *12*(4), 496–506.
- Hogan, R., & Briggs, S. R. (1986). A socioanalytic interpretation of the public and the private selves. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private life* (pp. 179–188). New York: Springer-Verlag.
- Hofmann, S. G. (2007). Cognitive factors that maintain social anxiety disorder: A comprehensive model and its treatment implications. *Cognitive Behaviour Therapy*, *36*, 193–209.

- Holt, C. S., Heimberg, R. G., Hope, D. A., & Liebowitz, M. R. (1992). Situational domains of social phobia. *Journal of Anxiety Disorders*, 6, 63–77.
- Huppert, J. D., Foa, E. B., Furr, J. M., Filip, J. C., & Mathews, A. (2003). Interpretation bias in social anxiety: A dimensional perspective. *Cognitive Therapy and Research*, 27(5), 569–577.
- Inderbitzen, H. M., Walters, K. G., & Bukowski, A. L. (1997). The role of social anxiety in adolescent peer relations: Differences among sociometric status groups and rejected subgroups. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26(4), 338–348.
- Jackson, C. J. (2009). Jackson-5 scales of revised Reinforcement Sensitivity Theory (r-RST) and their application to dysfunctional real world outcomes. *Journal of Research in Personality*, 43, 556–569.
- Jamieson, J. P., Nock, M. K., & Mendes, W. B. (2013). Changing the conceptualization of stress in social anxiety disorder: Affective and physiological consequences. *Clinical Psychological Science*, 1(4), 363–374.
- Jensen-Campbell, L. A., Adams, R., Perry, D. G., Workman, K. A., Furdella, J. Q., & Egan, S. K. (2002). Agreeableness, extraversion, and peer relations in early adolescence: Winning friends and deflecting aggression. *Journal of Research in Personality*, 36, 224–251.
- Johnson, A. R., Bank, S. R., Summers, M., Hyett, M. P., Erceg-Hurn, D. M., Kyron, M. J., & McEvoy, P. M. (2020). A longitudinal assessment of the bivalent fear of evaluation model with social interaction anxiety in social anxiety disorder. *Depression and Anxiety*, 37, 1–8.
- Jones, E. E., & Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 1, pp. 231–262). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Karasewich, A. T., & Kuhlmeier, A. V. (2020). Trait social anxiety as a conditional adaptation: A developmental and evolutionary framework. *Developmental Review*, 55, 100886.
- Kashdan, T. B. (2007). Social anxiety spectrum and diminished positive experiences: Theoretical synthesis and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 27, 348–365.
- Kashdan, T. B., & Roberts, J. E. (2004). Social anxiety's impact on affect, curiosity, and social self-efficacy during a high self-focus social threat situation. *Cognitive Therapy and Research*, 28(1), 119–141.
- Kashdan, T. B., & Savostyanova, A. A. (2011). Capturing the biases of socially anxious people by addressing partner effects and situational parameters. *Behavior Therapy*, 42(2), 211–223.
- Kashdan, T. B., & Steger, M. F. (2006). Expanding the topography of social anxiety: An experience-sampling assessment of positive emotions, positive events, and emotion suppression. *Psychological Science*, 17, 120–128.

- Kassinove, H., Eckhardt, C., & Endes, R. (1993). Assessing the intensity of “appropriate” and “inappropriate” emotions in rational-emotional therapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy: International Quarterly*, 7, 227–239.
- Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R., & Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of General Psychiatry*, 62, 593–602.
- Kessler, R. C., Stang, P., Wittchen, H., Stein, M., & Walters, E. E. (1999). Lifetime comorbidities between social phobia and mood disorders in the U.S. National Comorbidity Survey. *Psychological Medicine*, 29, 555–567.
- Kimbrel, N. A. (2008). A model of the development and maintenance of generalized social phobia. *Clinical Psychology Review*, 28, 592–612.
- Kimbrel, N. A., Nelson-Gray, R. O., & Mitchell, J. T. (2012). BIS, BAS, and Bias: The role of personality and cognitive bias in social anxiety. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 395–400.
- Kimbrel, N. A., Mitchell, J. T., & Nelson-Gray, R. O. (2010). An examination of the relationship between behavioral approach system (BAS) sensitivity and social interaction anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 24, 372–378.
- Kodal, A., Bjelland, I., Gjestad, R., Wergeland, G. J., Havik, O. E., Heiervang, E. R., & Fjermestad, K. (2017). Subtyping social anxiety in youth. *Journal of Anxiety Disorders*, 49, 40–47.
- Kolarević, A. i Pucar, S. (2009). Integrativni psihoterapijski – transakciono analitički i psihofarmakološki pristup lečenju socijalne fobije. *Engrami*, 31(1–2), 125–131.
- Krupić, D. (2017). *Empirical test of Reinforcement Sensitivity Theory* [Doctoral dissertation, University of Rijeka]. <https://dr.nsk.hr/en/islandora/object/ffri%3A1642>
- Kwiatkowska, M. M., & Rogoza, R. (2019). Shy teens and their peers: Shyness in respect to basic personality traits and social relations. *Journal of Research in Personality*, 79, 130–142.
- Lampe, L., & Sunderland, M. (2015). Social phobia and avoidant personality disorder: Similar but different? *Journal of Personality Disorders*, 27, 1–16.
- Leary, M. R. (1983a). Social anxiousness: The construct and its measurement. *Journal of Personality Assessment*, 47(1), 66–75.
- Leary, M. R. (1983b). A brief version of the Fear of Negative Evaluation Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(3), 371–376.
- Leary, M. R. (1986). The impact of interactional impediments on social anxiety and self-presentation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22(2), 122–135.

- Leary, M. R. (1996). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Oxford: Westview press.
- Leary, M. R. (2001a). Social anxiety as an early warning system: A refinement and extension of the self-presentational theory of social anxiety. In S. G. Hofman & P. M. DiBartolo (Eds.), *From social anxiety to social phobia: Multiple perspectives* (pp. 321–334). New York, NY: Allyn & Bacon.
- Leary, M. R. (2001b). Shyness and the self: Attentional, motivational, and cognitive self-processes in social anxiety and inhibition. In W. R. Crozier & L. E. Alden (Eds.), *International handbook of social anxiety: Concepts, research and interventions relating to the self and shyness* (pp. 217–234). John Wiley & Sons Ltd: England.
- Leary, M. R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self-esteem. *European Review of Social Psychology*, *16*, 75–111.
- Leary, M. R. (2010). Social anxiety as an early warning system: A refinement and extension of the self-presentation theory of social anxiety. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (2nd ed., pp. 471–486). New York, NY: Academic Press.
- Leary, M. R., & Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, *33*, 1–62.
- Leary, M. R., & Jongman-Sereno, K. P. (2014). Social anxiety as an early warning system: A refinement and extension of the self-presentation theory of social anxiety. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (pp. 579–597). Elsevier Academic Press: Oxford, UK.
- Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1990). Impression management: A literature review and two-component model. *Psychological Bulletin*, *107*(1), 34–47.
- Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1995). The self-presentational model of social phobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope, & F. R. Schneier (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment* (pp. 94–112). New York: The Guilford Press.
- Leary, M. R., Kowalski, R. M., & Campbell, C. D. (1988). Self-presentational concerns and social anxiety: The role of generalized impression expectancies. *Journal of Research in Personality*, *22*(3), 308–321.
- Leary, M. R., Nezlek, J. B., Downs, D., Radford-Davenport, J., Martin, J., McMullen, A. (1994). Self-Presentation in everyday interactions: Effects of target familiarity and gender composition. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(4), 664–673.

- Lenton-Brym, A. P., Moscovitch, D. A., Vidovic, V., Nilsen, E., & Friedman, O. (2018). Theory of mind ability in high socially anxious individuals. *Anxiety Stress Coping, 31*(5), 487–499.
- Leitenberg, H. (Ed.). (1990). *Handbook of social and evaluation anxiety*. New York: Plenum Press.
- Liebowitz, M.R. (1987). Social phobia. *Modern Problems in Pharmacopsychiatry, 22*, 141–173.
- Mackinnon, S. P., Battista, S., Sherry, S. B., & Stewart, S. H. (2014). Perfectionistic self-presentation predicts social anxiety using daily diary methods. *Personality and Individual Differences, 56*, 143–148.
- Maddux, J. E., Norton, L. W., & Leary, M. R. (1988). Cognitive components of social anxiety: An investigation of the integration of the self-presentation theory and the self-efficacy theory. *Journal of Social and Clinical Psychology, 6*, 180–190.
- Mattick, R. P., & Clarke, J. C. (1998). Development and validation of measures of social phobia scrutiny fear and social interaction anxiety. *Behaviour Research and Therapy 36*(4), 455–470.
- Mattick, R. P., Page, A. P., & Lampe, L. (1995). Cognitive and behavioral aspects. In M. B. Stein (Ed.), *Social phobia: Clinical and research perspectives* (pp. 189–227). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- McManus, F., Clark, D. M., & Hackmann, A. (2000). Specificity of cognitive biases in social phobia and their role in recovery. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 28*(3), 201–209.
- McNaughton, N., & Corr, P. J. (2004). A two-dimensional neuropsychology of defense: Fear/anxiety and defensive distance. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 28*, 285–305.
- McNeil, D. W., & Randall, C. L. (2014). Conceptualizing and describing social anxiety and its disorders, In S. G. Hofmann and P. M. DiBartolo (Eds.), *Social Anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives* (pp. 3–26). Third Edition. Academic Press, Elsevier.
- Mellings, T. M., & Alden, L. E. (2000). Cognitive processes in social anxiety: The effects of self-focus, rumination and anticipatory processing. *Behaviour Research Therapy, 38*(3), 243–257.
- Merikangas, K. R., He, J. P., Burstein, M., Swanson, S. A., Avenevoli, S., Cui, L., et al. (2010). Lifetime prevalence of mental disorders in U. S. adolescents: Results from the national comorbidity survey replication-adolescent supplement (NCS-A). *Journal of the American Academy of Child Adolescent Psychiatry, 49*, 980–989.
- Mihić, Lj. (2019). *Savremene teorije psihopatologije: anksiozni poremećaji*. Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Mihić, Lj. i Novović, Z. (2018). *Srpsko izdanje Upitnika anksioznosti kao stanja i crte ličnosti – STAI*. Beograd: Sinapsa edicije.

- Mineka, S., & Tomarken, A. J. (1989). The role of cognitive biases in the origins and maintenance of fear and anxiety disorders. In T. Archer & L.-G. Nilsson (Eds), *Aversion, avoidance and anxiety: Perspectives on aversively motivated behavior* (pp. 195–221). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Mörtberga, E., Reuterskiöld, L., Tillfors, M., Furmark, T., & Öst, L.-G. (2017). Factor solutions of the Social Phobia Scale (SPS) and the Social Interaction Anxiety Scale (SIAS) in a Swedish population. *Cognitive Behaviour Therapy*, *46*(4), 300–314.
- Moscovitch, D. A. (2009). What is the core fear in social phobia? A new model to facilitate individualized case conceptualization and treatment. *Cognitive and Behavioral Practice*, *16*, 123–134.
- Muller, R. T., Endler, N. S., & Parker, J. D. (1990). The interaction model of anxiety assessed in two public speaking situations. *Personality and Individual Differences*, *11*(4), 371–377.
- Nachmias, M., Gunnar, M., Mangelsdorf, S., Hornik Parritz, R., & Buss, K. (1996). Behavioral inhibition and stress reactivity: The moderating role of attachment security. *Child Development*, *67*, 508–522.
- Naragon-Gainey, K., & Watson, D. (2011). Clarifying the dispositional basis of social anxiety: A hierarchical perspective. *Personality and Individual Differences*, *50*(7), 926–934.
- Naragon-Gainey, K., Watson, D., & Markon, K. E. (2009). Differential relations of depression and social anxiety symptoms to the facets of extraversion/positive emotionality. *Journal of Abnormal Psychology*, *118*, 299–310.
- Nepon, T., Flett, G. L., Hewitt, P. L., & Molnar, D. S. (2011). Perfectionism, negative social feedback, and interpersonal rumination in depression and social anxiety. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *43*(4), 297–308.
- Nikolić M., Colonesi, C., de Vente, W., Drummond, P. D., & Bögels, S. M. (2015). Blushing and social anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *22*(2), 177–193.
- Öhman, A. (2008). Fear and anxiety: Overlaps and dissociations. In M. Levis, J. M. Haviland-Jones, & L. Feldman Barret (Eds.), *Handbook of emotions* (3rd ed.) (pp. 709–729). New York and London: The Guilford Press.
- Ohman, A., & Dimberg, U. (1978). Facial expressions as conditioned stimuli for electrodermal responses: A case of “preparedness”? *Journal of Personality and Social Psychology*, *36*(11), 1251–1258.
- Okawa, S., Arai, H., Sasagawa, S., Ishikawa, S. Norberg, M. M., Schmidt, N. B., Kwon, J. H., Rapee, R. M., & Shimizu, E. (2021). A cross-cultural comparison of the bivalent fear of evaluation model for social anxiety. *Journal of Behavioral and Cognitive Therapy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.jbct.2021.01.003>

- Opris, D., & Macavei, B. (2005). The distinction between functional and dysfunctional negative emotions: An empirical analysis. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 5, 181–195.
- Park, L. E., & Pinkus, R. T. (2009). Interpersonal effects of appearance-based rejection sensitivity. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 602–612.
- Perugi, G., Nassini, S., Maremmanni, I., Madaro, D., Toni, C., Simonini, E., & Akiskal, H. S. (2001). Putative clinical subtypes of social phobia: A factor-analytical study. *Acta Psychiatrica Scandinavia*, 104, 280–288.
- Phan, K. L., Fitzgerald, D. A., Nathan, P. J., & Trancer, M. E. (2006). Association between amygdala hyperactivity to harsh faces and severity of social anxiety in generalized social phobia. *Biological Psychiatry*, 59, 424–429.
- Pierce, B. D., & White, R. (1999). The evolution of social structure: Why biology matters. *Academy of Management Review*, 24(4), 843–853.
- Plasencia, M. L., Alden, L. E., & Taylor, C. T. (2011). Differential effects of safety behaviour subtypes in social anxiety disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 49(10), 665–675.
- Pozo, C., Carver, C. S., Wellens, A. R., & Scheier, M. F. (1991). Social anxiety and social perception: Construing others' reactions to the self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 355–362.
- Prior, M., Smart, D., Sanson, A., & Oberklaid, F. (2000). Does shy-inhibited temperament in childhood lead to anxiety problems in adolescence? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39(4), 461–468.
- Randelović, K. (2016). *Efekti socijalne pretnje i tipa povratne informacije na kognitivne pristrasnosti i socijalnu anksioznost* (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija. <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6583>
- Randelović, K. i Randelović, D. (2014). Upitnik socijalne verovatnoće i potencijalnih posledica – provera pouzdanosti i validnosti na srpskoj populaciji. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini*, 44(3), 389–411.
- Randelović, K., Smederevac, S., Čolović, P., & Corr, P. (2018). Fear and anxiety in social setting: An experimental study. *Journal of Individual Differences*, 39(2), 61–75.
- Randelović, K., & Stojiljković, S. (2021). Perfectionism in the context of the revised reinforcement sensitivity theory. *Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 20(1), 39–53.
- Randelović, K., & Ćirović, N. (2020). Social anxiety and rumination in the context of the revised reinforcement sensitivity theory and the mediation model of social anxiety. *Psihologija*. Advance online publication. doi: <https://doi.org/10.2298/PSI200702034R>

- Randelović, M. K., & Želeskov Đorić, D. J. (2017). Fear of negative evaluation and social anxiety in the context of the revised reinforcement sensitivity theory. *Collection of papers of the faculty of philosophy XLVII(3)*, University of Priština, Faculty of philosophy, pp. 239–259. ISSN 0354-3293; eISSN 2217-8082; 159.923.072-057.875 616.89-008.441 DOI:10.5937/ZRFFP47-14985
- Rappaport, L. M., Moskowitz, D. S., & D'Antono, B. (2014). Naturalistic interpersonal behavior patterns differentiate depression and anxiety symptoms in the community. *Journal of Counseling Psychology*, 61(2), 253–263.
- Rapee, R. M. (1995). Descriptive psychopathology of social phobia. Social phobia In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope & F. R. Schneier (Eds.), *Diagnosis, assessment, and treatment* (pp. 41–66). New York, US: Guilford Press.
- Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). A cognitive behavioral model of anxiety in social phobia. *Behavior Therapy and Research*, 35, 741–756.
- Rapee, R. M., Schniering, C. A., & Hudson, J. L. (2009). Anxiety disorders during childhood and adolescence: Origins and treatment. In J. L. Hudson (Ed.), *Annual Review of Clinical Psychology: Anxiety disorders during childhood and adolescence: Origins and treatment* (pp. 311–341). New York, NY: Guilford Press.
- Rapee, R. M., & Spence, S. H. (2004). The etiology of social phobia: Empirical evidence and an initial model. *Clinical Psychology Review*, 24, 737–767.
- Read, D. L., Clark, G. I., Rock, A. J., & Coventry, W. L. (2018) Adult attachment and social anxiety: The mediating role of emotion regulation strategies. *PLoS ONE* 13(12), e0207514.
- Rehm, L. P., & Marston, A. R. (1968). Reduction of social anxiety through modification of self-reinforcement. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 32, 565–574.
- Reichenberger, J., & Blechert, J. (2018). Malaise with praise: A narrative review of 10 years of research on the concept of fear of positive evaluation in social anxiety. *Depression and Anxiety*, 35(12), 1228–1238.
- Reichenberger, J., Wiggert, N., Wilhelm, F. H., Liedlgruber, M., Voderholzer, U., Hillert, A., & Blechert, J. (2019). Fear of negative and positive evaluation and reactivity to social-evaluative videos in psychometric evaluation of the Brief Fear of Negative Evaluation Scale in patients with social anxiety disorder. *Psychological Assessment*, 17, 179–190.
- Reno, R. R., & Kenny, D. A. (1992). Effects of self-consciousness and social anxiety on self-disclosure among unacquainted individuals: An application of the social relations model. *Journal of Personality*, 60, 79–94.
- Reuter, M., Cooper, A. J., Smillie, L. D., Markett, S., & Montag, C. (2015). A new measure for the revised reinforcement sensitivity theory: Psychometric criteria and genetic 68 validation. *Frontiers in Systems Neuroscience*, 9, 1–38.

- Revelle, W., & Wilt, J. (2008). Personality is more than reinforcement sensitivity. *European Journal of Personality, 22*(5), 407–409.
- Ristić, M. (2016). *Provera teorije o dva aspekta moralnosti na uzorku građana Srbije* (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija.
- Rodebaugh, T. L., Heimberg, R. G., Taylor, K. P., & Lenze, E. J. (2015). Clarifying the behavioral economics of social anxiety disorder effects of interpersonal problems and symptom severity on generosity. *Clinical Psychological Science, 4*(1), 107–121.
- Rodebaugh, T. L., Woods, C. M., Thissen, D. M., Heimberg, R. G., Chambless, D. L., & Rapee, R. M. (2004). More information from fewer questions: The factor structure and item properties of the original and brief fear of negative evaluation scale. *Psychological Assessment, 16*, 169–181.
- Roth, D. A., Coles, M. E., & Heimberg, R. G. (2002). The relationship between memories for childhood teasing and anxiety and depression in adulthood. *Anxiety Disorders, 16*, 149–164.
- Ruscio, A. M. (2010). The latent structure of social anxiety disorder: Consequences of shifting to a dimensional diagnosis. *Journal of Abnormal Psychology, 119*, 662–671.
- Ruscio, A. M., Brown T. A., Chiu, W. T., Sareen, J., Stein, M. B., & Kessler, R. C. (2008). Social fears and social phobia in the USA: Results from the National Comorbidity Survey Replication. *Psychological Medicine, 38*(1), 15–28.
- Russell, J. A., & Carroll, J. M. (1999). On the bipolarity of positive and negative affect. *Psychological Bulletin, 125*(1), 3–30.
- Safren, S. A., Turk, C. L., & Heimberg, R. G. (1998). Factor structure of the Social Interaction Anxiety Scale and the Social Phobia Scale. *Behaviour Research and Therapy, 36*(4), 443–453.
- Safren, S. A., Heimberg, R. G., Horner, K. J., Juster, H. R., Schneier, F. R., & Liebowitz, M. R. (1999). Factor structure of social fears: The Liebowitz Social Anxiety Scale. *Journal of Anxiety Disorders, 13*(3), 253–270.
- Salkovskis, P. M. (1991). The importance of behaviour in the maintenance of anxiety and panic: A cognitive account. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 19*(1), 6–19.
- Segrin, C. (1996). The relationship between social skills deficits and psychosocial problems: A test of a vulnerability model. *Communication Research, 23*, 425–450.
- Scaini, S., Belotti, R., & Ogliari, A. (2014). Genetic and environmental contributions to social anxiety across different ages: A meta-analytic approach to twin data. *Journal of Anxiety Disorders, 28*, 650–656.
- Schimmack, U., & Grob, A. (2000). Dimensional models of core affect: A quantitative comparison by means of structural equation modeling. *European Journal of Personality, 14*(4), 325–345.

- Schlenker, B. R. (1985). Identity and self-identification. In B. R. Schlenker (Ed.), *The self and social life* (pp. 65–99). New York: McGraw-Hill.
- Schlenker, B. R., & Leary, M. R. (1982). Social anxiety and self-presentation: A conceptualization and model. *Psychological Bulletin*, 92(3), 641–669.
- Schlenker, B. R., & Weigold, M. F. (1992). Interpersonal processes involving impression regulation and management. *Annual Review of Psychology*, 43, 133–168.
- Schulz, S. M., Alpers, G. W., & Hofmann, S. G. (2008). Negative self-focused cognitions mediate the effect of trait social anxiety on state anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, 46(4), 438–449.
- Schwarzer, R. (1986). Self-related cognitions in anxiety and motivation: An introduction. In: R. Schwarzer (ed.), *Self-related cognitions in anxiety and motivation*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Assoc.
- Schwartz, C. E., Snidman, N., & Kagan, J. (1999). Adolescent social anxiety as an outcome of inhibited temperament in childhood. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 1008–1015.
- Seligman, M. (1971). Phobias and preparedness. *Behavior Therapy*, 2(3), 307–320.
- Shamay-Tsoory, S. G., Tomer, R., Berger, B. D., Goldsher, D., & Aharon-Peretz, J. (2005). Impaired “affective theory of mind“ is associated with right ventromedial prefrontal damage. *Cognitive and Behavioral Neurology*, 18(1), 55–67.
- Sheffer, C. E., Penn, D. L., & Cassisi, J. E. (2001). The effects of impression management demands on heart rate, self-reported social anxiety, and social competence in undergraduate males. *Journal of Anxiety Disorders*, 15(3), 171–182.
- Skinner, N., & Brewer, N. (1999). Temporal characteristics of evaluation anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 13, 293–314.
- Smederevac, S., Mitrović, D., Čolović, P., & Nikolašević, Ž. (2014). Validation of the measure of revised reinforcement sensitivity. *Journal of Individual Differences*, 35(1), 12–21.
- Smederevac, S., Čolović, P. i Mitrović, D. (2009). Procena osetljivosti na potkrepljenje. U Biro, M., Smederevac, S. i Novović, Z. (ured.), *Procena psiholoških i pishopatoloških fenomena* (str. 89–100). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Smillie, L. D., Pickering, A. D., & Jackson, C. J. (2006). The new reinforcement sensitivity theory: Implications for personality measurement. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 320–335.
- Smith, A. K., Rhee, S. H., Corley, R. P., Friedman, N. P., Hewitt, J. K., & Robinson, J. L. (2012). The magnitude of genetic and environmental influences on parental and observational measures of behavioral inhibition and shyness in toddlerhood. *Behavior Genetics*, 42(5), 764–777.

- Smith, R. H., Webster, J. M., Parrot, W. G., & Eyre, H. L. (2002). The role of public exposure in moral and nonmoral shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 138–59.
- Somers, J. M., Goldner, E. M., Waraich, P., & Hsu, L. (2006). Prevalence and incidence studies of anxiety disorders: A systematic review of the literature. *Canadian Journal of Psychiatry*, 51, 100–113.
- Spielberger, C. D. (1966). *Anxiety and behavior*. New York: Academic Press.
- Spielberger, C. D. (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (Form V)*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., & Lushene, R. E. (1970). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (“Self-evaluation Questionnaire”)*. Palo Alto: California Consulting Psychologists Press.
- Spinhoven, P., Elzinga, M. B., van Hemert, M. A., de Rooij, M., & Penninx, W. B. (2014). A longitudinal study of facets of extraversion in depression and social anxiety. *Personality and Individual Differences*, 71, 39–44.
- Stansbury, K. (1999). Attachment, temperament, and adrenocortical function in infancy. In L. A. Schmidt & J. Schulkin (Eds.), *Extreme fear, shyness, and social phobia* (pp. 30–46). New York: Oxford University Press.
- Tangney, J. P. (1990). Assessing individual differences in proneness to shame and guilt: Development of the Self-Conscious Affect and Attribution Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 102–111.
- Tangney, J. P. (1992). Situational determinants of shame and guilt in young adulthood. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(2), 199–206.
- Tangney, J. P. (1995). Shame and guilt in interpersonal relationships. In J. P. E. Tangney & K. W. Fischer (Eds.) *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* (pp. 114–139). New York: Guilford Press.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345–72.
- Tangney, J. P., Wagner, P., Fletcher, C., & Gramzow, R. (1992). Shamed into anger? The relation of shame and guilt to anger and self-reported aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(4), 669–675.
- Terburg, D., Syal, S., Rosenberger, L. A., Heany, S. J., Stein, D. J., & van Honk, J. (2016). Testosterone abolishes implicit subordination in social anxiety. *Psychoneuroendocrinology*, 72, 205–211.
- Thayer, R. E. (1989). *The origin of everyday moods: Managing energy, tension and stress*. New York: Oxford University Press.
- Thorton, B., Audesse, R. J., Ryckman, R. M., & Burckle, M. J. (2006). Playing dumb and knowing it all: Two sides of an impression management coin. *Individual Differences Research*, 4, 37–45.

- Tice, D. M., Butler, J. L., Muraven, M. B., & Stillwell, A. M. (1995). When modesty prevails: Differential favorability of self-presentation to friends and strangers. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 1120–1138.
- Tone, B. E., Nahmias, E., Bakeman, R., Kvaran, T., Brosnan, F. S., Fani, N., & Schroth, A. E. (2019). Social anxiety and social behavior: A test of predictions from an evolutionary model. *Clinical Psychological Science*, *7*(1) 110–126.
- Torrubia, R., Avila, C., Molto, J., & Caseras, X. (2001). The Sensitivity to Punishment and Sensitivity to Reward Questionnaire (SPSRQ) as a measure Gray's anxiety and impulsivity dimensions. *Personality and Individual Differences*, *31*, 837–862.
- Tovilović, S. (2004). Latentna struktura Skale socijalne anksioznosti i relacije između socijalne anksioznosti i iracionalnih uverenja. *Psihologija*, *37*(1), 63–88.
- Tovilović, S. (2005). Assertiveness training: Effects of treatment, maintenance of change and therapists' contribution in therapy outcome. *Psihologija*, *38*(1), 35–54.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, *15*, 103–125.
- Trower, P., & Gilbert, P. (1989). New theoretical conceptions of social anxiety and social phobia. *Clinical Psychology Review*, *9*(1), 19–35.
- Trower, P., Sherling, G., Beech, J., Harrop, C., & Gilbert, P. (1998). The socially anxious perspective in face to face interaction: An experimental comparison. *Clinical Psychology and Psychotherapy: An International Journal of Theory and Practice*, *5*, 155–166.
- Vagos, P., & Pereira, A. (2012). A critical review on the empirical status of cognitive models for social anxiety. In A. M. Columbus (Ed.), *Advances in psychology research*. *Advances in psychology research* (pp. 1–27). Nova Science Publishers.
- Vertue, M. F. (2003). From adaptive emotion to dysfunction: An attachment perspective on social anxiety disorder. *Personality and Social Psychology Review*, *7*(2), 170–191.
- Vukić, D. (2018). Osobine ličnosti kao prediktori socijalne anksioznosti i asertivnosti kod učenika srednjih škola [Personality traits as predictors of social anxiety and assertiveness of the students of secondary schools]. *Godišnjak za psihologiju*, *15*, 87–107.
- Wallace, S. T., & Alden, L. E. (1997). Social phobia and positive social events: The price of success. *Journal of Abnormal Psychology*, *106*, 416–424.
- Washburn, D., Wilson, G., Roes, M., Rnic, K., & Harkness, K. L. (2016). Theory of mind in social anxiety disorder, depression, and comorbid conditions. *Journal of Anxiety Disorders*, *37*, 71–77.

- Watson, D., & Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 33*, 448–457.
- Watson, D., & Tellegen, A. (1985). Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin, 98*(2), 219–235.
- Weeks, J. W. (2010). The Disqualification of Positive Social Outcomes Scale: A novel assessment of a long-recognized cognitive tendency in social anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders, 24*(8), 856–865.
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., & Heuer, R. (2011). Exploring the role of behavioral submissiveness in social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology, 30*(3), 217–249.
- Weeks, J. W., & Howell, A. N. (2012). The bivalent fear of evaluation model of social anxiety: Further integrating findings on fears of positive and negative evaluation. *Cognitive Behaviour Therapy, 41*(2), 83–95.
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., Fresco, D. M., Hart, T. A., Turk, C. L., Schneier, F. R., et al. (2005). Empirical validation and psychometric evaluation of the Brief Fear of Negative Evaluation Scale in patients with social anxiety disorder. *Psychological Assessment, 17*, 179–190.
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., & Rodebaugh, T. L. (2008a). The Fear of Positive Evaluation Scale: Assessing a proposed cognitive component of social anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders, 22*(1), 44–55.
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., Rodebaugh, T. L., Goldin, P. R., & Gross, J. J. (2012). Psychometric evaluation of the Fear of Positive Evaluation Scale in patients with social anxiety disorder. *Psychological Assessment, 24*, 301–312.
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., Rodebaugh, T. L., & Norton, P. J. (2008b). Exploring the relationship between fear of positive evaluation and social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders, 22*(3), 386–400.
- Weeks, J. W., Norton, P. J., & Heimberg, R. G. (2009). Exploring the latent structure of two cognitive components of social anxiety: Taxometric analyses of fears of negative and positive evaluation. *Depression and Anxiety, 26*(2), E40–E48.
- Weeks, J. W., Rodebaugh, T. L., Heimberg, R. G., Norton, P. E., & Jakatdar, T. A. (2009). “To avoid evaluation, withdraw”: Fears of evaluation and depressive cognitions lead to social anxiety and submissive withdrawal. *Cognitive Therapy and Research, 33*(4), 375–389.
- Weinbrecht, A., Schulze, L., Boettcher, J., & Renneberg, B. (2016). Avoidant personality disorder: A current review. *Current Psychiatry Reports, 18*, 29.
- Wells, A., Clark, D. M., Salkovskis, P., Ludgate, J., Hackmann, A., & Gelder M. (1995). Social phobia: The role of in-situation safety behaviors in maintaining anxiety and negative beliefs. *Behavior Therapy, 26*, 153–61.
- Westenberg, H. G. (1998). The nature of social anxiety disorder. *Journal of Clinical Psychiatry, 59*, 20–26.

- Wilson, J. K., & Rapee, R. M. (2005). The interpretation of negative social events in social phobia with versus without comorbid mood disorder. *Journal of Anxiety Disorders, 19*, 245–274.
- Wilt, J., Oehlberg, K., & Revelle, W. (2011). Anxiety in personality. *Personality and Individual Differences, 50*(7), 987–993.
- World Health Organization. (2018). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th Revision). Retrieved from <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
- Zimbardo, P. G. (1982). Shyness and the stresses of the human connection. In L. Goldberger & S. Breznitz (Eds.), *Handbook of stress: Theoretical and clinical aspects* (pp. 466–481). New York: Free Press.
- Zsido, A. N., Varadi-Borbás, B., & Arató, N. (2021). Psychometric properties of the Social Interaction Anxiety Scale and the Social Phobia Scale in Hungarian adults and adolescents. *BMC Psychiatry, 21*, 171.

Kristina Ranđelović
SOCIJALNA ANKSIOZNOST – TEORIJE I MERE

Izdavač
FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITETA U NIŠU

Za izdavača
Prof. dr Natalija Jovanović, dekan

Lektor
Sunčica Mitić

Autor
Kristina Ranđelović

Motiv na koricama
www.freepik.com

Prelom
Nenad Dejković

Štampa
Unigraf X-copy, Niš

Tiraž
100 primeraka

Format
17x24 cm

ISBN 978-86-7379-562-1

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

159.923

616.89-008.441

РАНЂЕЛОВИЋ, Кристина, 1982-

Socijalna anksioznost - teorije i mere / Kristina Ranđelović. - Niš :
Filozofski fakultet Univerziteta, 2021 (Niš : Unigraf X-copy). - 165 str.
: ilustr. ; 24 cm

Tiraž 100. - Napomene uz tekst. - Bibliografija: str. 145-165.

ISBN 978-86-7379-562-1

а) Анксиозност б) Психологија личности

COBISS.SR-ID 42245129